

Eftersom det egentliga priset på denna skrift är 75: -
vore jag tacksam om DU som läser detta och tycker det
är intressant att bevara betalar 30: -
Mitt postgiro konto 637873-1, och betalningsmottagare:
Anders Lökholt (författaren).
Obs inget KRAV snarare en begäran.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Stenålder, Äldre 10 000- 4 000 f. Kr. Ståboplatser, Kulturinflenser och gravar.

Stenålder, Yngre 4 000- 1 800 f. Kr. Flatkammar och Megalitgravar.

Bronsålder 1 800- 500 f. Kr. Hällristningar, Den hedniska gudaläran,
Gravsättning och Boplatser.

Järnålder 500 f. Kr. - 1050 e. Kr. Futharken, Fornlämningar och bebyggelse,
Gravsättning, Gravfält,

Keltisk järnålder 500 f. Kr. - 0 e. Kr.,

Romersk järnålder 0 e. Kr. - 375 e. Kr.,

Folkvandringstiden 400 e. Kr. - 550 e. Kr.

Vendeltiden 550 e. Kr. - 800 e. Kr.

Vikingatiden 800 e. Kr. - 1060 e. Kr.

Medeltid 1060 e. Kr. - 1520 e. Kr.

Stenkilsätten 1080 e. Kr. - 1122 e. Kr.

Sverkerska och Erikska ätterna 1130 e. Kr. - 1249 e. Kr.

Folkungaätten 1248 e. Kr. - 1389 e. Kr.

Unionstiden 1389 e. Kr. - 1521 e. Kr.

Nutid 1521 e. Kr. - 2000.....e. Kr.

Vasaätten 1521 e. Kr. - 1654 e. Kr.

30- åriga kriget

Pfalziska ätten 1654 e. Kr. - 1751 e. Kr.

Holstein- Gottorpska ätten 1751 e. Kr. - 1818 e. Kr.

Bernadotteska ätten 1818 e. Kr. - nutid

Förord

Till läsaren av denna lilla skrift. Jag försöker inte på något sätt utge mig för att vara en professor i ämnet vår historia. Min lilla skrift är mer tänkt som en, påminnelse, betraktelse eller en spännande skrift att medtagas vid utflykter, vid exkursioner eller vid rena studiebesök. Att studerande och akademiker kan sin historia är säkert utan tvekan. Nu har jag försökt att lägga tonvikten på att visa fram var de olika fornlämningarna finns någonstans, i verkligheten. Och vad fornlämningen är för nåt, och när det ungefär, i tid, hände.

Jag, som far och morfar, kände ett visst intresse av att försöka sammanfatta och överbrygga en tidsaxel från vår tidiga fornhistorias början, ung. 12000 år sedan, fram till nutid. Gärna lite försök att förklara hur olika saker startade, utvecklades och blev till vad det idag är. Mest kanske lite svar på varför?, och då kommer Er egen fantasi att hjälpa till, för att göra vår historia till vår historia. Något man kan vara stolt över, där man kan visa upp ett speciellt arv, där vi alla är skyldiga till hur det går i fortsättningen.

Detta gör ju också att alla är behövda, alla är en fortsättning av, alla måste delta för framtidens skull. Finns det sedan intresse av en speciell fornlämning så går det ju alltid bra att besöka Gbg:s Akeologiska museum, för att där läsa mer vad som utretts om fornlämningen, enligt RAÄ:s nr. och vem som undersökt den, och när det gjordes. (Obs, all info finns registrerade i olika kartoteksystem, 3- 5 st.) Kartor kan man få kopiera på Länsstyrelsens Miljö & kulturvård, det är också där som RAÄ numrerat fynden. När jag försökte att få en hel kartbild (lantmäteriets kartor 1:10 000) över hela Torsby sn. var det nästan omöjligt. Jag behövde kopiera 15- tal kartblad innan jag hade 98 % av hela kartbilden. För resten skulle det behövts 4- 5 st. kartblad till för att få en 100 % -ig kartbild över hela Torsby socken. Att sedan A3 kopian endast tar en sjättedel av vad du behöver gör ju att, efter klippa och klistra arbetet, har du dubbla, trippla, quadrupla kopia delar, av olika delar i Torsby sn, vilka kan vara bra att ha som fältkarta så att man inte sliter på sitt hopklistrade kartverk.

Bohuslän indelades tidigt i två delar, Ranafylke (fylke= norskt) eller Ranrike i norr och Älvsyssel i söder. Kungälv hade två härader varav Inlands södra härad innefattar Torsby, Harestad, Lycke, Kareby, Romelanda, Ytterby. Inlands norra härad innefattar då Hålda och Solberga. 1952 fanns det i Kungälv 11 kommuner och lika många socknar eller församlingar. 1952 skedde en indelning i 6 storkommuner. Kode slogs ihop med Hålda, Solberga med Jörlanda, Hermansby med Torsby, Harestad och Lycke, Romelanda med Kareby. och Kungälvs stad med Rödbo sn. på Hisingen. Ytterby och Marstrand behölls oförändrade. 1964 överfördes delar av Ytterby till Kungälvs stad bl. a. Marieberg, Trankärr och

Munkegårde. 1971 bildades Kungälvs kommun då de sex kommunerna slogs ihop.

Boken skulle mest utgå från Torsby sn. i Kungälvs kommun, Västra Götalands län, Sverige. Gammal benämning är Älvsyssel, Inlands södra härad, Torsby sn. Det geografiskt avgränsande området är: I norr längs Tjuvkilsvägen vid Holms ägor (Östra & Lilla Holm) upp mot Ranneberg, rätt över Gänglingen, Harkeröd, Göröd, Runneröd, Staby, St. Skår, Lefstad, Hallbjörtoorp, Lerlycke, Torrebräcka, Hermansby, Tronnum, västsidan Nordberget, väst om Smörhagen, Kärrhed, rakt över Vettebergen ner mot västra delen av Flateby, Sandvik, runt Karholmen och Överön i söder upp kustlinjen i väster upp till södra delen av Myggstaviken, in norr om Kovikshamn, ovanför Sjöhåla, söder om Myggstad, och söder om bergshöjden nordväst Holms ägor, längs Holms ägor och åter via Ranneberg och om igen.

Anders Lökhölm, Bräcke 120, 442 71 Kärna. 1998-04-26

Litteraturlista, källmaterial

- 1) Rikets allmänna kartverk 1934
- 2) Lantmäteriets Gula karta, 7A:49. 1992 med underkartor
- 3) Åke Ohlmarks, Korsordslexikon.
- 4) GT, sid 22, 1/2-98
- 5) Kulturminnen i Kungälvsbygden, En vägvisare till några sevärdheter från forntid och medeltid, av Elof Lindälv. Skriftserie utgiven av kulturnämnden i Kungälv nr. 2. Utkommen vid årsskiftet 1978-79.
- 6) Kulturminnesvårdsprogram, Kungälvs kommun 1990, Kulturhistoriska miljöer i Kungälv.
- 7) Göteborgstraktens Hällristningar, Åke Fredsjö, 1956
- 8) Göteborgs Arkeologiska Musei Arkiv, förteckning över fornlämningar.
- 9) Bygdemål, 22 spännande platser i Kungälvstrakten, Eva- Lena Larsson och Kennert Danielsson, 1995
- 10) Hällristningsresan, Bohusläns museum skrift nr. 44, 1996
- 11) Illustrerad Världshistoria, Baltiska Förlaget AB Malmö 1926, Band 2, 3 och 6
- 12) Arkeologi och Energi, GAM under red. av Stina Andersson och Gösta Öborn.
- 13) Fossil åkermark, Leif Gren, fornlämningar i Sverige del 1, riksantikvarieämbetet, 1991.
- 14) Stridsyxekulturen i Sverige och Norge, Mats P. Malmer, Liber läromedel, 1975

- 15) Hällristningar och Hällmålningar i Sverige, Forum 1989 med stöd av Riksantikvarieämbetet, under huvudredaktion S Jansson, E B Lundberg och U Bertilsson.
- 16) Odhner- Westman- Forssell, Lärobok 1, Fäderneslandets historia, för realskolan, 31 tryckningen 1953, P- A Norstedt & söner.
- 17) Runor och Runinskrifter, konferenser 15, K.V.H.A.A, 1987, Almqvist & Wiksell, International, Stockholm, Sweden
- 18) Svenska Runristare, av Erik Brate, K.V.H.A.A del 33: 5- 6, 1926 på Akademiens förlag
- 19) Forbandelsesformularer, i Nordiska runinskrifter, af Lis Jacobsen, K.V.H.A.A del 39:4, Viktor Petterssons bokindustri, Stockholm 1935
- 20) Texter till utställningen, Ur Svarta Jorden Medeltidsstaden Kungahälla, arr. Kulturnämnden Kungälv den 24/1- 31/8- 1998.

Stenålder, Äldre

10000 f.Kr., Arkeologisk tidsålder, äldre stenålder.

Inlandsisen började, här i Torsby, att smälta bort ung. 12000 år sedan. Det var ett ishavsklimat med en tundraliknande vegetation. När isen smälte undan och berget höjde sig möjliggjorde detta att människor kunde stanna kvar. Berggrunden består av grå gnejs och gnejsgranit, i väster förekommer även diorit och glimmerskiffer. Täljsten, ett material som använts från förhistorisk tid, har brutits på många platser i Kungälvs kommun. Grönsten, Uraldit, som användes till yxor, finns bl. a. inom Torsby skärgård.

Under inlandsisens tyngd mot berggrunden var landet nedtryckt och havets nivå stod betydligt högre än idag. Det som är dagens kustland bestod då av en arkipelag, en övärld. Strandlinjeförskjutningen var inte linjär, men som exempel kan nämnas att havet stod 75 m högre för 10000 år sedan. 3000 år senare (5000 f. Kr.) stod havet ungefär 25- 30 m över dagens havsnivå i Kungälv. Ungefär samma för Torsby.

JÄGARFOLK och SAMLARFOLK

Detta var början till ett Jägar- och Samlarfolk som flyttade efter tillgången på föda. De följde sitt viktigaste viltbråd, renen/hjorten, över den landbrygga som då fanns mellan Danmark och Skåne. Förutom renen/hjorten, som bara kunde jagas i inlandet, var den föda som kunde hämtas ur havet av stor betydelse för jägar- och samlarfolket. Ren/hjort jägarnas förflyttning innebar begränsningar både för hur många ägodelar och hur många barn man kunde bära med sig. Då kvinnorna endast kunde bära ett barn under vandringarna blev följden att de andra måste vara gamla nog att kunna gå.

Spåren efter dessa tidiga Inbyggare finns utmed den dåtida kusten och består främst av boplatzlämningar i form av flintredskap och flintavfall. Det finns väldigt mycket ben- och flint- redskap och flintavfall inom Torsby sn. Det finns dessutom stenåldersboplatser med brända benrester och lerkärnsfragment, som är ett av bevisen för en stenåldersboplats i. o. m. att lerkärnen går att tidsbestämma. Dessutom finns det ytterligare bevis i form av Nedlagd åker (4 st.) och Fossil åkermark (15 st.). Även dessa åkermarker finns reg hos RAÄ.

Om fossil åker kan jag nämna att man letar efter de fossila åkrarnas former, s.k. morfologi. Spår efter övergiven odling, s.k. bearbetningsspår, kallas fossil åker. Begreppet fossil åker avser endast de delar av det agrara kulturlandskapet som avsatt spår i samband med odling. Hela den agrara näringen innefattar dock även boskaps- och ängsskötsel etc.

Klassifikationen av en fossil åker kan göras på flera sätt utifrån åkerformer, brukningstekniker, växtfysiologiska funktioner etc. Eftersom vi i kulturlandskapet idag återfinner en mängd olika odlingsspår från skilda tider, är det enklast att utgå från de fossila åkrarnas former, dvs. deras morfologi. Spår efter åkermark kan särskiljas avseende fossila, recenta och relikta formelement. Fossila formelement vilket anger att funktionen gått förlorad. Relikta formelement syftar på "fungerande formelement där någon eller några av de primära funktionerna gått förlorad". Till slut finns det Recenta formelement som definieras med bibehållen funktion.

Dessa sju följande punkter bör man fästa avseende vid undersökningar av fossila åkermarker eller nedlagda åkrar, vad gäller röjningsröseområde, rr, om det inte är uppenbart att rösena hänger samman med odling, s. k. odlingsröse, or:

- 1) Markens geologi, sand, grusmorän, blockmorän, etc.,
- 2) Rr: s geometriska form, regelbundna/ oregelbundna, etc.,
- 3) Rr: s profilform, flacka, högvälvda, kallmurade, etc.,
- 4) Stenmaterial, storlek, regelbundenhet,
- 5) Överväxning, träd, förna, mossa, etc.,
- 6) Åkerspår, terrasskanter, åkerhak, etc.,
- 7) Rr: s spridn. och områdesavgr., om rr ligger tätt/glest, om området är lätt/svåravgr., etc.

Kulturminneslagen anger tre kriterier för vad som skall betraktas som fornlämning.

- 1) kronologiskt kriterium, "forna tider",
- 2) ett funktionskriterium, "äldre tiders bruk",
- 3) kriterium på övergivande, "varaktigt övergivna".

Det finns också kvalitativa aspekter såsom upplevelsevärdena för lämningen och kvantitativa aspekter, hur unik är den, tillsammans vägs dessa faktorer och tillsammans ges bevarandevärdet.

De klassificerade **Stenåldersboplatser enligt Riksantikvarieämbetet** inom Torsby sn. Gör gärna ett eget besök (RAÄ:s nr. inom parentes): Glose 3:2 C (14) & 3:6 3:10 (42) & 5:2 (32), Glöskär 3:11 & 3:12 (289) & 3:2 3:12 (260), Hermansby 1:3 (151), Holm 3:1 (273), Hållsunga 1:4 (80) & 2:12 2:14.4 (252) & 2:19 (269) & 2:4 (268), Lerlycke 1:2a (187) & 1:3 (185), Råckeröd 1:1 (146), Röd 3:2 (192), Sjöhåla 2:14 (286) & 3:6 2:40 (285), Skåttan 1:3 (128), Torrebräcka 1:15 (182) & 1:18 (183), Torsby 4:5 (193), Tronnum 1:2 Ängen (46), Åkerhög 1:6 1:7 (62)

Omkring 7000 f. Kr. hade klimatet blivit så milt, ungefär som i dagens Sydfrankrike, att djur som renen inte längre trivdes i dessa trakter utan hade dragit norrut emedan hjorten blev kvar. Det finns flera fynd från denna tid, jämfört med den innan, p.g.a. att fångstmännen, p.g.a. klimatet, kunde göra längre uppehåll på vissa platser under de säsongsvisa vandringarna som jägarna gjorde. Det är mest brända ben, lerkärl, ev. visst glas och andra fornlämningsfynd såsom Lösfynd, Depåfynd, Fyndplats etc.

FOSNA- eller SANNAKULTUR

För omkring 7000 f. Kr., 9000 år sedan, fanns det bl. a. två stenåldersboplatser i Gbg dels, Rödbo och i Sandarna (Sanna). De bägge stenåldersboplatserna, den i Göddered, Rödbo, Gbg och den andra i Sandarna, Gbg, härrör sig från fiskare- och jägarfolk, men där forskare menade att dessa två fynd skilde sig åt p.g.a. vad man hittade på de olika stenåldersboplatserna. Sandarnaboplatserna (Sannakulturen) skulle då vara invandrad från en sydvästlig, från Danmark härrörande kultur. Gödderedsboplatserna skulle då härröra från en nordlig kultur den s.k. Fosnakultur. (Fosnakulturen kallas så efter fynd från Kristiansund, men talrika sådana boplatser finns också i Oslo och Bergen)

FÅNGSTFOLKETS GRAVAR

Fångstfolkets gravar var enkla gropar där man satt eller lade ner den döde, ibland tillsammans med vapen eller redskap. Successivt med tiden har dessa enkla "gravgropar", blivit större stenklädda gravgropar och dessutom var de övertäckta, och i marknivå. Inga synliga markeringar finns nog kvar ovan jord, detta gör dem ytterst svåra att upptäcka och vår kunskap om dessa gravar är också mycket begränsad, det är möjligt att någon form av markering stack upp ovanför jord så att senare generationer inte skulle begrava några andra i en redan befintlig grav, man fick inte störa gravfriden.

De gamla egyptierna gjorde det samma med sina gamla förfäder. Till en början begravdes de i enkla gropar i sanden. Detta kunde ju då hända att rovdjur fick upp vittring på den döda. När släkten efter sina vandringar kom tillbaka till platsen där farfar var begravd, kanske han redan var uppgrävd och kroppen söndersliten av djur. Detta fick de gamla egyptierna att, samtidigt som vi gjorde det i Sverige, stensätta de gravgropar det gjorde till sina döda, dessa kallades Mastaba.

Att egyptierna fick en gravform som pyramid, berodde egentligen på farao Djoser, farao 2668- 2649 f. Kr. Imhotep var vesir och arkitekt åt farao Djoser. Imhotep har fått erkännande för "han staplade mastaba på mastaba på mastaba på mastaba på mastaba" därmed var den första pyramiden uppfunnen, den s.k. trappstegspyramiden. Sedan utvecklades pyramiderna till stenkädda släta pyramider.

Jag tycker mig kunna se en "liknande" utveckling av våra tidiga gravar. Det började med en grävd grop, som stentäcktes, som stenkäddes när det var dags för megalitgravarna så kan ju var och en se att efter megalitgravarna vore det dumt om vi i vår utveckling hade staplat megalitgravar på megalitgravar, så i stället utvecklades storrösen, gravar med en kista av trä som stentäcktes, stenkäddes och täcktes över av den sten som det fanns mest av, småsten med 20- 40 cm i diameter.

Det som får arkeologen att redovisa ett område som boplats är fynd av slagen flinta, d.v.s. redskap och avslag från redskapstillverkning. Våra förfäder valde gärna boplatslägen som var skyddade och varma som en åt syd vettande bergsgip och ofta vid vatten. Arkeologerna vet att mycket material inte har kunnat lokaliseras vid inventeringar av olika skäl. För Kungälv, med ytterområden (även Torsby), innebär det att man kan vänta att fler stenåldersboplatser dyker upp vid nya markarbeten.

Stenålder, Yngre

4000 f. Kr., Arkeologisk tidsålder, yngre stenålder

Jordbrukets och boskapsskötselns införande omkring 4000 f. Kr. i Norden är orsaken till den arkeologiska indelningen i äldre och yngre stenålder. Processen som formade människan från enbart konsument av föda till producent av nya och viktiga födoämnen var långsam. Även fortsättningsvis var ju jakt, fiske och insamling av örter och andra vegetabilier ett bra komplement till jordbruket.

De Fyndplatser och Lösfynd, Depåfynd som gjorts i Torsby sn innefattar 59

fyndplatser, varav 3 fyndplats för ben och benkrok och 18 fyndplatser för flinta, allt registrerat hos RAÄ. Av de lösfynd som finns är det endast hos Länsstyrelsen och i Gbg:s Stadsmuseums (GAM) arkiv och kataloger de är registrerade. Återigen att påminna bara i Torsby sn.

De innefattar dock en del, från Dolkskaft flinta, Eldslagningsstenar, Kvartsit, Flintblock, Miniatyrdolk flinta, Pilspets, Skafthålsyxor, Skära flinta, Yxa slipad flinta, Slipsten Sländtrissor, Sänken, Spjutspets flinta, Sten med 3 borrarade hål, Stenyxa, Såg av flinta, Gnejsämne, Sänkesten, Trindyxor till Yxa med skafträna.

JORDBRUK KRÄVER BOSÄTTNING

Jordbruket krävde att människan blev bosatt. Befolkningen och gruppstorleken kunde därmed ökas när rörligheten inte längre var livsnödvändig.

Jordbruksmetoden var troligen svedjebbruk och människans uttag var små och växte snabbt igen när människan lämnade den för bättre marker. De första bönderna bearbetade jorden med grävkäppar och hackor. I slutet av stenåldern började man att bearbeta jorden med hjälp av årder. En årder ristade jorden utan att vända tiltorna, vilket gjorde det nödvändigt att kryssplöja åkerlapparna vilket i sin tur gjorde åkrarna till formen kvadratiska, gården låg ofta intill.

Spannmålen man odlade var enkla vetesorter, enkor, emmer, och korn men även rotfrukter växte troligen på stenåldersmannens åkerplats.

Stenåldersmannen hade lärt sig att hålla och tämja djur. Bland hans husdjur kunde finnas får, getter, svin och nötkreatur, som gav kött och mjölk och så småningom även dragkraft. Avkastningen från åkern och husdjuren var ringa. En annan följd av jordbruksproduktionen, bofastheten och långtidslagringen är att det nu dels gavs möjlighet att samla ägodelar, dels att skapa ett överskott på vissa varor. Detta behov av andra varor gav förutsättningar för handel.

KUNSKAP OM STENÅLDERSBOPLATS (ståboplats)

Närmare kunskap om stenåldersbondens boplatser längs västkusten är bristfälliga p.g.a. att det primitiva jordbruk som bedrevs, lämnade mycket lite spår. Många av de boplatser som finns i länet och i kommunen och i Torsby sn men utan att det finns daterbara fynd, kan höra till denna del av historien.

Definitionen på vad som kan kallas ståboplats innehåller både ett kvalitetskriterium och ett kvantitetskriterium. Vad kvalitetskriteriet beträffar skall det vara bevisat att fyndet inte rör sig från en grav eller från ett depåfynd, och det skall finnas spår av keramik som går att härleda.

Vad kvantitetsbegreppet beträffar finns minimikrav vad gäller fyndmassans storlek. Rent logiskt vill man ha en lägsta tillåtna fyndtäthet. Största tillåtna fyndtomma sträcka på en och samma boplats är ung. 200 m. Större avstånd

mellan husen torde vara sällsynt i bönders och fångstmäns bebyggelse under både historisk och förhistorisk tid. 200 m är dessutom största tillåtna avståndet mellan två gravar på ett neolitiskt flatmarksgravfält. Alla boplatzrester påträffade på ett och samma gravfält bör räknas som en enda boplatz. Ett fynd av keramik räknas som en kulturens keramikförande boplatz, dit hör också alla andra föremål som inte tillhör en grav eller depåfynd och som påträffas högst 200 m från närmaste krukskärva.

MEGALITGRAVAR eller FLATKAMMARGRAVAR FLATKAMMARGRAVAR

Man kan urskilja två huvudtyper av stenkonstruktion vad det gäller flatkammargravar (enmans- eller dubbelgravar under flat mark) den ramformiga och den trattformiga flatkammargraven. Exempel på en ramformig stenkonstruktion. Stenkonstruktionen var 3,7 m lång och 1,6 m bred var orienterad exakt i NO - SV. Den bestod av 147 klumpstenar, vanligen 20- 40 cm stora. De översta stenarna påträffades ca. 30 cm under markytan, och de understa låg i nivå med skeletten på ca 1, 05 m djup. Stenarna i centrum ligger endast i ett skikt medan de perifera ligger staplade på varandra. I det rymliga gravschaktet har man sedan byggt en kista eller en kammare av trä.

Sedan har man staplat stenar i mellanrummet mellan kistan och schaktväggen, och slutligen har man lagt några stenar på kistans lock, centralt på locket har konstruktionens största sten lagts 70 cm lång och 40 cm bred och tjock. Detta förklarar gravens utseende vid utgrävningen. Inom några få årtionden efter gravläggningen har träkonstruktionen förmultnat, och de på kistan ditlagda stenarna har rast ner mot fyndnivån, där de dock inte krossat gravgodset, eftersom sand hade silat ner i kistan dessförinnan.

Ett exempel på en trattformig stenkonstruktion. Stenkonstruktionen var 2,5 m lång och 2,25 m bred, alltså mycket trubbigt oval. De översta stenarna påträffades 30 cm under jorden och skelettet låg 1,15 m djupt. Stenkonstruktionen bestod av 182 stenar. I den vida gravgropen, med sluttande sidor, har man först byggt en kammare eller en kista av trä och på dess lock har man placerat två lager sten. Därefter har man i gravgropen skottat ner grus och fyllt upp i nivå med de på kistan placerade stenarna. Sedan har de tre översta stensikten lagts på i horisontella lager, täckande nästan hela gravgropen.

Slutligen har översta delen av gravgropen fyllts med grus. När träkistan förmultnat har de två stensikten följt med. På så vis har stenkonstruktionens egendomliga trattlika form uppstått.

Definitionsmässigt kan man säga att den ramformiga stenkonstruktionen har en längd som är dubbelt så stor som bredden, det understa stensiktet har ungefär samma längd och bredd som det översta och ligger i samma nivå som skelettet

och gravgodset, och det översta stenskiktet har en central konkavitet, förorsakad av att den underliggande träkistan förmultnat och störtat samman.

Den trattformiga stenkonstruktionen har en längd som är obetydligt större än bredden, det understa stenskiktet har betydligt mindre utsträckning än det översta och ligger på en högre nivå än skelettet och gravgodset, och det översta stenskiktet har en central konkavitet, förorsakad av att den underliggande träkistan förmultnat och störtat samman. Att nämna också var att de flesta skeletten hade en liggande hockerställning, förmodligen ett sov/viloläge.

MEGALITGRAVAR:

Om boplatser är svårfångade är de lättare att ta del av de första böndernas gravar. Dessa monumentala stenkammargravar, storstensgravar var de s.k. **Megalitgravarna**. Megalitgravarna ligger ofta längs den dåtida stranden och troligen i närheten av boplatserna. I gravarna fick de döda med sig tillhörigheter som vapen, redskap och smycken men också mat för att klara hädanfärden. Utanför gravarna finner man ofta krukskärvor, som visar att någon form av ceremonier hölls, men om dessa vet vi inget.

angående krukskärvorna utanför graven och vad vi vet.

Författarens egna kommentarer om den saken är i specialområde 2, "Tut - Anch - Amun", Sonen vars Fader är Månen. Engelsmannen Howard Carter som fann Tut- Anch - Amun - graven i konungarnas dal, hade efter 10 års grävande bara hittat en liten linnesjal med Tut- Anch - Amun: s namn på, men också hans namn på lerskivor ung. som lock och som hade suttit på burkar, ung. som stämplor. Detta var i ett schakt på ungefär 2X2 meter och ung. 4 m djupt. År 1915, när Davis som hade koncession att gräva i konungarnas dal, gav upp och sade att det var omöjligt att hitta några gravar, köpte Carter koncessionen.

Första Världskriget bröt ut innan Carter, med Lord Carnarvon som sponsor, hann börja gräva. När Carter så småningom återupptog grävandet kom Carter att tänka på, att i forntida Egypten var det vanligt att begrava föremål som varit nära kroppen i närheten av graven. Så Carter började gräva från stället där de första fynden hade hittats. Den 4/11 1922 e. Kr. blottades överdelen av en trappa. Framgrävt var det 12 trappsteg ner till en dörr som framträdde i berggrunden. Designen hörde till den 18:e dynastin, det var Tut- Anch - Amun: s grav. Så att någon form av personligt avsked är det troligen med lerkärlen, också hur nära besläktad man var d.v.s. hur nära man kunde tänka sig att gå fram till graven, gåvorna man sedan gav korn, vete, honung, heligt rödockrapulver, blod från en dräpt (blodshämnd), det var upp till var och en.

Dös

DÖS, den äldsta formen, det finns en Dös i T sn. St. Skår 2:9 2:11 (116) Ett ex.

på en dös är teckningen.

Gånggrift

GÅNGGRIFT, det finns 1 gånggrift i Kungälv

Hällkista

HÄLLKISTA, den yngsta formen, det finns 5 Hällkistor varav 2 är reg. hos RAÄ. Dalen 1:3 (28), Glöskär 3:2 Djupdalen (97). Den senare, benämnd hos RAÄ 97, brukar allmänt kallas Kung Björns grav.

Hällkistorna är liksom Gånggrifterna och vissa av Dösarna avsedda för flera begravningar. Det är tydligen ett slags familjegravar - den tidens gravkor. Att få de stora stenblocken på plats, det måste ha krävts en jättearbetsinsats och ett samhälle med en viss organisation. Stenkammargravens takhäll kan ha eller har skålgropar (Offerskålar, "Älvkvarnar").

Långdösen i Svensby - "Drottning Hackas grav" -

Stenkammargraven ligger ung. 11/2 km SSO om Säve Kyrka och N om men ganska nära den gamla vägen på ägora till Svensby 3:4, väster om gårdens byggnader. 1916 vid Gbg - inventeringen trodde man att det var en Hällkista, men Gustaf Brusewitz, som avbildade anläggningen 1860- talet, ansåg, att graven var en Långdös. Vid 1978 års utgrävning, p.g.a. Västerleden, visade det sig att Brusewitz hade rätt. Graven var ingen Hällkista utan en Dös.

Hällkistorna i Bollestad, Kareby.

Vad det gäller Hällkistor så har de 2 som påträffats i Bollestad, Kareby, en egendomlig detalj. Det s.k. "Gavelhålet". I tvårummiga hällkistor, som här är fallet, utgöres skiljeväggen mellan kammaren och "förstugan" av ett par hållar med halvcirkelformade uttagningar, som står intill varandra. I regel är dessa gavelhål för små att användas som ingång, t.ex. vid införandet av lik.

En teori med gavelhålen är, att de ansågs ha till uppgift att låta de begravdas själar stå i förbindelse med yttervärlden. Ytterligare en teori säger, att det helt enkelt är för att lätt kunna sätta in matoffer i graven. Hällkistor med gavelhål har i Sverige en begränsad utbredning i Västsverige med sydligaste bevarad i Dvärred, Lindome. De förekommer alltså inte i södra Sverige eller Danmark.

Däremot finns hällkistor med gavelhål i Tyskland, England, Belgien, Frankrike, Palestina, Indien. Hällkistan i Bollestad ligger i det högt belägna lövskogsområdet norr om gårdarna i byn. Vägen dit går upp för en backe förbi några fritidsstugor. Nära den västligaste av dessa finner man hällkistan invid ett brant berg. Den är markerad på topografiska kartan.

Bronsålder

1800- 500 f. Kr., Arkeologisk tidsålder, bronsålder.

LEVNADSFÖRUTSÄTTNINGAR

Klimatet under bronsåldern var ett behagligt klimat ungefär som i dagens Sydfrankrike. Vi vet att de bar mantlar, klänningar och liknande löst sittande plagg. Vi vet att de bodde i stora hus i storfamilj, flera generationer tillsammans. Brons, som är en legering av koppar och tenn, kan ha importerats från Centraleuropa där gruvindustri och metallhantverket redan blomstrade. Spår av inhemsk tillverkning, om än i begränsad omfattning, finns i Västra Sverige från yngre bronsålder. Både i Åseby i Solberga sn och i Valtersberg i Ytterby sn har man funnit rester från bronsgjutarverkstäder.

GRAVSÄTTNINGEN under Bronsåldern var att brännas på bål och sedan lades askan i en:

STENKISTA som täcktes av ett stort stenröse.

GRAVURNA som täcktes av ett stort stenröse.

Före och under Bronsåldern var vattenvägarna längs kusten och vattendragen inåt land de viktigaste kommunikationsvägarna. Bronsålderns rösen ligger utmed en förmodad farled som gick inomskärs utmed den dåtida kusten. Gravrösen uppfördes i höjdlägen, ofta på bergskrön. Den dominerande forntida gravformen i Bohusläns kusttrakter är **Bergrösen**, s.k. **Bronsåldersrös**.

De var ofta mycket välbyggda och man kan fortfarande finna spår av kallmurning på flera av dem. Det magnifika Åseby Storrösen, är 38 meter respektive 30 meter i diameter, i Solberga sn finns att beskåda inom Kungälv kommun. Andra ståtliga Gravhögar på andra platser bl. a. i Danmark, har i Bohuslän sin motsvarighet i Rösen. Vad det gäller Rösen inom T sn., närmare 57 reg. hos RAÄ, kan man tänka på, vad otroligt väl orienterade på vatten de människorna måste ha varit.

HÄLLRISTNINGAR

Hällristningarna är annars de mest kända fornlämningarna från Bronsåldern. Något skriftspråk fanns inte här under bronsåldern. Hur de talade vet vi inget om, men dagens svenskar skulle säkert inte förstå många ord. Genom föremål och symboler på kärl och vapen och i tatueringar och hällristningar ser vi släktskap mellan kulturer från Medelhavet och Skandinavien, och ända bort i Indien.

Under äldre bronsåldern dekorerade man gärna sina bronsföremål med spiraler och zig - zag linjer. Senare kom våglinjer och stjärnor på modet. Dessa dekorationer finner man sällan på hällarna men å andra sidan finner man sällan hällristningsmotiv som människor eller fotsulor inpräglade i bronsföremål. Om man upprepade gånger hade samma önskan ex. att vårsådden skulle bli till riklig skörd. Då är det ju inte så konstigt att en förhistorisk hällbild i form av målning eller ristning (samlingsbeteckning för huggna, knackade, skurna, slipade eller ristade bilder) var föreställande den figur som var den som kunde, enligt deras trosuppfattning, också göra en riklig skörd möjlig. Vissa figurer är "överristade", en figur knackad om inte direkt över så kanske lite i sidan av den första, och upplevs mycket störande, eftersom vi inte förstår sammanhanget.

Det är ju möjligt att alla bilder hör ihop på något sätt och att det berättades bygdehistoria men också möjligt att bilderna på en häll inte hör ihop. Vissa andra figurer är djupare ristade än andra och det kan betyda att det är samma figur som använts år efter år att rista in i och sköta. Andra ristningar där det förekommer bilder "var och en för sig" emedan det kan ha ett sammanhang som vi inte förstår. En häll kan ha använts av äldre stenålder över yngre stenålder över bronsålder, om nu bosättningen har varit stadigvarande, jag menar att man förmedlade samma budskap men i olika tolkningar.

Vi ser ofta människor, ofta krigare, cirklar, skepp, vagnar, oxar, plogar. Vi ser däremot sällan bilder skildra arbete, hus, barn och sällan kvinnor. Det var inte vardagen, först och främst, som man ville skildra genom hällristningarna. Vi tror att deras bilder är böner och besvärjelser till gudar som styrde och ställde med väder och vind, gröda och sol, födelse och död. För ung. 3000 år sedan såg mycket annorlunda ut, bl.a. stod havet 25 m högre än idag. Bilderna kan ha varit imålade därom vet vi inget. Bergkonstmotiven kan indelas i tre grupper och är 1) avbildningar i naturlig storlek, 2) avbildningar i miniatyr och 3) avbildningar som symboler.

Bilderna är:

- oftast ristade på sluttande hällar,
- och att det gärna rinner lite vatten vid sidan, på eller runt omkring hällen,
- ofta i kanter av en åker eller på en åkerholme,
- i stället för landskapspartier som troligen nyttjats för odling och bete redan under bronsåldern.
- ofta med bilden vänd åt solen, "solen glittrar i hällarna och ger relief åt bilderna".

I T sn. var vi dåliga på att hugga i sten eller så har vi inte riktigt hittat var de gjorde sina hällristningar, för det finns egentligen bara en hällristning, ett skepp, på Tronnum mellangård förutom den, finns det väl bara den nygjorda 60- åriga

ristningen från den till Nya Zeeland avflyttade Torsby medborgaren, annars ingenting.

FÅNGSTRISTNINGAR (nordliga hållristningar) och
JORDBRUKSRISTNINGAR (sydliga hållristningar) eller
HÄLLMÅLNINGAR.

Det finns två olika slag av hållristning. Det ena slaget av hållristning är Fångstristningar (ca 5000 f. Kr.), så kallade därför de människor som huggit in dem varit Fångstmän, Jägare och Fiskare. På fångstristningarna är djuren, alltid jaktbara djur, oftast tecknade i kontur och en del har en inre teckning, som några gånger utgöres av en linje som går från munnen genom halsen till bröstet där den utvecklas till en halvcirkelformad figur. Enligt Indianernas schamanistiska jaktmagi vet man att det föreställer livslinjen och hjärtat.

Det andra slaget av hållristning är Jordbruksristningar (1800- 500 f. Kr., vissa forskare hävdar att det kan röra sig om yngre stenålderns sista fasen 2300- 1800 f. Kr)), för att människorna som ristade dessa, härrörde från en jordbrukande kultur. I Norge finns det djurristningar, med en inre teckning, som några gånger utgöres av en linje som går från munnen genom halsen till bröstet där delar sig livslinjen i två grenar av vilka den ena går till hjärtat, den andra till genitalia. Den magi som ligger bakom tillkomsten av denna djurristning kan inte ha haft jaktlycka som mål och mening utan torde ha avsett att befrämja fruktsamheten hos djuret. Enligt Åke Fredsjö, i boken om Göteborgs Hållristningar, menar han att hållristningar är av äldre slag, när hållristningen har djurbilden nederst till höger.

Vad det gäller hållmålningarna så finns det bara ett tjugotal i Sverige totalt, varav en i Tumblehed, Torslanda. Hållmålningarnas huvudmotiv var jakt- eller fångstmagi. Vad det gäller hållmålningen i Tumblehed kan jag säga att den hittades bredvid en gång och cykelväg 1975, då hade säkert tiotusentals människor gått förbi den och inte sett den, när de bara tittade efter nåt så hittade de den med en gång. Till dags dato har man hittat 8 st. hållmålningar till i Bohuslän upp till Värmland. Så det lär finnas fler om man bara tittar efter dem och med lite tur och fantasi också hittar dem.

Vad det gäller södra Bohuslän så kan det inte mäta sig med den rikedom eller variation av bilder som finns i norra Bohuslän. Däremot bidrar de till en ovanlig mångfacetterad bild av bronsåldersmänniskors kultur. Den ristning i detta område som har flest figurer är en ristning i Kyrkeby, Jörlanda, som har totalt 562 figurer varav 550 skålgropar två fotsulor och 10 rännor som förbinder vissa skålgropar.

Andra ristningar finns vid Kyrkeby Nedgård, i Harestad, består av 12 skepp och 30 skålgropar och rätt över Nordre älv finns en nästan likadan ristning vid Vikan, i Björlanda, bestående av 10 skepp ett ringkors och 20 skålgropar. Människoframställning är mycket ovanliga i denna del och förekommer bara utanför Tjörn på två ställen. Den ena är belägen vid Kyrkeby Övergård, i Harestad, och innefattar tre människofigurer och sju skepp och 12 skålgropar fördelade på tre ristningsytor. Den andra är belägen i Hålda annex, i Hålda, innefattar fyra människofigurer och sju skepp och 12 skålgropar på två ristningsytor.

Ristningen i Hålda ligger på en närmast lodrät bergshäll i kanten av ett större bergsmassiv och ca sju meter över den angränsande dalgångens botten. Ristningen ligger endast ett 50-tal meter från en flintboplats och en mindre domarring. Ett samband med boplatsen men framförallt med röset och stensättningarna och ristningarna kan inte uteslutas. Den slumpartade upptäckten och det ovanliga läget visar att många liknande ristningar kan finnas i denna del av landskapet, då liknande terränglägen sällan har avsökts.

Det egentliga hällristningsområdet i Bohuslän, är granitdistriktet mellan Gullmaren & Svinesund. Inte att förglömma Vitlycke i Tanum, Bohuslän. Kör du vidare över Svinesund in i Norge till "Oldtidsveien" kan du se de fina ristningarna i Begby. Att nämna så finns det, i Bohuslän, 7947 skeppsfigurer, 3561 människofigurer, 583 fotsulor, 1533 djurfigurer, 400 cirkelfigurer, 231 ringkors, 31 740 skålgropar, 1889 övriga figurer.

Exempel på Hällristningsmotiv:

Skålgropar

Skålgropar som symbol för livet och fruktsamhet. Det är det äldsta tecknet på hällarna. Återfödelsen och livets eviga kretslopp var centrala begrepp för bronsålderns människor. Skålgropar, antingen kom de till för att främja något gott och önskvärt eller så uppfattar man det som tillkomna i syfte att avvärja något ont och icke önskvärt. De kallas offerskålar, de kan ha med magi att göra, vattenmagi, regnmakeri, fruktbarhetshets främjande syfte, skydd mot "onda" ögat. Så sent som 1800-tal hände det ibland att människor smorde in skålgroparna med fett som offer till älvorna, därför kallas en del för "älvkvarnar".

På en annan ristningsbild finns en människofigur med jättehand som "håller i" 29 skålgropar i luften, är det en kalender? I T sn. har vi 2 påträffade skålgropar och de finns reg. hos RAÄ. Bräcke 4:1 (258), L: a Röd 3:2 (173). I Israel finns ej skålgropar i närheten av vatten, i Italien finns det sparsamt men några få finns vid en ort som heter Aquasanta (Heliga vattnet). I Egypten är de vanliga. Man

känner här, från ett tempel i Koptos, statyer av befruktnings- och skördeguden Min, som är överhuggna med skålgropar.

Den enda riktiga ledtråden till tolkning är att skålgropar mer ofta är placerade på vågräta ytor, och synes avsedda att rymma något fast eller flytande. Vätskan kan ha varit brännbar - anordning för att utvinna sältran är kända från bronsåldersboplatser. Åtminstone en del skålgropar bör alltså ha haft en funktion i ceremonier med spektakulära inslag.

Skepp

Skepp och död hör samman. Skepp, solens skepp, solbåten, skeppet skulle på magisk väg skaffa fram regn, skeppet är kultskeppet som i vårens tid drogs över åkrarna för att dessa skulle ge god årsväxt (äring). Skeppet kunde ha en religiös magisk innebörd men det kunde även finnas i verkligheten, lite förskönade. Huvudmassan av hållristningarnas skeppsbilder kan inpassas dels från egendomliga stockbåtar från yngre stenålder med utsprång i aktern till båtar byggda på klink och med dubbla stävar i för och akter och härrör från tidig järnålder.

Man tror att små korta streck var s. k bemanningsstreck, där krokarna skulle föreställa lurblåsare. En del båtar finns med cirkelfigurer där en båt dekorerats med sju fält och en med nio fält och andra med tretton. Även Domarringar, en gravtyp från brons- och järnåldern, är uppbyggda av just sju, nio, elva eller tretton stenar.

Inte bara skålgroparna utan även skeppshållristningarna kan ha med en döds Kult att göra. Vad skeppsbilderna beträffar är en sådan tanke inte svår att förstå. Vad det gäller olika kulturernas tolkningar bl.a. den egyptiska "Charonmyten", de egyptiska dödsbåtarna, och våra egna skeppsgravar och skeppsformiga stensättningar, vilka senare går tillbaka till hållristningarnas tid, bronsåldern, för att det skall inses att det består en möjlighet att hållristnings skeppet är dödsskeppet, det skepp, där den döde företog den sista resan.

6 exempel på utformning av hållristnings skepp: 1), 2), 3), 4), 5), 6).

Fotsulor

Fotsulor är troligen ett av de äldsta hållristningsmotiven, mycket tyder på att de höggs in redan under slutet av yngre stenåldern. De flesta har skonummer 37- 41 och kan se lite olika ut. De avbildas både barfota och med synliga tår (yngre), och med skor eller sandaler (äldre). De var anikoniska, d.v.s. de skulle markera närvaro av en gud eller gudinna som är alltför helig för att få avbildas. De mäter oftast en manslängd.

Cirklar

Cirklar och gravar har ett samband. Cirklar och skivor som är omgivna av utskott ungefär som strålar. De dras av hästar, fraktas på skepp och bärs av människor på stativ. Det är bilder av solen människorna höll upp mot skyn. Fruktbarhet och alstringskraft hade stor betydelse, och säkert vördade man en solgud. För det mesta delas de av linjer i fyra fält och kallas då hjulkors, ringkors eller solhjul. På många håll i Europa användes vagnar vid begravningar, ett hjul skulle då kunna vara en bild för döden.

"När Odin skapade dag och natt så satte han ju solen i en vagn som for över himlen under dagen och månen i en vagn som åkte över himlen över natten."

Djur

Ren, Älg, Oxe, Hjorten har intagit en central plats, särskilt under brunstens revirstrider, i kulten på senare bronsålder. Inte så sällan ses hjorten i förening med bilder för död och återfödelse eller i symboler för solen. Kelternas fruktbarhetsgud Cernunnos brukar framställas med hjorthorn på huvudet. Djurspår förekommer i många av jägarristningarna. Tjurar förekommer och anses stå för fruktbarhet, mod och styrka. Ormen som tänkbar regnsymbol eller en vågrörelse eller kanske är det en blix. Blåval, Getter etc. Ankor och Fåglar har ofta innebörden som budbärare, spanare och transportmedel. Här uppe i norr hade Oden korpar som viskade i hans öra och över Medelhavet kom Apollo flygande på svanar från thrakernas land.

Hunden är människans äldsta husdjur och den har länge haft en särställning hos människans liv, som livskamrat, jaktkamrat, vallhund och väktare. De äldsta fynden av tamhund i Norden är från Västsverige. Hundarna var av spetstyp. Man har funnit särskilda hundkyrkogårdar från den äldre stenåldern. Över hundkropparna har man sedan strött heligt rödockrapulver. Tamhästen introducerades ungefär 2000 f. Kr. i Sydsandinavien och fick stor betydelse inom mytologin. Hästen, solhästen, drog solen över himlavalvet. När kristendomen infördes ansågs det hedniskt att äta hästkött så det blev tabu. Under förhistorisk tid har det förekommit hästoffer, då man offrade huvud och underben.

Människor

Människor, eller människoavbildningar börjar att uppkomma ungefär samtidigt som man börjar bränna de döda ungefär 1200 f. Kr. Kvinnor var lätta att känna igen på hårflätan, en bild med en kvinna som lyft ena handen och har en skålgrop mellan sina ben. Skålgropen mellan benen har tolkats som det kvinnliga könet, en symbol för liv. När det gäller bilder med många människor kan det också röra sig om, oftast mäns, rituella magiska dans, eller med bevingade män i inbegripna i riter, kanske i fruktbarhetsfrämjande riter, jag

menar att alla tecknen inte finns på en bild utan ett sammandrag på vad som kan finnas på hällristningar. Män med uppsvällda vader var ett mode med mycket stor geografisk spridning, finns på mycket gamla klippmålningar i Afrika och Spanien.

Vad det gäller beväpnade män fanns det olika beväpning men med armarna lyftade, dock med svärd i närheten och med på bild, syns ingen aggressivitet utan kanske en aning tillbedjan, Adoranter, just för att vapnen inte är dragna. Beväpning var annars yxor, sköldar, spjut, ryttare, ryttare som hade en s. k. keltisk sköld som var rektangulär. Huvudbonader som ser ut som hjälmar från keltiska krigare, hjälmar som en form av hjorthorn.

Redskap såsom en årder var dåtidens plog. Jaktscener, lans, spegelvända par, blåsare, voltigörer, nätfigur, "bola kastarna", en man håller isär två hästar. Skeppslyftare illustrerar en legend som var väl känd under bronsålder men som vi idag inget vet om. Liknande motiv återfinns på väggmålningar i Egypten. Där handlade det om symboliska båtoffer, kanske är det rätt svar även här. Händer finns mycket sparsamt i Bohuslän de är mer representerade i Skåne och Danmark.

Några forskare tror att vikingarnas asatro hade gamla rötter. Deras gudar hade attribut som hammare och spjut. Asamytologin med Oden, Tor och Frej, anser en del forskare härstamma från sen bronsålder. Figuren är kanske en tidig Oden, vars kännetecken var just spjutet eller kanske är det Tor vi ser åkandes i sin vagn. Kan tänkas att män med spjut representera Oden med följe och att svärdet kan hänvisa till krigsguden (och himmelsguden) Tyr emedan yxan skulle hänvisa till Tor.

Övriga figurer

Det finns en del intressanta symboler bl. a. ett träd, förmodligen en gran ett barrträd i alla fall. Träd har i mytologin alltid varit intressanta, asarnas Yggdrasil, kelternas ek och idegran, andra stammar bar t. o. m namn efter träd eburonerna (idegran) och lemovikerna (alm). Trädet har också betraktats som en länk mellan underjorden (rötterna) och himlen (grenarna). Trädet har också stått symbol för livets eviga kretslopp. Blad som spirar, vissnar och faller, fröna som sprids och grov och växer till nya träd. Pilbågar är ofta av en kort centralasiatisk typ och vid arkeologiska utgrävningar hittar vi aldrig hällristningarnas ryttarbågar. Däremot vid arkeologiska utgrävningar har vi funnit långbågar men de har aldrig varit med på hällristningar.

Den hedniska gudeläran

På hednisk tid dyrkades i Norden många gudar. De kallades asar. Den förnämsta

av dem var Oden, gudars och människors fader. Han var den visaste av dem alla, han var även krigets gud. På natten i stormen kunde man höra Oden rida genom luften på sin åttafotade häst, Sleipner, följd av sina tärnor, valkyriorna, och de döda män som dessa förde med från slagfältet. De for till salen Valhall, där Oden bodde. Dit fick de tappra män komma som stupat i strid, och där hade de en lycklig tillvaro.

Om dagen drog de ut i kamp och strid, om aftonen fick de sätta sig till ett präktigt gästabud: de drack mjöd och åt fläsket av en galt, Särimmer, som var dag slaktades, tillreddes och förtärdes, men blev därpå levande igen. De andra döda skulle komma till det hemska dödsrike, där den bleka dödsgudinnan Hel härskade. Tor, den starkaste av gudarna, var godmodig till lynnet men fruktansvärd, när han blev vred. Väpnad med sin tunga hammare Mjölner for han ofta ut till strid mot jättar och troll, dragen i en vagn av två fnysande bockar. Då dånade det i rymden, det var åska eller tordön.

Frej eller Frö gav god årväxt, regn eller solsken. Han var fruktbarhetens gud. Vid julen varje år offrade man en galt åt Frej eller Frö, denna sed finns kvar även i nutid, julsinkan. Balder var den fagreste av asarna, allas älskling, oskuldens och fromhetens gud. De förnämsta bland gudinnorna var Frigg, Odens maka och äktenskapets beskyddarinna, samt Freja eller Fröja, skönhetsgudinna. Gudinnan Idun förvarade i en ask den eviga ungdomens äpplen, av dem åt gudarna, när de åldrades och då blev de åter unga. Gudarna var inte allsmäktiga, de måste böja sig under de tre Nornornas domar. Dessa bestämde även över människors öden.

I begynnelsen rådde endräkt och lycka bland gudarna. Men en man av jättesläkt listade in sig bland dem och blev Odens fosterbror. Han hette Loke, var blid och vacker till utseendet men svekfull och ond till sinnet och anstiftade ständigt ovänskap och olyckor. Jättarna förmådde, berättas det, icke skada gudarna, så länge den renhjärtade Balder levde. Men slutligen lyckas Loke anstifta en obotlig skada. Han förledde Balders blinda bror att skjuta Balder med en pil. För att straffa Loke fjättrade gudarna honom vid en klippa och hängde över hans huvud en orm, som dröp etter i hans ansikte.

Men en gång skall Loke komma lös och alla onda makter samlas till strid mot gudarna. Asarnas väktare Heimdall, som bevakar vägen över regnbågen, den sviktande bro som förenar himmel och jord, skall då blåsa i sitt horn för att kalla gudarna till kampen. Då förestår Ragnarök eller världens undergång. Solen svartnar, bergen skälver och himmeln rämningar. I den sista stora striden förgör gudarna och de onda makterna varandra, och den gamla världen går under. Men i det förgångnas ställe uppstiger ur havet en ny jord, evigt grön och fager, och på denna skall leva ett nytt, lyckligare släkte.

Gudarna dyrkades i heliga lundar, vid heliga källor eller åar. Där offrades, blotades, djur människor etc. I gudahuset kunde gudabilder av ex. Tor, Oden Frej stå. Om pest och hungersnöd hotade, offrade man till Tor, vid krig till Oden och före ett bröllop till Frej. Våra förfäder trodde därjämte att de var tvungna att skydda sig mot hemlighetsfulla väsen såsom i sjöar, åar och källor vistades sjörået eller näcken. På kvällen kunde man höra deras spel och i skogar och i berg bodde skogsrån, älvor, vättar och andra troll. Att vissa stora stenar hade kastats av jättar. Vid gravhögar spökade gästar. I själva husen såg man då och då tomtar och husrån. Tron på de hedniska gudarna har däremot utrotats av kristendomen.

BOPLATSERNA i TEGA & MUNKEGÄRDE

Två boplatser från övergången mellan bronsålder och järnålder har hittats i Ytterby sn, i Tega och i Munkegärde. I Tega fanns rester av en rund hydda med ett golv av stampad lera. I både Tega och i Munkegärde fann arkeologerna härdar, keramik, flinta och brända djurben. I Munkegärde artbestämde bena till nötkreatur. Att man dessutom kunde spinna visar fynd av sländtrissor. Annars var det vanliga bronsåldershuset, som man känner från andra områden, en stolpkonstruktion. Väggarna var låga, risflätade och tätade med lera. Taket var täckt av gräs eller vass, gick nästan ända ner till marken.

Gravsättningen i slutet av bronsåldern förändrades till en ny gravtyp:

STENSÄTTNING, som är mer en flack oregelbunden packning av sten och jord. De är nu ofta övertorvade och svåra att upptäcka i terrängen.

GRAVGÖMMAN eller HÖGEN, som efter det att likbålet brunnit ner och ben och aska samlats ihop och lagts i ett lerkärl täcktes allt med stenar, grus och jord till en höjd av 1/2 meter.

I Kareby finns ett exempel på en hög, den s k Faxehögen, av betydligt större mått. Här begravdes för 3500 år sedan en kvinna med sina bronsmycken och sin bronskniv. Endast ett fåtal kan ha begravts på detta sätt genom röse eller hög. Idag tänker man sig bronsåldern som ett hövdingasamhälle, men där även kvinnan var mycket högt ansedd.

Järnålder

500 f. Kr. - 1050 e. Kr., Arkeologisk tidsålder, järnålder.

LEVNADSFÖRUTSÄTTNINGAR

Med det ekonomiska uppsving som korstågen drar med sig gjorde också att jordbrukaren kan få mera betalt för sina produkter genom att en mängd lantbor

strömmade till städerna och blev fria borgare, bereddes de övriga större försörjningsmöjligheter och bättre ekonomiska villkor. De lösköpte sig från prestationer, hoveriet och deras förhållande kom att grunda sig på ett fritt kontrakt. Under feodalismen är böndernas ställning ganska god, de befriades från krigstjänsten och den avgift som de skulle betala till godsägaren bestämdes genom sedvanerätt.

Åkerjorden var ursprungligen genom lottning indelad i skift (tegar) och i varje skift hade varje bonde sin åkerbit. Varje bondes jord kom sålunda att bli spridna på ett flertal olika ställen, och man nödgades att gemensamt bruka jorden. Brukningen av jorden var föga intensiv och gick tillväga ungefär som så att ena året sådde de vårsäd och det andra sådde de höstsäd och tredje året fick marken ligga i träda.

Utom åkerjorden fanns för alla gemensamma betesmarker och skogar, allmänningar, där nybyggare emellanåt fick slå sig ned som allmäningsbönder. De mera välbärgade jordägarna, odalbönderna, börjar vid slutet av medeltiden att övergå i adelsståndet, som uppkom i slutet av 1200- talet e. Kr. Det fanns dessutom en tredje klass bönder de s.k. landbönderna, arrendatorerna, vars ställning var mycket dålig.

I slutet av järnåldern var Kungälvsområdet fortfarande skogrikt. Ler områdena hade nu blivit helt vattenfria och bebyggelsen hade dragits längre ner på moränområdena eller i anslutning till lerslätten, nästan samma läge som idag. Användningen av plogar som vände jorden gav åkrarna en riktning och långsmala ryggade tegar uppstod. Spår av sådana syns fortfarande i kommunen. Gårdarna var i stort sett självförsörjande, men viss import av exempelvis glas och metaller förekom.

RUNRISTARNAMN i Sverige

Namnen på de 20 främsta Svenska runristarna, enligt Erik Brates bok från 1926 och heter Svenska runristare, KVHAA del 33:6. De är Fasttegn, Ulv i Borresta, Frögård i Ösby, Gunnar, Asmund Kareson, Livsten, Värmund, Ödbärn, Arbjörn, Gylle, Torfast, Balle, Äsbärn, Tidkume, Ödkume, Erik, Lidswald, Äskil och Torbjörn. På dopfunten i Kareby kyrka, på cuppan, funtens övre del, som är bevarad från tidig medeltid och har på ena sidan en runinskrift omgiven av flätor och drakslingor och lyder " Råde den som kan namnet Torbjörn på funten".

Vad det gäller Illerupristningen nr. 1, är det tolkat "Swarta" eller danska den "Sorte". Där hävdas det vidare att Sorte var en metall och vapensmed som kunde skriva, och sättet att avsluta med ett underliggande runa visar att han förstod runornas värde.

Annars hävdas det från forskarhåll att inte många kunde eller förstod runornas värde, vilket här motbevisas genom vapensmeden Sorte. Mystiken kring runorna, var ju en del av dem, ouppnåeliga för en del och för andra var det religiöst/historiskt en värdefull tillgång.

FUTHARKEN

Under JÄRNÅLDERN utvecklades det första nordiska skriftspråket när de nordiska folken mötte den romerska kulturen. **Runalfabetet**, den så kallade **Futharken**, bestod först av 24 tecken uppdelade i tre rader denna 24-teckniga variant ersätt senare med en som reducerades till 16 st. tecken. Den äldsta kända runraden är ristad omkr. 200-talet e. Kr. Det vi ansåg som vår, danskarna har fem annorlunda runor än vad vi har e j s u h , Futhark ser ut så här:

a , b , d , E , e , f , g , h , i , j , k , l ,

m , n , ng , o , p , r , s , t , th , u , w , z
.

Detta har utvecklats till många lokala varianter. R , au , o (på metall),
b , j , th , w , m , k . Runan d och g anses besitta särskild

kraft eftersom de är tecken från den äldre futharken. Man kan, trots svårigheter, känna på ristningar och när man övat upp känslan i ristningsspår kan man med tur och skicklighet kanske bedöma åldern på ristningen, om den är ung eller gammal. Man använde nämligen olika verktyg, på stenåldern sten och på järnåldern järn, som gav olika

former på ristningsspåret. Skarpt uthuggna, senare, ,

eller

grunt eller grundat uthuggna, äldre, ,

Man ristade förutom på sten också på metall och trä, men dessa spår är mer sällsynta eller försvunna. På detta finns ett antal varianter, spegelrunor, kortkvistrunor, räknerunor, lokala och nationella avvikelser. För det mesta är ristningarna trasiga, slitna eller vandaliserade. Kristendomen har i Sverige utplånat många olika tecken från förr. Bl. a. altarstenar användes gärna av kyrkfolk som trappa, för att alla skulle trampa på den och visa sin avsky.

Från många kyrkor har det vid reoveringar hittats stenar från tiden före kristendomen. Sättet att kriga på 800- 1000 talet e. Kr. var ju den att förnedra och förlöjliga motparten å det grövsta för att de inte skulle våga sätta sig upp mot överhögheten, någonsin. Vad var väl bättre än att totalt rensa bort alla budskap från hedendomen. Känns sättet igen, att historien börjar med mig. Irmenpelaren, Svantevit och även Kejsaren av Kina gjorde så och lät bränna böcker, för att allt innan han själv inte fanns. Faraonernas största skräck var att bli utplånade, ändå hann den ena faraon inte dö förrän nästa farao förhärligar sig själv och "suddade så mycket det gick från han innan".

Vad det gäller hur man skrev så användes nominativa slut -z, ibland diftongljud au, ai, d om runan th, ligatur it, ai, il etc. Även om man med svårigheter lyckas att skriva ner en ristning med runor så kommer tolkningen av runorna och när det är klart kommer tolkningen av "bokstavsföljden" man fått fram. Det är ju inte svenska direkt, det kan stå så här, något förenklat:

"ek fakaz fahido ....." (Jag Fakaz skrev eller färgade .....) eller

"mk Merla wrta ....." (Merila skrev mig .....))

Jag har också försökt att läsa Möjebrostenen utan ha sett litteratur om stenen.

Första raden står:

Andra raden står:

detta får jag till "anaha haislag Inaz frathar Adam" och enligt min egen tolkning

"En ädling, slog ihjäl Inaz far Adam".

En del runor innehåller förbannelser, exempelvis förbannelser om man bryter gravens frid och helgd då kunde stå ungefär så här:

"Jorden mottager honom inte", "Låt han, när han dör, icke få bli mottagen i Undervärlden",

"Du som över våld mot den döde, du skall evigt tillhöra argfolk."

Detta att vara arg var den största skymf en man kunde få här i Norden. Man kunde också säga "att han varit under jorden" eller "att vara kvinna" eller "vara av arg adel".

Arghet - af arg natur - dessa människor var ofta utstötta av gemenskapen i samhället. De hörde istället hemma till de hemska "väsen" som fanns på den tiden. Sejdeman (pederast), häxa, underjordens tjänare eller trollpack var bara några tillmälen. Som exempel kan jag nämna att Odin beskyller Loke i "Lokesanna" för arg omanlighet eller omvänt Lokes kvinnotillvaro i underjorden. Dessa bägge saker kan vara skälet till Odins ilska över Loke och för hans beskyllning om sexuell arghet.

Nu hör det inte till saken men enligt "Lokesanna" svarade Loke Odin ungefär så här:

"Om dig säger folk att du drev sejd på Samsö och du låg på trollkvinnor, med en trollkarls skicklighet for du över jorden, det vilda, är verkligen att vara av arg adel".

Att ornamentera är något vi ärvde av romarna, innan var de mest cirklar och raka linjer som vi ornamenterade med. Den längsta runinskriften i världen är den i Sverige funna Rökstenen, som erbjuder stora svårigheter att tolka, då den innehåller s.k. kvistrunor, en slags hemlig runinskrift. Inskriften härrör sig från omkr. 900 e. Kr. och synes skildra en viss Varnods hjältemod hos Didrik av Bern, östgoternas konung Theoderik den store. Inskrifterna är annars i allmänhet mycket korta, endast innehållande, då det gäller smycken, ägarens eller tillverkarens namn och på stenarna uppgift om vem som rest dem, och över vem de är resta.

FORNLÄMNINGAR

Dessa finns i T sn. kan vara värt att nämna Offerkast Glose 3:6 (170), Offersten Torsby 4:4a Glosed Altare (190), Bautasten S:a Hallagården 100m N, Fornborg Glose 3:6 (17), Fördämningsvall med plats för skvaltkvarn Backer 1:2 1:3 ihop med Ytterby (140), Dotorp 1:3 Raggasås 1:8 (141), Jättegryta Brunskär Sälö, Trädal 1:3, Plats för gammal Kvarnstensindustri Skåttan 1:2 (220), Trankokeriområde Fjällsholmen 1:2 1:5 (266), Kolerakyrkogårdar Skåttan 1:5 (138), Torsby Prästgård 1:1 (172) och vissa husgrunder i Glöskär och på Överön 11 Källholmarna, Brunskär Sälö, Särholmen 1:1 .

BEBYGGELSE

Bebyggelsen bestod av ensamgårdar men man hade även börjat flytta samman i byar. Järnets väg är att från början finnas i en del importföremål för att så småningom bli allemansgods och råmaterial till bruksföremål. Troligen har inhemsk järnframställning ur sjö- och myrmalm förekommit, bl.a. i Ytterby och Kastellholmen, flera århundraden före Kristi födelse.

Järnframställningen var mycket energikrävande, malmen bröts, torkades, krossades ner i mindre bitar och de sämre styckena sorterades bort. Uppe på en höjd eldade man en ugn som byggdes som ett schakt av lera med en stomme av källor över en grop som omges av större stenar. Ugnen värms upp och fylls med träkol och malmstycken. Efter en stund när allt brunnit ut slog man sönder lerschaktet, och den slaggbemängda järnklumpen, den s.k. luppen tas fram. Luppen bankas ren från slagg.

Husen man byggde var s.k. långhus uppförda av stolpar och lerliknande slänor och täckta med stora sadeltak. Det finns endast ett fåtal JÄRNÅLDERSBOPLATSER. I många fall kan man dock genom ortsnamnsbefolkning, räkna med en kontinuitet, i fråga bosättning från Järnålder till Nutid. Så brukar t.ex. brukar ortnamn med slut- leden -by, -stad, -landa, -hem (um) hänföras till järnåldern.

P. g. a att det från 600 e. Kr. - 1000 e. Kr. finns dåligt med stora, dyrbara fynd, varken med vapen eller med förmögenheter, menar forskare, kulturhistoriker och en del andra fackfolk att Västkusten var en marginaliserad zon. Men enl. Björn Ambrosius, i sitt föredrag om "Vattendelar eller Attundalandsvägen", menar han att det var först under 1000- talet som man i det centrala Svea - området började organisera administrationen, främst på det militära och juridiska området så det är inte säkert att västkusten var så marginaliserad som det vill påvisas.

I Norden fanns många småriken men vid 900- talet slogs de samman till ett välde, Danmark, där folket kallas daner. Norr om danerna bodde götarna i Götaland, som bestod av Väster och Östergötland. Ännu nordligare, norr om de stora skogarna Tiveden och Kolmården, bodde svearna. De hade sin egentliga hembygd norr om Mälaren i det landskap, som sedan kallas Uppland.

Därifrån utbreddes de sitt välde över hela det nuvarande Svealand, trängde allt norr utefter Norrlands kust och sökte sig till Åland och väg över till Finland. Långsamt och under hårda strider förmådde svearna till sist folken i Öster- och Västergötland att underkasta sig upplandskungen. Omkr. 1000 e. Kr. hade det första Svearike eller Sverige skapats.

Under folkvandringens tider sände goternas stamfränder i Norden, götarna i södra Sverige, ofta hjälptåg mot romarna och blev härigenom själva försvagade, så att de snart underkuvades av svearna, som ej lidit någon dylik förlust av människor. Man har ej hittat något historiskt dokument om striderna mellan svear och götar, men en del forskare ha i Beowulfkvädet, som nedskrevs på 700-talet e. Kr. och som omtalar en kung Hygelak hos geaterna och dennes systerson Beowulfs strider, velat se en avspegling av götarna i striderna med svearna, andra vill ha det till jutarna.

Snorres förtäljning om Bråvallaslag kanske även syftar på denna strid. Man har emellertid trott sig kunna förlägga dessa strider till 500-talet e. Kr., sedan svearna först enligt Snorre Sturlassons Ynglingasaga genom Ingjald Illråde samlats under en kung. Ynglingasagans första kung var Ottar Vendelkråka, hans grav är Ottarshögen i Vendel, i norra Uppland. Ottar var svearnas första kung i Uppsala. Därefter var det hans son Adils, som ligger begravd i kungshögarna vid gamla Uppsala.

Hur fick kung Ingjald sitt tillnamn Illråde. Då han vid sin fars gravöl bjöd småkungarna i sina närliggande länder och riket att delta vid festligheterna kom de sex småkungar. När högtidsskålen dracks, tog han löftet att öka riket åt alla sidor eller att sätta livet till. Då natten kom tände han eld på huset där småkungarna, hans gäster, bodde. Han innebrände sex kungar och tog genast deras riken. Kungen och bönderna inom varje smårike upprätthöll visserligen lag och rätt, men dessa riken bekämpade varandra med mord och brand.

GRAVSÄTTNINGEN

Vad det gäller transportleden Göta älv, Ghiöta Ehlf, så har den alltid haft en stor betydelse som förbindelselänk mellan de inre delarna av landet och Västerhavet. Nordre älv var den av Göta älvs mynningar som utnyttjades under tidig medeltid. Kan det vara så att stora hövdingars begravningar gick till så, att det blev av hans båt, fylld med vapen och ägodelar, ett stort likbål som man sedan skjuter ut på havet och där man sjunker där är man "fallen".

Att sedan inte hitta något fynd och därmed dra en slutsats, är ju den vetenskapliga vägen att det måste beslås med fakta för att vara sant, eller var det Goethe som sa att all teori är grå, för den strålande fortsättningens skull. Annars så skilde sig gravsättningen under järnåldern genom att gravarna var samlade i gravfält som stensättning, resta stenar, högar, domarringar eller skeppssättningar.

Det finns ju ingen direkt datumskiljelinje som talar om att den här är bronsålder och den är järnålder, själva omställningen mellan de olika tidsåldrarna gick säkert inte på en enda dag. Inte heller slog beteenden ut så fort som det gör idag,

då fanns det ingen globalisering utan den enskilde människan fick jobba hela dagen för att överleva.

GRAVFÄLT

Gravfält, som bestod av minst 5-7 stenanläggningar, men det fanns även ensamliggande. I T sn. har vi 6 Gravfält. Runneröd 1:6 (208), Staby 2:4 c (106)(107)(110), Torrebräcka 1:11 1:12 1:13 (231), Tronnum 1:2 Ängen (45).

Stensättning

Stensättningar, vi har inom T sn. 77 Stensättningar reg. hos RAÄ.

Resta Stenar

Resta Stenar, vi har 4 Resta Stenar inom T sn. Ranneberg 1:3 (226), Staby 2:9 (211), Torsby 2:1 3:1 (159), Åkerhög 1:3 (60).

Högar

Högar, I Torsby har vi ett fåtal Högar bl. a. Höga 1:3 (4), Lefstad 1:5 (101)(245), Staby 2:4 c (105), Torsby 2:1 3:1 Ulveberget (160),

Domarringar

Domarringar hade sju, nio, elva eller tretton resta stenar, detta var magiska tal. I T sn. har vi 3 Domarringar nämligen Hermansby 1:3 2:27 (152), Röd s (282), Lefstad 1:2a Östergård (162).

Skeppssättning

Skeppssättningar, har vi inga registrerade inom T sn. men däremot mängder av olika stensättningar.

Apropå hemliga tal så hade ju Sumererna sitt sjutal. Månen har 4 faser, från nymåne till nymåne. Varje fas varar 7 dygn, eftersom det tar månen drygt ($4*7=28$) 29 dygn att cirkla runt jorden. De hade också de sju planeterna Solen, Månen och de 5 synliga planeterna Jorden, Mars, Jupiter, Venus och Merkurius. De sju dagarna uppkallades efter de 7 himlaljusen. Sju har allt därefter varit ett hemligt eller heligt tal ända fram till våra dagar.

Det fanns annan mystik än talmystik i tolkningarna av hällbilder ex. arkeo - astronomi, att söka efter avbildade himlakroppar och stjärnbilder ingående i tidsberäknings system eller kalendrar. Diffusionism, att förklara något, som något annat som är känt i annat område; att söka efter ett ursprung utanför undersökningsområdet, traditionen efter Egyptens och Israels stammar har ersatts av yttre rymden. Referenssymbolik, att bildytan innehåller instruktioner, ett slags karta och förteckning, över vilka andra fornlämningar som ligger i området. Illustration, bild som ersättning för skrift i avsikt att berätta vad som hänt.

BRANDBEGRAVNING eller JORDBEGRAVNING

Brandbegravning under järnåldern var vanligast men Jordbegravning

(Skelettbegravning) förekom samtidigt. Man gravsatte de döda med sin utrustning och ibland med sina husdjur, det är inte ovanligt att den döde gravsatts med sin häst. Gravfynden tyder på ett samhälle med långtgående yrkesspecialisering och med en markerad social skiktning. Flertalet gravfält ligger i våra dagars betesmarker och kan med sina låga högar och stensättningar vara svåra att upptäcka.

KELTISK JÄRNÅLDER

500 f. Kr. - 0 f./e. Kr., Arkeologisk tidsålder, keltisk järnålder.

Det fanns en stor och viktig skillnad mellan kelternas värld och de grekiska och romerska krigarna. Kelterna var nämligen aldrig enade under en kejsare, kung eller någon annan central styrning. De keltiska riket, om man överhuvudtaget kan prata om rike, bestod av små klaner, som endast löd en man, hövdingen. Kelterna tänkte i stora, strategiska landvinningar för att utvidga imperiets gränser.

När kelterna flyttade eller erövrade land, var det på grund av överbefolkning i hemstaden, inte som ett led i någon övergripande erövringstaktik. Utbrytargrupperna var tvungna att erövra land, om de inte ville underordna sig andra folks lagar och seder, och det låg absolut inte för kelterna. Kelterna hade förmodligen gudar för de flesta av livets företeelser: Husgudar, Krigsgudar, Dödsgudar, Gudar för hantverk, för konst och för poesi.

Vid Stonehenge, i England, samlades under antiken Druider för att utföra sina människooffer och ritualer nära floder, sjöar eller heliga ekar. Kelternas favoritsmycke var halsringar av guld. Man trodde de gav ägaren andlig styrka i krig. En keltisk mans position i samhället betingades av vilket mod han visade i strid. Många kelter stred nakna för att visa sitt dödsförakt, och deras rang och status ökade ytterligare, om de hade utfört ett särskilt dumdrigt dåd under striden.

De första keltiska stammarna uppstår förmodligen i södra Tyskland, västra Tyskland och Österrike. Plötsligt börjar de välbärgade hövdingadömena att försvinna ur världshistorien under 400-talet f. Kr., eftersom handelsvägarna förändras. Istället växer ett välmående krigarsamhälle fram norr om de gamla hövdingadömena. Och de är med säkerhet keltiska. Samhällena tillhör la Tène-kulturen, som fått namn efter ett mycket rikt keltiskt offerfynd i närheten av la Tène i Schweiz.

De nya la Tènesamhällena är så levnadsstarka att området blir överbefolkat. Bristen på utrymme sätter igång en av Europas största folkvandringar. I Italien

strömmar krigiska horder plötsligt över alperna, raserar de Etruskiska städerna och sätter fart mot Rom. År 390 f. Kr. plundrar kelterna den eviga staden och sätter sedan eld på den. Pergamonfrisen pryds bland annat av vapen som erövrats från Galaterna, de kelter som kom fram till Asien, och man har hittat en keltisk sköld så långt bort som 10 mil söder om Kairo, Egypten.

De som kännetecknar detta folk var inte att de var imperiebyggare utan det gemensamma var la Tènekulturens konsttraditioner och framför allt samma keltiska språkfamilj. Början till nedgången för det keltiska riket var vid slaget vid Delfi 279 f. Kr. i Grekland. Slaget vid Telamon 225 f. Kr., utanför Italien, där romarna lyckats låsa in kelterna i en kniptångsmanöver mellan två arméer, romarna dödade 40 000 kelter i detta slag.

År 55 f. Kr. spelar Caesar, en ung äregirig fältherre, skickligt ut de keltiska stammarna med varandra och Caesar står till slut som segrare. Detta är början till nästa period i historien, nämligen Romersk järnålder. Irland och Kaledonien i norra Skottland invaderades aldrig av romarna. Där fick kelterna alltså två fristäder att utvecklas i.

ROMERSK JÄRNÅLDER

Kr. föd. - 375 e. Kr. Arkeologisk tidsålder, romersk järnålder.

Den arkeologiska forskningen tror sig med visshet kunna förlägga germanernas urhem till Östersjökusten mellan Elbe och Oder, Danmark, södra skandinaviska halvön, Öland och Gotland. De var huvudsakligen ett herdefolk, även om det kände till jordbruk och odlade något korn. Allt eftersom betesmarkerna avbetades, flyttade de vidare. De bodde i lätt transportabla trähus.

När germanerna för första gången inträda på den historiska skådeplatsen, håller deras samhälle på att utvecklas till ett statssamhälle, det skulle dröja till år 551 e. Kr. då östgoten Jordanes skrev ner den germanska historien intill 300- talet e. Kr. De som först omtala germanerna var deras fiender i söder romarna. Med undantag av några sagoutsmyckade skildringar av bärnstenens land hos några tidigare grekiska författare, är Pyteas från Massilia (nuv. Marseille) den förste, som berättar om germanerna.

Denne, som levde omkr. 300 f. Kr., omtalar i de få lösryckta citat av honom, som finns bevarade hos senare författare, berättar hur han under en nordlig färd rakt ut från Brittannien nådde ett land, som han kallar Thule. Det är tydligt, att Pyteas vinddriven nått Skandinaviska halvöns västra kust, troligtvis Norge, då detta land enligt dåtida uppfattning låg rakt norrut från Brittannien. Pyteas bjöds på en dryck som var okänd för söderns folk, nämligen mjöd (säd och honung).

Pyteas berättar vidare att han påträffade ett folk som hette guttoner (kan ha varit goter han menat eller som de klassiska författarna nämner guthoner, gothoner). Germanerna likt kelterna var tvungna när byarna, samhällena växte att förflytta sig. Det blev söderut och mot söderns alla rikedomar. Naturkatastrofer, översvämningar och omgivande folks påträngande nödgade germanerna att söka nya hem.

Germanerna indelas i östgermaner, västgermaner och nordgermaner. Germanerna var främst ett krigarfolk, väpnade infann de sig vid tinget för att stifta lag och skipa rätt, välja konungar och härförare, kungar valdes efter börd och hövdingar efter tapperhet. Romaren Tacitus skrev i sitt verk 98 e. Kr., Om Germanien.

Där skriver han att han är imponerad av kvinnans ställning i den germanska kulturen men han skriver också inledningsvis att han är böjd att tro, att germanerna äro urinnevånare i Germanien, ty säger han: "- Vem skulle för övrigt, om man också bortser från farorna på ett stormigt och okänt hav, vilja lämna Asien, Afrika eller Italien för att uppsöka Germanien, ett frånstötande land med ett bistert luftstreck, ledsamt både att bebo och besöka för en var, såvida han där ej har sitt fädernesland."

Germanernas rustning utgjordes av ett spjut med en smal och kort järnspets, framea, och en sköld målad i vackra färger. Vid ett krigsutbrott uppställde varje bygdeområde en krigarskara på hundra man. hundrade eller härad, som det kallas hos oss, övergick från att ursprungligen ha varit en antalsbeteckning i krigstid till att bli namnet på ett motsvarande bygdeområde med egen domsutsaga och en egen tingsplats.

Man stred i kilformigt fylkade skaror, som här i Norden kallades svinfylkingar. Ungefär 55 e. Kr. avslutar kejsare Claudius vad Caesar påbörjade, erövringen av Brittannien. 40 000 romerska soldater nedkämpar de brittiska stammarna en efter en. Under några år besätter romarna hela Sydbrittannien och rör sig västerut mot Wales och Irland och norrut mot Manchester och Yorkshire.

På grund av kelternas spontana och oorganiserade motangrepp blir motangreppen hjältemodiga men stoppar inte romarna. Nu breder romarna ut sig över europeiska fastlandet. Romarna kämpar ned alla och kör ut germanerna från Gallien, i det galliska kriget som Caesar anger. Man breder ut sig upp till rhenlandet och börjar slå mot de germanska stammarna. När romarnas kulturpåverkan blev för stor blev det en sorts assimilering mellan folken.

Detta ledde till att Rom några hundra år senare, p.g.a. makten undergrävts

inifrån, faller i händerna på germanerna efter ständiga anfall mot romarna. Till slut drar sig romarna ner till decumatlandet, trekanten mellan Rhen och Donau. Här uppförde de en vall med bastioner och lät germanska folk slå sig ner som gränsvakter, coloni, vid denna gräns. Rom får under den här tidsepoken fick sin uppdelning i Östrom med Konstantinopel som centrum och Västrom med Rom som centrum.

FOLKVANDRINGSTIDEN

400- 550 e. Kr. Arkeologisk tidsålder, folkvandringstiden.

Vid folkvandringens början innehade germanerna så gott som alla de romerska rikets utanverk. Decumatlandet, som länge försvarats med framgång, hade fallit i allemannernas händer. I trakten av Köln hade frankerna satt sig fast och omkring Main Burgunderna, Pannonien hade intagits av vandalerna och i landet i väster om Dnestr stod västgoterna, under det att östgoterna innehade landet öster om Dnestr och halvön Krim.

Då hunnerna bröt igenom "den stora porten", mellan Ural och Kaspiska havet omkring år 375 e. Kr. var det nästan ingenting utan fredspengar som stoppade dem. Efter att olika folk och romarna betalat dem lösensummor började de än en gång att resa sig och tåga mot rom anförda av Alarik, av baltisk ätt, som valdes till konung. År 408 e. Kr. stod Alarik utanför det bävande Roms stadsportar, med sig i hären fanns det goter som tvingats med utom de östgoter som hann fly undan.

Kejsarresidenset var beläget i det starkt befästa Ravenna. Tredje gången Alarik försökte lyckades han och det var genom förräderi som han lyckades att inta Rom och Ravenna. Rom plundrades och brändes alla de förnämas olika platser brändes och plundrades. Även hösten 450 e. Kr. överskred Attila, från sitt läger i Ungern, Rhen med en här på en halv miljon krigare.

Metz plundrades och ett oerhört blodbad anställdes, därefter vände han sig mot Orleans.

Då skyndade Aetius tillsammans med västgoternas konung Theoderik, burgundernas konung Gunderik och frankernas konung Merovig i spetsen för var sin här emot Attilas framfart. Attila övergav belägringen av Orleans och drog sig tillbaka till slätterna i Campanbia, det nuvarande Champagne. Här kom till ett av de blodigaste slagen i den äldre historien, på de Katalauniska fälten år 451 e. Kr.

Theoderik dog på slagfältet och hans son Thorismund lyftes upp på en sköld, och valdes till hövding, enligt gammal germansk sed. Attila var tvungen att vika, drog sig tillbaka inom sin vagnborg, och avtågade efter några dagar tillbaka till

Rhen och sitt befästa läger. Västgoternas rike hade hela tiden utvidgats under kung Vallias (415- 419 e. Kr.) runt Tolosa. Utvidgningen fortsatte med Theoderik, som föll på Katalauniska fälten, erövrade fram till Loire.

Hans söner Theoderik II och Eurik erövrade, under den sveviske konungen Rekiar, hela Spanien, Eurik tog även landet mellan Loire och Rhone. Euriks son Alarik II angreps av frankernas konung Klodvig och stupade i kriget mot honom på de Vokladiska fälten, nuv. Vouille, år 507 e. Kr.

VENDELTIDEN

550- 800 e. Kr. Arkeologisk tidsålder, vendeltiden.

Vendernas område skulle idag vara likvärdigt med Polen och de Baltiska staterna och vissa tyska stater. Pippin d. ä. och biskop Arnulf blev omkr. 614 e. Kr. utnämnda till rikshovmästare, major domus, i Atrasien. Arnulfs son äktade Pippin den äldres dotter och de fick ett barn, Pippin den lille. Från dessa båda stormän härstammar den Karolingiska kungaätten. Pippin den lille besteg sedermera den merovingiska kungatronen.

Pippin den lille fick två illegitima söner Karl (senare Martell) och Hildebrand. För att Karl, som blev den store härföraren av de bägge bröderna, skulle kunna belöna sina anhängare och underhålla sitt rytteri och sina ämbetsmän skred han till indragning av de galliska kyrkogodsens. Under form av län, beneficium, utdelade han sedan dessa och lade grunden till det medeltida feodalväsendet.

Sachsarna som bebodde landet mellan Nordsjön och Werras och Fuldas sammanflöde och mellan Elbe och nedre Rhen. Det fria folket indelades i tre klasser skilda genom olika dråpböter. Den högsta klassen var, Ethelinger, adeln, och den lägsta de frigivna, Lazerna. Endast i krig valde en hertig, annars styrdes de av hövdingar. Vid sitt första fälttåg förstörde frankerna sachsarnas största helgedom, Irmenpelaren.

Under de följande åren fortsattes kampen med framgång så att Karl frankernas konung kunde år 777 e. Kr. sammankalla en riksdag i Paderborn. Mot att sachsarna döpte sig skulle de få behålla sin författning. En sachsisk hövding, Widikund, ville inte döpa sig och rymde över till den danske konungen Sigfrid. De berömda orden kommer från en sachsisk hövding som inte ville underkasta sig kristendomen:

- Högg mig dödshugget i ansiktet och se om jag blinkar!

Då Karl juldagen 800 e. Kr. bevistade högmässan i Peterskyrkan i Rom och just reste sig från sin bön, satte påven kejsarkronan på hans huvud, under det att

församlingen ropade: "- Länge leve Karl Augustus, romarnas av gud krönte, store, fredsälle kejsare." År 803 e. Kr., efter erövringen av Barcelona, upprättar han "den spanska Marken" som sträckte sig ända fram till Eber. Rikets gräns i norr skyddades under kamp mot den danske kungen Gottfried och de slaviska folken.

När Karls rike sammanföll var det av flera orsaker, inre splittring, hungersnöd och epidemiska sjukdomar som grasserade. Genom ett fördrag i Verdun 843 e. Kr. erhöll Ludvig, kallad den tyske, allt land öster om Rhen jämte Mainz, Speier och Worms för att han skulle ha några vinland. Karl, den skallige, fick landet väster om Schelde, Maas, Saone och Rhone och till sist Lothar det mellanliggande landet och Italien. Genom detta fördrag sönderföll sålunda det frankiska riket i våra dagars tre stormakter Tyskland, Frankrike och Italien.

Slaverna är ett folkslag som sent inträda på historieplatsen och de bodde troligtvis omkr. Dnepr och nordost om Karpaterna. De klassiska författarna omtalar slaverna under namnet veneder. De bodde, enligt Tacitus, öster om Weichsel. Liksom hos alla primitiva folk var slavernas religion knuten till naturföreteelser. Man skilde på ljusets och mörkrets gudar, en representant för de förra, var guden Svantevit på Rügen, vars bild kullstörtades vid vendernas kristnande.

De slaviska folken var indelade i tre grupper väst-, öst- och sydslaver. Västslaverna var venderna och polaberna, som framträngde längs Östersjökusten fram till Elbe, polackerna, tjeckerna, mähreerna, slovakerna och deras mer avlägsna släktingar preussare, letter och litauer. Östslaverna utgjordes av de slaver, som ej deltog i den stora slaviska folkvandringen västerut.

Det var den slaviska folkvandringens tid, efter den germanska folkvandringen. Östslaverna hade det gemensamma namnet ryssar och var de som 862 e. Kr. inkallade varägerna från andra sidan havet, d.v.s. svenskarna för att återställa ordningen i det inre av landet och skydda dem mot yttre fiender. Sydslaverna blev då bl.a. Bulgarien och länderna därnere.

VIKINGATIDEN

800- 1060 e. Kr. Arkeologisk tidsålder, vikingatiden.

Danska vikingar gör för första gången i historien strandhugg på den frankiska kusten under sin konung Hygelak år 515 e. Kr., men besegrades av den frankiska konungen Theoderik. Såsom danskarnas första ätt har uppgivits skjöldungarna, Harald Hildetand och hans son Ragnar Lodbrok. De första

vikingatågen utgå från Danmark under ledning av Lodbroks söner.

Ragnar Lodbrok och hans söner var dem som i slutet på 1100- talet blev början till danskarnas nedskrivna historia, nedtecknade av ärkebiskop Absalons sekreterare och enligt den danska hävdatecknaren Saxo. Kung Gorm den gamles, son, Harald Blåtand underlade sig hela Danmark erövrade Norge samt del av Holstein och Venden. Han lät döpa sig år 960 e. Kr. av en tysk präst, Poppo, och upprättade de första biskopsstiften. Harald Blåtand stupade i strid med sin egen son, Sven Tveskägg, år 985 e. Kr.

Det är väl först när det börjar bildas storkungadömen i Norden. Ex. svenske kungen valdes vid Mora stenar och hyllades av folket under sin eriksgata genom landet. Han levde av avkastningen på Uppsala ögodsens, men hans makt var ringa och han var snarast ett sammanhållande band. Svearna runt Mälaren med Kung Olof 852 e. Kr. och Harald Hårfagers i Norge, efter det att han genom sin seger vid Havrsfjorden över fylkeskonungarna år 872 e. Kr. samlat hela Norge under sin spira. Under Harald Hårfagers son Erik Blodyx sönderföll landet igen p.g.a tronstrider.

När Norden under Karl den stores krig med sachsarna dragits in i den europeiska politiken, och frankernas omvändelse nit förmått nordiska konungar att med svärdet kristna sina länder, tog vikingatågen först riktig fart. De första, mera betydande, vikingatågen gick i västerled, mot Skottlands, Englands, Irlands, Frislands, Frankrikes, Spaniens och något senare även Italiens kuster. Till att börja med gjorde vikingarna ett hastigt strandhugg, genomströvande kusterna eller seglade upp för floderna, plundrade företrädesvis rika städer och kloster, men försvann lika hastigt. År 793 e. Kr. plundrade vikingar klostret Lindisfarne i norra England och något senare Iona och hur de under Alfred den stores företrädare brände och plundrade London, York och Canterbury. Även blomstrande handelsstäder på Europas västkust gick upp i lågor eller plundrades, bland annat Hamburg och Antwerpen. Sedan vikingarnas mod vuxit genom framgångarna, började de alltmer att övervintra vid främmande kuster, först på öarna. Härifrån var steget inte långt till verkliga erövringar.

Efter Ludvig den frommes död år 840 e. Kr. började vikingarna att segla uppför de franska floderna och erövra och förhärja städer i det inre av landet såsom Rouen, Nantes, Bordeaux och Toulouse. De belägrade Paris under Karl den tjockes regering under ett helt år för att sedan slå sig ner i Burgund. Några år senare finner vi dem längre mot söder, utanför Lissabon och Sevillas murar. Under Alfred den store och hans närmaste företrädare upprättade vikingarna egna riken på Irland och erövrade från sitt läger i Reading stora delar av England.

Visserligen lyckades Alfred, som hade måst draga sig tillbaka till obygderna väster, åter att besegra vikingarna, men tvingades att bekräfta deras överhöghet över den del av landet, som efter dem kallades Danelagen, omfattande Östangel och Northumberland. Under 12 år, 866- 878 e. Kr., pågick denna strid mellan Alfred och Nordmännen, enligt de isländska sagorna och sångerna, i Snorre Sturlassons Edda.

Alfreds efterträdare Edward I och Ethelstan underkuvade Danelagen helt och hållet. Med Ethelstans efterträdare, Ethelred 978- 1013 e. Kr., skedde emellertid ett omslag.

Vikingaflottor anförda av den norska kungen Olaf Trygveson och den danske kungen Sven Tveskägg kom till danskarna i Danelagen med hjälp och tvingade Ethelred att gång på gång lösköpa landet från brandskattning genom att erlægga enorma summor i s.k. danagäld.

Sedan de åter dragit bort, beslöt Ethelred att genom förräderi göra sig kvitt inkräktarna och lät den 13/11 1002 e. Kr. anordna ett oerhört blodbad på alla danskar som gick att finna. För att hämnas detta gräsliga dåd landsteg Sven Tveskägg med en här på Englands kust, härjade och plundrade och kunde endast med svårighet fås att lämna landet genom erläggande av en för tiden oerhörd penningssumma.

År 1013 e. Kr. återvänder han emellertid och erövrade hela landet, under det att Ethelred flydde till Normandie. Ethelred återvände efter Svens död med sin egen son Edmund järnsida och förde under flera år en kamp mot Svens son Knut, "den store", och först vid Edmunds död 1016 e. Kr. blir Knut den store kung över hela England. Knut, den store, ägde nu ett stormaktsvälde, omfattande England, Norge och efter Haralds död, 1018 e. Kr., också Danmark. Knut indelade England i fyra lika stora jarldömen, varav han behöll Wessex själv.

England återtog vid Knuts död av ännu en angelsachsare, Ethelreds son Edward Confessor, 1042- 1066 e. Kr. När Edward dog anfölls riket av Norges kung Harald Hårdråde och hans trupper. Harald Godwinsson vann emellertid en lysande seger och den norska kungen stupade. Harald Godwinsson hade efter vissa strapatser hamnat i nöd i Normandie och där avkrävts på löftet att återinsätta Wilhelm på Englands tron.

Nu när Harald själv hade utropat sig till kung kom budet om att Wilhelm av Normandie landstigit på Englands sydkust. Harald skyndade sig genast emot honom och vid Hastings möttes deras härar, där Wilhelm genom en krigslist vann en avgörande seger år 1066 e. Kr. Harald själv blev på valplatsen. Wilhelm förenade genom detta slag England med Normandie under sitt herravälde och fick härav tillnamnet Wilhelm Erövraren.

Nästan allting från slaget vid Hastings finns nedtecknat på en "tapet", den s.k. Bayeux - tapeten.

Sedan de nordiska folken kristnats genom ett intensivt missionärsarbete av frankiska, engelska och tyska munkar, efter det att omvändelse nitet dessutom kraftigt ökat efter vikingarnas vilda och katastrofala härjningar längs kusterna i Europa.

"De, som vapen ej förmådde att kuva, skulle kristendomen böja." Detta hägrade för många, en nyomvänds resa till den heliga graven i Jerusalem, det nordiska Jorsala, som hans livs mål. Under dessa resor fick de nordiska pilgrimerna skåda Italiens härligheter, som de förut bara hört sagoberättelser om. Då araberna trängde in mot Syditalien, hade Salernos furste Waimar fått hjälp av 40 pilgrimer.

De befann sig på hemresa, lastade med ett rikt byte drog dessa efter en vunden seger hem, och berättade om sina upplevelser. Härigenom lockade det nya skaror av dådlystna män att vinna ära och byte. Efter Normandernas alla erövringar efter greker i Syditalien och i den italienska övärlden först med Salerno och sedan, 1130 e. Kr., utropa kungadömet Sicilien.

Svear for, till skillnad från de övriga inte i västerled, utan i österled, varav ett otal runstenar bära vittne om. De hemsökte sålunda först Östersjökusten och grundade här och där vikinganästen, bl.a. vikingaborgen Jomsborg på ön Wollin utanför den pommerska kusten och vars vikingar besjungits i den fornnordiska hjältediktningen för sitt nästan otroliga dödsförakt.

Det främsta målet för vikingarna österut var Gardarrike och Holmgård (nuv. Novgorod) där de titt som tätt nämns fr.o.m. 800- talet. Nordiska vikingar blev även grundaren av det ryska riket och gav dess namn, hävdar den ryska hävdatecknaren, munken Nestorius på 1000- talet skrev ryssarnas krönika. Såsom kejsarens livvakt tjänade nordiska vikingar under långliga tider i Konstantinopel.

Att ha varit väring i Miklagård var det finaste som fanns och bl. a. Harald Hårdråde vann här sina första sporrar som många kungasöner gjorde. Om lysande bragder, i fjärran länder såsom Afrika och Sicilien, vet många runstenar om att berätta. Den förste historiskt kände är kung Björn, som Ansgarius gästade vid sitt första besök i Norden.

Vid Ansgarius andra besök 852 e. Kr. satt kung Olof på svearnas kungatron. I slutet av 800- talet berättar de isländska skalderna om en svensk kung Erik Emundson, och Adam av Bremen omtalar, att kung Emund Erikson omkr. år

960 e. Kr. regerar i Sverige. Efter Emund Eriksons död blev hans söner Erik Segersäll, som var gift med Sigrïd Storråda, och Olof samkungar.

Olofs son Styrbjörn Starke, sökte efter faderns död att i förbund med Harald Blåtand i Danmark göra sig till Sveriges kung. Erik Segersäll härskade i gamla Uppsala i slutet av 900- talet. Hans brorson anföll honom med en jätte vikinga här. Det sägs att Styrbjörn Starke brände sina skepp för att tvinga sina män att kämpa eller dö, Styrbjörn offrade till Tor, men Erik lovade Oden sitt liv om tio år, ifall Oden gav honom seger.

Erik besegrade Styrbjörn i det av sagan omspunna slaget på Fyrisvallarna år 980 e. Kr. I striden stupade Styrbjörn och de flesta av hans män. Erik vann en stor seger och det var härav han fick namnet Segersäll. Erik Segersäll erövrade istället Danmark från Harald Blåtands son Sven Tveskägg, men under hans son och efterträdare Olov Skötkonung går denna erövring åter förlorad. Med Olov Skötkonungs dop vid Husaby omkr. år 1000 e. Kr. sägs att kristendomen ha segrat i Sverige. I förbund med Sven Tveskägg och Lade jarlarna Erik och Sven i Norge besegrade Olov Skötkonung, Norges kung Olav Trygveson, i det av sagan till Svolder förlagda sjöslaget och erövrade en stor del av Norge, som emellertid snart åter gick förlorad.

Efter en tid kom det bud till gamla Uppsala, att Olof Haraldsson (Olav Digre), en norsk kungason, hade kommit hem från sina vikingafärder och gjort sig till Norges kung. Olov Skötkonung startade genast krig med den norske kungen. Västgötarna ville leva ifred med sina grannar norrmännen. Västergötlands hövding Ragnvald Jarl ingick på eget bevåg stillestånd med den norske kungen. När de norska sändebuden for genom Västergötland slöt sig Ragnvald till dem och följde med för att hjälpa dem. De kom fram till det stora vintertinget i gamla Uppsala.

Här samlades svearna beväpnade vid kungshögarna. Kungen satt på sin stol, omgiven av sina män, och runtomkring stod bönderna i täta skaror. Först tog en norrman till ordet och sade att hans kung ville ha fred. Därpå uppmanade Ragnvald Jarl Olov att förlika sig med kungen i Norge. Men Olov svarade med starka och vredgade ord. Då reste sig den gamle lagman Torgny, den mäktigaste bondehövdingen i landet, och började att tala å böndernas vägar.

Han sade, att folket i Sverige icke var vant vid att bli bemött med övermod av sina kungar och att bönderna ej var sinnade att tåla sådant av kung Olov. Bönderna ville ha fred med Norge, sade han. Men de ville gärna följa kungen, om han drog ut med hären österut till Finland, Estland och Kurland för att underkuva dessa länder, som förut lytt under Sverige men avfallit från kung Olov.

Om kungen ej ville foga sig efter böndernas önskan, så skulle de överfalla honom och dräpa honom, såsom deras förfäder plägat göra med självrådiga kungar. – Säg nu strax, vilketdera du väljer!, så avslutade lagman Torgny sitt tal. Allt folket slog med svärderna på sköldarna och ropade högt för att visa, att de gillade Torgnys ord. Då lovade kungen, säger sagan, att göra, som bönderna ville.

Olov Skötkonungs son Anund Jakob försökte återta Norge men kunde inte hindra Knut den store av Danmark som erövrade Norge. Med Anund Jakobs son, Emund den gamle, utslocknade ätten och Emunds måg Stenkil, en ansedd man från Västergötland, valdes som kung, han blev stamfader för den stenkilska ätten, som till år 1130 e. Kr. regerade i Sverige. Enligt de norska kungasägnerna, efter Snorre Sturlason, skriver han om Kongahälla men återigen faktiska bevis från 900- talet saknas.

Det finns en sägen från år 997 och säger hur Tjuvkil i Kungälv fick sitt namn. Det sägs att Sigrid Storråda´s skepp låg inblåsta vid bryggorna. Drottningen tappade sin guldring men trodde att någon stulit den och platsen fick sitt namn Tjuvkil. Sigrid Storråda skulle till Kongahälla för att träffa Olof Trygveson. Vid mötet lämnades ringen tillbaka, till Olof Trygveson som gav den åter till drottningen. Till upphittaren gav drottningen mark och kallade marken Gullbringa.

Medeltid

1060- 1520 e. Kr., Arkeologisk tidsålder medeltid.

Genom jordskorpans olika rörelser ledde det på 1000- 1100- talet till en ovanligt snabb strandförskjutning, ungefär 80- 100 cm. Detta måste ha fått allvarliga konsekvenser för framkomligheten i de inre vattendragen och ledde säkert till att större vikt måste läggas på vägarna. I fornminneslagens andra paragraf nämns också "märkliga färdvägar, vägmärken, broar och liknande anläggningar" som fornminnen.

Att vikingarna inte blev några med ambitioner på världsherravälde, var att de inte hade en enhetlig expansionspolitik, de var ju vikingar med mottot "sjörövertåg drivna som näringsfång".

I mitten på 1250- talet e. Kr. bildades Hansaförbundet mellan de Nordtyska städerna för ett gemensamt bevarande av handelsinflytandet i Norden. I Sverige växte städerna först upp på marknadsplatserna och fick därav namn som slutade på -köping.

Riksstäderna, som ursprungligen lytt direkt under kungen fick de största politiska rättigheterna. Skråtvånget vilade tungt över medeltidens samhällsliv. Till en början fanns inga skillnader mellan staden och landet. Visby hade vid denna tid arbetat sig fram till en ledande ställning i Norden. Vid mitten av 1300-talet e. Kr. övertog Lübeck Visbys ledande roll i Norden.

Det var dessutom så att borgarna i städerna fick en mängd mera privilegier och en stadslag gällande för hela rikets samtliga städer. Under senare delen under medeltiden får vi ett större inslag av tyskar i våra samhällen som är som störst omkring år 1400 e. Kr. Bohuslän lydde vid 1000-talet e. Kr. till Vikens Stift, med biskopssäte i Oslo. Gränsen mellan Danmark och Norge, med vissa intressen från Sverige, Göta Älv, hade ju länge varit politiskt hett.

Den norska kungamakten hade nu beslutat att bygga ett administrativt centrum vid stranden av Nordre Älv. Man ville främst mot den danska kungamakten markera sin position. Vad hände i praktiken. Jo, den norske kungens män kom och grävde diken efter norsk modell, orådet var ju lerigt och behövdes dräneras. Både Kongahälla & Marstrand är statsbildningar av medeltida ursprung, omkr. 1000- 1100-talet. Vad det gäller äldst i form av Sveriges äldsta, nu levande, städer. 1,2) Lund & Helsingborg år 1085, **3) Kungälv år 1135**, 4) Visby år 1225

STENKILSÄTTEN 1080- 1130 e. Kr.

Där känner vi till Stenkil, 1060- 1066 e. Kr., Halsten och Inge d.ä., 1080- 1110 e. Kr., Filip och Inge d.y., 1110- 1122 e. Kr., Ragnvald Knaphövde, död omkr. 1130 e. Kr. Under Stenkils och hans söners regeringstid sönderslets landet av tronstrider och strider mot hedningarna. Bl. a. kom Inge d. ä en gång som kung till svearnas ting och befallde dem att låta döpa sig, så trogen kristendomen han var.

Då blev svearna förbittrade och drev bort honom från tinget och valde istället hans svåger Blot- Sven, som var hedning. Han blotade och offrade till de hedniska gudarna, därför kallades han för Blot- Sven. Efter tre års väntande återvände Inge med krigsfolk, omringade under natten Svens gård och tände eld därpå. Då Sven kom störtande ut ur det brinnande huset blev han nedhuggen.

Under den stenkilska ätten utbreddes kristendomen i Svealand och Norrland, av helige Eskil, Södermanlands apostel, den helige Staffan, Hälsinglands apostel, och andra nitiska predikanter, som drog omkring i byarna, omvände hedningarna och lät döpa dem. Enligt sägnen så slogs Inge d.ä. (regent mellan 1080- 1115 e. Kr.) mot Magnus Barfod på Mariebergs ägor år 1103 e. Kr. (Marebergs ägor vid

Marberget, där hölls ting och utdömdes straff, det är också en fornborg, ett dioritberg). Höga berg användes för att tända vårdkasar, deras röda flammor förde budet om fara utefter kusten. Det gängse var annars att man sände ut budkavle, en träbit som var bränd i ena ändan och i den andra en repsnara för att visa vad som väntade den olydige. Budkavlen fördes från gård till gård och tvingade männen på gården att gå ut i strid för kungen och landet.

SVERKERSKA och ERIKSKA ÄTTERNA 1130- 1249 e. Kr.

Här känner vi till Sverker d.ä., regent 1130- 1156 e. Kr., Erik IX, den helige, regent 1156- 1160 e. Kr., Karl VII Sverkersson, regent 1161- 1167 e. Kr., Knut Eriksson, regent 1167- 1197 e. Kr., Sverker d.y. Karlsson, regent 1196- 1208 e. Kr., Erik X Knutsson, regent 1208- 1216 e. Kr., Johan I Sverkersson, regent 1216- 1222 e. Kr., Erik XI Eriksson, regent 1222- 1229 och 1234- 1250 e. Kr., Karl Långe 1229- 1234 e. Kr.

Först valdes en storbonde från Östergötland, som hette Sverker därefter kallas det för Sverkerska ätten. Sverker grundlade de första klostren i Sverige. Han inkallade ett stort antal munkar från utlandet och de anlade klostren Alvastra i Östergötland, Varnhem i Västergötland och Nydala i Småland. Efter Sverker valdes en ansedd man från Uppsala vid namn Erik Jedvardsson, efter honom kommer de Erikska ätterna.

Dessa bägge ätter styrde landet växelvis. I Kungälv byggdes Kastalekyrkan, av trä, år 1127 e. Kr., men brändes ned år 1135 e. Kr. av Vendernas anfall mot den norska staden Kongahälla.

Det hände i gryningen på lavransvakedagen. Vendernas hedniske kung Rettibur och hans två hövdingar Dunimiz och Unibur med allt sitt folk anföll staden från sina skepp. Några av de anfallna hann springa iväg, däribland Solveg, prästfrun, som tillkallade böndernas hjälp. Ölve, från Skurbågar, var en dem som kämpade tappert men de var ändå för få, allt enligt Snorres Heimskringla.

Ytterby gamla kyrka som låg ett stycke utanför den medeltida stadens västra gräns, kallas i Vikens kristensrätt av år 1140 e. Kr. för Konungahella ytri. Trots vendernas anfall mot den norska staden kan kungens ord inte stoppas, hela bygden sjuder av liv. Bönderna har fått beställningar på timmer till de nya husen och i staden gräver man nya diken och bygger fler hus. Den brända marken får ligga orörd, det finns för många minnen.

År 1160 e. Kr. överfölls Erik Jedvardsson, Sveriges nationalhelgon kallad den helige, av den danske prinsen Magnus Henriksson. Ingen historia i Sverige har väl blivit mer sägenomspunnen än legenden om Erik den heliges död. Efter Erik den helige kom Erik läspe och halte som hade Birger Jarl som "major domus".

Birger Jarl fortsatte Erik den heliges kristnande av Finland genom att anlägga Tavastehus i Finland.

Han anlade också Stockholm, för att skydda städerna runt Mälaren, som ett lås för Mälaren. Han blev också känd för sin fridlagstiftning, hemfrid, kvinnofrid, tingsfrid och kyrkofrid. Nu byggs det som aldrig förr i Kongahälla, det kommer t.o.m. "monteringsfärdiga hus". Virket huggs till stolpar och bilas till väggplankor redan innan det anländer till stan.

Timmermännen gör bara en finputsning för att passa in det halvfärdiga delarna i varandra. Fortfarande används stolpar till hörn och mellan väggdelar. Väggarna blir allt högre, mellan bärande stolpar inpassas stående eller liggande plankor i en bottensyll. Detta gjorde väggen så stark att den orkade bära taket. Väggar med stående plan kallas stavverk, med liggande plank, skiftesverk.

Myntskatten vid Kongahälla eller myntskatten vid Klosterkullen hittades, av Samuel Eriksson år 1863 e. Kr., vid ett torp under gården Varberg. Det som hittades var en sölja av silver och ung. 1500 mynt, mynt som kraftigt oxiderat p.g.a. att de var tillverkade av ett starkt kopparhaltigt silver. Ett svenskpräglat mynt som hänförts till Erik X Knutsson (regent 1208- 1216 e. Kr.) fanns med i skatten.

I Kongahälla bedrevs på denna tid handel med oxar. Den lönande kreaturshandeln blev bara större och större. Djuren var uppfödda på västgötaslätten och såldes vidare över Kongahälla. Handeln blev så omfattande att kungen skrev särskilda förordningar, Tjuvabalken i både den äldre och den yngre Västgöotalagen. För Kongahällas del blir det positivt, där finns det mer oxkött än i andra städer på nära håll.

FOLKUNGAÄTTEN 1248- 1389 e. Kr.

Birger Jarl, förmyndare 1250- 1266 e. Kr., Valdemar, regent 1250- 1275 e. Kr., Magnus Ladulås, regent 1275- 1290 e. Kr., Torgils Knutsson, förmyndare 1290- 1298 e. Kr., Birger Magnusson, regent 1290- 1318 e. Kr., Magnus Eriksson, regent 1319 (1332)- 1365 e. Kr., Erik XII, regent 1357- 1359 e. Kr. och Håkan 1362- 1371 e. Kr., Magnus söner, Albrekt av Mecklenburg, regent 1363- 1389 e. Kr.

Birger Jarl
g.m. prinsessan Ingeborg av Erikska ätten

Valdemar

Magnus Ladulås

	Birger	Erik	Valdemar
		g.m. Ingeborg av Norge	
		Magnus	dotter
Mecklenburg	Eriksson		g.m. hertigen av
	Erik XII	Håkon Magnusson	Albrekt av
Mecklenburg		g.m. Margareta av Danmark	

Under tiden var Birger Jarl rådman, 1250- 1266 e. Kr., åt sin äldste son Valdemar som valdes till kung 1250- 1275 e. Kr. Han nedslog genom sin seger över tronpretendenterna Filip Knutsson och Knut Magnussons försök att urholka, ursurpera, Sveriges tron. När Birger dog 1266 e. Kr. låg här ett frö till inre splittring. Valdemar störtades av Magnus, regent 1275- 1290 e. Kr, som blev känd för sitt förbud mot våldgästning.

Stormännens förbud mot våldgästning av bönder gjorde att bönderna gav Magnus hedersnamnet Ladulås. Magnus Ladulås var en klok regent och följde i sin pappas, Birger Jarls, spår. Magnus viktigaste medhjälpare blev drotsen, marsken och kanslern. Drotsen fick högsta tillsynen av domstolar, marsken över krigshären och kanslern förman över skrivarstugan som skrev och uppsatte kungens skrivelser.

Håkon Håkonsson d.g., norsk regent 1217- 1263 e. Kr., anses ha grundat Marstrand under 1200- talets första hälft. På Ragnhildsholmen, längs Nordre älv, anlade omkr. år 1250 e. Kr. Håkon Håkonsson d.g., **Ragnhildsholmens slott** eller **Myklaborg** (den stora borgen). Efter att i slutet av 1280- talet ha varit tillflyktsort för landsflyktiga danskar fick borgen samma funktion för kung Valdemar, och hertig Erik, undan sin broder Birger.

Kung Valdemar hade fördrivits av sin broder Magnus Ladulås. Samtidigt mördades den danska kungen Erik Klipping 1286 e. Kr. troligen i samband med sjöherraväldet mellan Danmark, Norge och Sverige. År 1302 trolovade sig hertig **Erik**, en av Magnus Ladulås söner, med en 6- årig norsk prinsessa, nämligen prinsessan Ingeborg. Hertig Erik fick Kongahälla och Myklaborg i förlovningspresent av sin svärfar, Håkon Hålägg.

Hertig Erik försökte anlägga en svensk provins och hamnade i gräl med sin blivande norska svärfar. De träffades på Munkholmen för att försöka göra upp men misslyckades och hertig Erik´ s förlovningsbröts. År 1308 började

normännen istället att anlägga Bohus fästning för att stärka sitt försvar och lät Myklaborg att förfalla. Kung Birger, regent 1290- 1318 e. Kr. var den äldste utav Magnus Ladulås söner, och han var mycket misstänksam mot sina bröder, hertigarna Valdemar och Erik, men han hade en förtrogen man i marsken Torgils Knutson. Erik och Valdemar lyckades så småningom att så split mellan Birger och Torgils så att Birger till slut lät avrätta Torgils, 1298 e. Kr. Nu blev Birger ett lätt mål för de bägge bröderna.

De lät en natt tillfångata Birger och avkrävde honom på 2/3 av sitt rike annars skulle han dödas, detta kallades Håtunaleken. Birger hatade sina bröder för detta och flydde till Danmark och kom tillbaka till Sverige med en stor dansk här. Vid Freden i Helsingborg år 1310 e. Kr. fick Birger nöja sig med norra och östra delarna av Sverige. Hans kungamakt kom nu att få en ytterst svag grundval.

Uppeggad av sin fru, Märta, och drotsen, Johan Brunke, beslöt han emellertid att hämnas på sina bröder. Birger bjöd på gästabud i Nyköping. När bröderna väl var där slängdes bröderna i ett mörkt fängelsetorn, och därefter slängde Birger nycklarna i sjön. När hertigarnas anhängare, bl. a den kände riddaren Mats Kättilmundson, fått höra vad som hänt reste de sig och tvingade Birger att fly ut ur landet.

Då tornets portar äntligen bröts upp, hade hertigarna Valdemar och Erik dött sväldöden. Vid Mora stenar, en mil från Uppsala, samlades nu frälsemän och bönder från alla landskap till kungaval. Där trädde Mats Kättilmundson fram med ett litet barn på sin arm. År 1319 e. Kr. korades Magnus, en treårig son till hertig Erik och den norska prinsessan Ingeborg, på Mora stenar till Sveriges kung.

Då han strax därefter också ärvde Norges krona efter sin morfar, förenades Sverige och Norge för första gången i en personalunion under Magnus Erikssons spira. Till en början styrde Ingeborg men när Magnus var myndig styrde han själv regeringen i Sverige. Unionssträvanden ledde MAGNUS ERICSSON, 1316- 1364 e. Kr. till att skapa ett nordiskt frihandelscentrum. Han köpte Skåne fritt från Danmark, avskaffade trälldomen, utfärdade allmän landslag och stadslag.

Magnus Ericssons strävan var att skapa en union där BOHUS skulle bli ett stort maktcentrum. Planerna var ju inte nya, att skapa ett nordiskt handelscentrum. Magnus Ericssons planer gick om intet när han 1343 e. Kr. blev avsatt till förmån för sin son, Erik XII, och till Norge åt den yngre sonen Håkan. När Magnus försökte att ta tillbaka makten när Erik hade dött kallade stormännen in en systerson till Magnus, Albrekt av Mecklenburg, som korades till kung 1363 e. Kr.

Nu tilltog striderna mellan Albrekt och Magnus och Håkan. Magnus tillfångatogs men lyckades fly till Norge där han dock drunknade i Bergens hamn. Håkan fortsatte att strida och till slut efter 8 år lyckades stormännen i Sverige att mäkla fred. Håkan var gift med Margareta av Danmark (Valdemar Atterdags dotter). Margareta, regent efter Albrekt 1389- 1412 e. Kr., slog an på sin faders väg och kuvade adeln genom vidsträckta reduktioner och genom att nedriva deras borgar.

Margareta genomdrev en bestämmelse, om att de högre stånden ej äga rätt att köpa bondegods utan kungens hörande. Albrekt vände åter till Tyskland för att hämta hjälp och komma tillbaka med en stor här. Kung "Byxlös" kunde ju inte utgöra något problem för en stor krigare och man. Det var först när Margareta av Danmark samlat en här av svenskar, norrmän och danskar tillsammans som hon slog och fängslade Albrekt av Mecklenburg, regent 1364- 1389 e. Kr. Nu började unionssträvandena att ta en östlig form, här i Sverige.

UNIONSTIDEN 1389- 1521 e. Kr.

Nordre älv grundades så småningom upp och när man fick mer djupgående fartygstyper på 1300- talet övergick man till att använda den södra älvarmen. Efter det att Margaretas son med Norges kung Håkan VI Magnusson, Olav, avlidit lyckades Margareta istället att få sin systerdotterson Erik XII av Pommern vald till kung i Nordens alla tre länder och krönt i Kalmar år 1397 e. Kr., regent 1396- 1439 e. Kr.

Margareta av Danmark lyckades med att grunda Kalmarunionen, år 1397- 1521 e. Kr. Margareta, som var den egentliga regenten under hela sin livstid. När Margareta hade dött införde Erik fogdar, utländska fogdar, som sög ut bönderna och behandlade dem på de skymfligaste sätt. I synnerhet har fogden över Västmanland och Dalarna, på Västerås slott Jösse Eriksson, som berövade bönderna deras hästar och spände kvinnorna framför hölassen, vunnit en sorglig ryktbarhet.

År 1433 e. Kr. ställde sig Engelbrekt Engelbrektsson, av västmanländsk väpnaradel, i spetsen för en väpnad bondehär och ställde kosan till Västerås. Rådet tvingades att ställa sig på böndernas sida och kungen förklarades som avsatt. År 1435 e. Kr. kallades till för första gången till en allmän riksdag i Arboga och på den valdes Engelbrekt till rikets hövitsman. Då Erik emellertid gav rikliga löften om en bättre regering valdes han åter till kung, men det var ej hans mening att hålla givna löften och redan 1436 e. Kr. bröt befrielsekriget åter ut.

Engelbrekt och marsken Karl Knutsson Bonde fick efter fyra månader Sverige åter befriat. Engelbrekt mördades av väpnaren Måns Bengtsson Natt och Dag. Karl Knutsson Bonde, riksföreståndare 1436- 1440 e. Kr., valdes till hövitsman. Biskop Tomas förde minnet av Engelbrekt med sig i en dikt, dikten börjar:
– Frihet är det bästa ting, som sökas kan all världen kring.
Karl Knutsson jagade Erik en gång till ut ur landet.

Unionspartiet med drotsen Krister Nilsson Vasa lyckades emellertid redan år 1440 e. Kr. att återställa unionen. Då Erik också blivit avsatt i Danmark inkallades Kristofer av Bayern, regent 1440- 1448 e. Kr., som valdes till kung även här i Sverige. Kristofer utgav en landslag år 1442 som användes fram till år 1734 e. Kr. då den hade laga kraft. Omkring 1450 e. Kr. var Bohuslän var fläckvis svenskt under tiden. År 1448 e. Kr. valdes Karl VIII Knutsson, regent 1448- 1457 e. Kr., till Sveriges kung då han kom tillbaka efter en tids vistelse i Finland.

Han valdes också till kung av Norge men där var han tvungen att avstå kronan till kung Kristian I av Danmark. Ärkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstierna ville ta kungen tillfånga men när kungen fick höra talas om detta flydde han till Danzig. Kristian I, regent 1457- 1464 e. Kr., (riksförrädaren), valdes till Sveriges kung. Ett allmänt upprop under biskop Kettil Karlsson Vasas ledning och Karl VIII Knutsson återkallades hösten 1464 e. Kr. och blev regent en andra gång 1464- 1465 e. Kr.

När Karl VIII Knutsson, regent en tredje gång 1467- 1470 e. Kr., avled år 1470 e. Kr. valdes Sten Sture d.ä. till Sveriges riksföreståndare, 1470- 1497 e. Kr. när Kristian I kom med en här och skulle ta tillbaka Sverige besegrades han i grund av Sten Sture vid slaget i Brunkeberg år 1471 e. Kr. Unionspartiet ville att tre kronor förenades under en kung och valde genom Kalmar recess år 1483 e. Kr. Hans (Johan II) av Danmark, som efterträtt Kristian I, till kung över Sverige. Detta var starkt emot Sten Sture d.ä. och andras vilja. Sveriges första tryckta bok är från 1483 e. Kr., böcker tryckta mellan 1483 - 1500 e. Kr. kallas inkunabler.

År 1501 avsattes Hans av de missnöjda svenska stormännen och Sten Sture d.ä. blev åter riksföreståndare, 1501- 1503 e. Kr. Vid sin död 1503 e. Kr. efterträddes han av Svante Nilsson Sture, riksföreståndare 1504- 1512 e. Kr., som med Lybeckarnas hjälp lyckades driva danskarna ut ur landet. Slutet för Kalmarunionen blev då Sten Sture d.y., riksföreståndare 1512- 1520 e. Kr., de båda senare Sturarna kommer från slakten Natt och Dag men hade antagit namnet Sture, avsatte ärkebiskop Gustav Trolle och slog Kristian II vid Brännkyrka 1518 e. Kr.

Kristian II bortförde svekfullt under fredsförhandlingen den svenska gisslan,

bland vilka Gustav Eriksson Vasa, till fångsligt förvar i Danmark. På nyåret 1520 e. Kr. bröt den danska hären från Halland in i Västergötland. Vid staden Bogesund, nuvarande Ulricehamn, mötte fienden Sten Sture d. y. och svenskarna, vilka var uppställda på stranden och isen av sjön, Åsunden. Genast i slagets början blev herr Sten, som red i spetsen för sin här, svårt sårad i benet av en kanonkula, som studsade mot isen. Nedslagna och utan anförare gav svenskarna efter tappert motstånd vika. De samlade sig åter i Tiveden och försvarade sig bakom väldiga bråtar, men även där trängde fienden igenom.

Den sårade riksföreståndaren dog på väg till Stockholm i en släde på Mälarens is. Stor förvirring och rådvillhet spred sig i landet. Allmogen ville försvara sig, men saknade anförare. Av herrarna höll sig somliga undan, andra började att underhandla med fienden och hyllade Kristian II, regent 1520- 1521 e. Kr. En som inte tappade modet var Sten Stures änka, Kristina Nilsdotter Gyllenstierna, som tog befälet på Stockholms slott och försvarade sig där med stor framgång. Egentligen var det den avsatte ärkebiskopen Gustav Trolle som tillsammans med Kristian II manövrerade sig och honom till positioner som gjorde det möjligt att avrätta mängder av personer.

Detta att kunna mörda dem hade de, ärkebiskop Trolle och Kristian II, ju fått påbrev på att de fick göra mot kättare. Först halshöggs biskoparna i Skara och Strängnäs därpå en mängd rådsherrar och andra stormän. Därefter Stockholms förnämsta borgare och några bönder, tillsammans 82 personer. Denna blodutgjutelse var ej slut därmed, den fortsatte i landsorten, det var på grund av dessa dåd som Kristian II fick öknamnet Kristian Tyrann. Stockholms blodbad 1520 e. Kr. då Kristian II en andra gång angrep Sverige blev han den siste Unionskungen.

Efter en mängd farofyllda äventyr var det den unge Gustaf Eriksson Vasa som lyckades att uppkalla bönderna till frihetskamp mot de främmande förtryckare samt att befria landet. Gustaf Eriksson Vasa blev själv vald till kung över Sverige. Gustav Eriksson Vasa föddes i Uppland omkr. 1496 e. Kr. Hans föräldrar var riksrådet Erik Johansson av Vasa- ätten och Cecilia Månsdotter av Eka - ätten. Under hans fångenskap, under Kristian II, var han fången på Kalö slott i Jylland. Han flydde från Kalö och kom förklädd till oxdrivare till Lubeck.

Dess borgare var fientligt inställda mot danskarna så att Gustav Vasa fick ett skepp, som förde honom till Kalmar på våren 1520 e. Kr., som då belägrades av danskarna. Han smög sig in i staden och uppmanade dess invånare att försvara sig. Men den tyska besättningen bemötte honom med ett sådant motstånd att kände sig tvungen att fly ur staden. Danskarna hade nu tagit nästan hela Sverige så Gustav kom på hemliga stigar till sin svåger Joakim Brahe, som var bosatt i Södermanland. Utan att bry sig om Gustavs varningar begav sig Joakim med sin

hustru till Kristian II kröning i Stockholm.

Gustav fick reda på att Gustavs far och svåger blivit avrättade, hans mor och syster fängslade. Gustav hotades av samma öde men han fällde inte modet. Gustav begav sig till Dalarna för att liksom Engelbrekt och Sturarna förmå dalkarlarna till resning. Han klädde sig som en dalkarl och tog arbete med drängarna hos Anders Persson i Rankhyttan. Han kände dock igen Gustav och kunde under inga förutsättningar hysa Gustav som flykting. Gustav begav sig då till en annan ungdomsvän nämligen Arent Persson på Ornäs. Han yppade sina planer och blev vänligt mottagen.

Under natten blev dock Arent en förrädare som under skydd av natten for för att hämta danska knektar. Arents fru, Barbro Stigsdotter, anade dock oråd och väckte Gustav från loftet och firade ner honom i en lång halsduk till en väntande häst och släde. Gustav var ofta nära att bli gripen för trakten vimlade av danska knektar. Vid jultid 1520 e. Kr. steg Gustav fram på kyrkvallen i Mora och talade till folket att resa sig. Folket vände dock Gustav ryggen, ingen kände honom eller visste vem han var.

Nu misströstade Gustav helt och övergav Sverige för att söka stöd i Norge. Det är nu, när dalkarlarna har ändrat sig, och skickat två skidlöpare efter Gustav, som vi fått Vasaloppet. Skidlöparna upphann Gustav alldeles vid den norska gränsen vid byn Sälen och förde honom tillbaka till Mora. Där samlades dalkarlarna och valde Gustav till Dalarnas hövitsman, i januari 1521 e. Kr. Tvåhundra dalkarlar ställde sig genast under hans befäl. Skaran ökades för var dag, och fler erfarna krigsmän skyndade att erbjuda honom sin tjänst.

Under Befrielsekriget tågade en dansk krigshär mot dalkarlarna. En flock av dessa under Peder Svensson från Vibberboda hade lägrat sig vid Brunbäcks färja, för att hindra dalkarlarna att gå över Dalälven. Dalkarlarna anföll och danskarna flydde. Nu kände sig Gustav stark nog att våga ett slag och tågade med 15000 man in i Västmanland. Danskarna skröt och sade att om det så regnade dalkarlar i tre veckor så gjorde det inget.

När väl striden stod, vid Västerås, blev den danska hären så illa tilltygad av dalkarlarnas spjut och pilar, att den tog till flykten. Efter denna framgång övergick större delen av Svealand på Gustavs sida. Även rikets stormän anslöt sig till Gustav, som genom sin härkomst tillhörde deras krets. Snart stod han med sin här utanför Stockholm.

Efter en lång belägring som blev svår för Gustav p.g.a Stockholms eget försvar men också danska flottan, under ledning av amiral Sören Norrby, som hjälpte Kristian II med försvaret med Stockholm. Efter ett tag råkade också den rika

hansastaden Lubeck i krig med Kristian II.

Så hansastaden Lubeck lovade mot betalning och mot krigsskepp hjälp till Gustav så att han nedslog Kristian II. Det gick snart än värre för Kristian II, hans egna undersåtar, danskarna, gjorde uppror mot honom och drev honom i landsflykt.

VASAÄTTEN 1521- 1654 e. Kr.

Gustav I

g.m. 1) Katarina av Sachsen- Lauenburg
g.m. 2) Margareta Leijonhufvud
g.m. 3) Katarina Stenbock

1) Erik XIV	2) Johan III	Magnus, död 1595 e. Kr.	Karl IX
1) g.m. Karin	1) g.m. Katarina Jagellonica		1) g.m.
Maria av Pfalz			
Månsdotter	2) g.m. Gunilla Bielke		2) g.m. Kristina av
Holst. – Gott.			

Gustav, 1) Sigismund, Isabella, Anna	2) Johan	1) Katarina	2) Gustav II Adolf,	
Karl-Filip, Maria död, 1607	g.m.	g.m.	g.m.	
g.m.	död 1622	Elisabeth		
1) g.m.Sigrid	1) Anna av Österrike	1) Maria	1) Pfalzgreve	1) Maria Eleonora
1) hertig				
omgift m.	2) Konstantia av	Elisabeth	Johan Kasimir	av
Brandenburg	Johan			
Henrik Tott	Österrike			

1) Vladislav	2) Johan Kasimir	Karl X Gustav	Kristina
kung av Polen	kung av Polen	stamfader t.	abdikerade t.
		Pfalziska ätten	katolicismen

Kort därefter måste det belägrade Stockholm öppna sina portar för kung Gustav. På själva midsommarafton höll den unge Gustav sitt högtidliga intåg över stadens vindbrygga. En ny tid började för Sverige. I början styrde Gustav landet som Riksföreståndare, men den 6/6 1523 e. Kr. blev Gustav på en riksdag i Strängnäs vald till Sveriges kung. Men Gustav I Vasa sade själv att han mottog "ett öde och förlamat rike".

Kungen var fattig men katolska kyrkan var rik och ville inte dela med sig till folket för att deras överhöghet, påven, inte lydde under någon kung. Biskoparna var stolta herrar, som hade befästa slott. Johannes Magnus, som blivit vald till ärkebiskop, förde ett överdådigt liv. Under ett tal till allmogen vid Uppsala högar, lekte folket "majgreve". På skämt utnämnde Gustav I Magnus till "majgreve". Magnus ställde till med ett stort gästabud för kungen och placerade kungen på ett högsäte och sig själv på ett annat högsäte.

Därefter höjde Magnus en skål till kungen och sade: - "Vår nåd dricker Eder nåd ett gott år till".

Varpå Gustav I skall ha svarat: - "Din nåd och vår nåd rymmes ej under samma tak".

Redan Sten Sture d.y. och hans anhängare hade velat inskränka den katolska kyrkans och biskoparnas inflytande. Gustav I ämnade att fortsätta deras strävanden. Han glömde aldrig, att ärkebiskopen Gustav Trolle hade understött Kristian II, när denne erövrade Sverige, och att de tillsammans genom Stockholms blodbad hade sökt för alltid beröva vårt folk dess frihet.

Under befrielsekriget hade Lubeckarna varit vänligt sinnade till Gustav I. Han krigade ju också deras krig, men de "betalade" ju för det. När Gustav I fördrivit Kristian II stod Sverige med en mängd skulder bl. a. till Lubeckarna. Gustav I lade skatter på allmogen och adeln. Snart blev de nedtyngda av bördor och ofrihet. Lubeckarna hade istället för betalning, fått ett monopol på Sveriges utrikeshandel, detta gjorde också att de kunde sätta egna priser som de ville.

Under reformationens segrar på Västerås riksdag 1527 e. Kr. fick Gustav I äntligen kyrkan att böja sig inför kungen. Under det att kungen skall ha hotat: - Att lämna sina plikter och draga sin kos och aldrig mer komma igen till mitt otacksamma fädernesland. Riksdagen sände bud till kungen och bad, att han ej måtte övergiva landet. Gustav I fick som han ville och det beslutades på riksdagen i Västerås att "kyrkans överflödiga egendom skulle indragas till kronan och användas till rikets bästa".

Guds ord skulle rent och oförfalskat predikas. Kungen skulle vara kyrkans överhuvud istället för påven". Gustav I ville med kyrkan att de skulle bli "den menige mans tjänare". Två av Gustavs I: s män inom kyrkan var Olov Pedersson, Olavus Petri, och Lars Andersson, Laurentius Andrae. Mäster Lars blev Gustavs I:s sekreterare och Mäster Olov blev predikant i Stockholms Storkyrka. Mäster Lars och Mäster Olov skrev en svensk översättning av bibeln år 1526 e. Kr. Vid 1500- talets slut arbetade Mäster Olov mer än någon annan på att inrätta en protestantisk kyrka i vårt land nu när den katolska kyrkan störtats.

Gustav I stod emot uppror i Dalarna och Västergötland och Kristian II

återkomst. Lubeckarna störtades genom grevefejden. Under Dackefejden blev Gustav I förbittrad över sina förtrogna män Mäster Lars och Mäster Olov. Gustav I lät anklaga dem för att inte ha uppgivit upprorsmakare, och de dömdes till döden som förrädare men benådades. Gustav I tog nu hjälp av utländska män som tillsammans med Gustav I såg Sverige som sin förrådskammare. Allmogen drevs hårt och belades med alla möjliga förbud.

En bonde, ifrån Småland, Nils Dacke, som dödat en av kungens fogdar och hade varit tvungen att fly till skogs. Dacke samlade flera män till sig och tågade mot Gustav I. Dacke förmådde allmogen att slå ihjäl fogdar och adelsmän. Slutligen nedslags Dackes här av Gustavs I:s krigsmän och Dacke själv blev upphunnen och ihjälskjuten med pilar, 1543 e. Kr. Gustav I föreslog att Sveriges krona skulle gå i arv bland Gustavs I:s manliga avkomlingar efter förstfödsrätt. Genom denna lag, Västerås arvförening, blev Sverige ett arvrike. Förut hade Sverige mest varit ett valrike.

Under Gustav I:s regeringstid behärskades nästan hela Bohuslän. Gustav I:s första son var, Erik XIV, regent 1560- 1568 e. Kr., fick en son Gustav, död 1607, Gustav I:s andra son, Johan III, regent 1568- 1592 e. Kr. skulle av sin far i arvsrätt få sydvästra Finland. Gustav I:s tredje son var Magnus men han dog som ung. Gustav I:s fjärde son, förutom döttrarna Katarina, Cecilia, Anna, Sofia och Elisabeth, var Karl IX, bondekungen, som var regent 1600- 1611 e. Kr., krönt 1604 e. Kr.

Sigismund, som var son till Johan III, blev regent när Johan dog 1592- 1599 e. Kr., han var dessutom kung i Polen 1587- 1632 e. Kr. Sigismunds syskon var Isabella, Anna och Johan. Innan Sigismund hann komma till Sverige hade hertig Karl samlat till kyrkomöte i Uppsala. Mötet beslöt enhälligt att uttala, att bibeln är det enda rättesnöret för människans tro, och antog till den svenska kyrkans trosbekännelser en skrift, som kallades Augsburgska trosbekännelsen och som redan var gällande för Lutheraner i Tyskland.

Först efter det att Sigismund avkrävts att godkänna mötet i Uppsala, kröntes han till kung. Påvens sändebud påminde då Sigismund om att han inte var bunden av Eder eller löften till en kättare. Hertig Karl samlade undersåtar till sig när Sigismund avseglat för att sköta affärerna i Polen. Sigismund återkom 1598 e. Kr. med en stor här och landsteg i närheten av Kalmar. En mängd höga herrar och rådsherrar erkände enbart Sigismund som kung, och slöt upp på hans sida. Sigismund tågade upp i Östergötland, där mötte han hertig Karl med sin här, nära Linköping vid broarna, som ledde över Stångån. Slaget vid Stångebro slutade så, att kungens trupper måste vika. Sigismund begärde och erhöll vapenvila. Sigismund bröt återigen sitt ord, då han lovade att ställa allt till rätta vid en påkommande riksdag men han avseglade istället till Polen. Då avsattes

Sigismund och hertig Karl valdes till kung istället.

Linköpings blodbad slutade med att de fångslade höga herrarna och rådsherrarna ställdes inför rätta, som förrädare. Några erkände sig skyldiga och fick nåd, men de övriga dömdes till döden. På Linköpings torg avrättades de 4 riksråden Erik Sparre, Ture Bielke och Gustav och Sten Banér. Karl IX förde en sträng styrelse mot både adel och borgare. Karl IX regering var en orolig, av krig uppfylld tid.

I Östersjöprovinserna kämpade hans män mot polackerna. Karl IX kom även i krig med Ryssland, under det som kallas den stora oredan. En svensk här tågade, under Jakob de la Gardie, han satt som herre i den stora staden Novgorod, en gång ända fram till Moskva. Till slut anföll Kristian IV, av Danmark, Sverige. Han intog Kalmar slott och Älvsborg, Sveriges enda hamn vid Västerhavet, och trängde med sina trupper härjande långt in i Götaland. Hans mål var att kuva vårt land och förena det med Danmark. Mitt under dessa krig dog Karl IV.

Av Gustav Vasas söner var Karl IX den enda som ärvt sin fars duglighet. Han försvarade reformationen mot Sigismund, han försvarade kungamakten mot adelsherrarna och han försvarade Sveriges frihet mot Danmark. Han fick barnen Katarina, gift m. Johan Kasimir, Gustav, sedermera Gustav II Adolf, gift m. Maria Eleonora av Brandenburg, Karl Filip, död 1622 e. Kr. och Maria Elisabeth, gift m. hertig Johan. Karl IX:s son Gustav, Gustav II Adolf, var regent 1611- 1632 e. Kr. och ingrep i det 30- åriga kriget 1630 e. Kr., där han vann bl.a. slaget vid Breitenfeld 1631 e. Kr., men stupade själv vid Lützen 1632 e.

Kr. 1611 e. Kr. vann Gustav II Adolf en mödosam seger, i Knärred 1613 mot Kristian IV. Sverige fick nu rätt till tullfrihet i Öresund. Men till danskarna fick svenskarna betala en stor lösen för Älvsborg fästning, Älvsborgs lösen. Efter danska krigets slut ledde kungen själv striderna i öster. Ryssarna tvangs sluta fred i Stolbova, en by söder om Ladoga, och tvingades dessutom att avträda östra delen av Finland och Ingermanland. All mark runt finska viken blev svensk mark, lätt att försvara mot öster, då landet bestod av en rad fästningar samt vidsträckta ödemarker och sjöar, däribland den stora sjön Ladoga. Där skall kungen ha sagt: "- Det skall bli ryssen svårt att hoppa över den bäcken."

Gustav II Adolfs medhjälpare var rådsherre Johan Skytte, statsmannen Per Brahe d.y., härföraren Johan Banér och härförare Jakob de la Gardie. Den mest framstående medhjälparen av dem alla var Axel Oxenstierna. Axel blev rikskansler till Gustav redan vid 28 års ålder. Rikskanslerns uppgift var att underhandla med främmande riken om krig och fred, förbund och tullar. Gustav lät år 1617 författa den första riksdagsordningen.

Adeln sammanträdde i Ridarhuset med lantmarskalk som överhuvud. Prästerna

samlades i Storkyrkan med ärkebiskopen som överhuvud. Borgarna samlades på Rådhuset. Bönderna samlades vanligen i "Vår Frus gamla gillestuga". De ofrälse ståndens ordförande började man snart kalla talmän. Det blev framgång för handel och industri och när Gustav lät en rik och kunnig industriman, vid namn Louis de Geer, genom sin affärsskicklighet att sätta fart på svensk bruksindustri.

Gustav anlade bl. a. 15 städer, men där endast Göteborg blev en riktigt stor stad och vår enda hamnstad till västerhavet. Holländarna som nu var en supersjömakt, i.o.m frigörandet från Spanien kom till Sveriges hjälp. I Sverige fanns för tillfället inte tillräckligt med bruksarbetare, så de Geer inkallade hundratals skickliga smeder, som tillhörde vallonernas folkstam. Sverige började bli ett rikt och välmående land trots tyngda av skatter.

Det Trettioåriga kriget

Egentligen var det religionsfreden i Augsburg 1555 e. Kr. som startade fröet till vad som senare blev det trettioåriga kriget. På en riksdag i Prag valdes unionens ledare, kurfursten Fredrik V av Pfalz. År 1620 e. Kr när Johan von Tilly med katolska ligans trupper och Spaniens trupper marscherade in i Prag, fick Fredrik V av Pfalz som även var kung i Böhmen, inte någon hjälp av sina unionsbröder, de tvistade sins emellan istället under tiden föll Böhmen. Böhmen förlorade sin självständighet och fick inte längre välja kung utan blev ett arvrike och förenades med de Österrikiska arvsländerna såsom ett underkuvat land.

Den ekonomiska förödelsen gick ut över hela folket, lantadeln förlorade sina gods, städerna pålades stora skatter, borgarna utplundrades och emedan den religiösa friheten protestantismen var förbi. Unionen, vars ledare Fredrik V av Pfalz varit, upplöstes 1621 e. Kr. så ligan och katolikerna hade segrat totalt. Det såg ut som om kriget var slut men kejsaren hade andra planer. Hela Tyska riket skulle återförenas under katolska kyrkans hägn, och kejsaren ville både utvidga sitt rike och skaffa sig mer makt på småfurstarnas bekostnad.

Närmast var det rikets norra och mellersta delar, som intresserade kejsaren, såväl religiöst som politiskt. Det protestantiska Europa började att reagera och det började med, England, Nederländerna, Sverige, Danmark och de tyska kurfurstarna, av Brandenburg och Sachsen, och de tyska städerna, att bilda en protestantisk liga. Gustav II Adolf var från början tänkt som förbundets ledare, men avkrävde så stora garantier att de andra backade. I stället valdes Kristian IV av Danmark betydligt ringare fordringar.

År 1625 e. Kr ryckte Kristian IV in med här i norra Tyskland, svagt understödd med pengar från England och Nederländerna men inte med några härar. I augusti 1626 e. Kr. blev Kristian i grund nedkämpad av ligans här, under von Tillys befäl, vid Lutter am Barenberge. Kejsarens planer nådde nu ännu längre.

Genom att skickligt begagna sig av oenigheten mellan Sverige och Danmark hoppades Wallenstein, en av ligans härförare tillsammans med von Tilly, att göra sig till herre över Östersjön.

Wallensteins trupper vällde in i staden Mecklenburg, sen var det Pommerns tur, kuststäderna intogs. Wallenstein började att bygga en krigsflotta. För att helt kunna ägna sig åt den tyska Östersjökusten slöt kejsaren fred med Danmark, i Lübeck 1629 e. kr, som dessutom återfick Jylland mot löfte att inte blanda sig i Tyska rikets angelägenheter. Wallenstein behärskade furstendömena i norr. Endast riks- och hansastaden Strahlsund gjorde motstånd. Gång på gång stormade de kejsarligen, men de slogs hela tiden tillbaka.

Det var över sjön, från Sverige, som hjälpen till slut kom som hävde Wallensteins belägring av staden. Wallenstein hade farit fram så skoningslöst att både katolska och protestantiska stater klagat till påven som gav Wallenstein avsked och överbefälet gavs åter till von Tilly. Då Wallenstein nedlade vapen fanns redan svenska trupper på tysk mark. Gustav II Adolf och det svenska riksrådet hade, i full enighet, beslutat att Sverige skulle ingripa för att hjälpa de förtryckta protestanterna i Tyskland.

Wallensteins planer vid Östersjön hade inneburit ett direkt och fruktansvärt hot mot såväl Sveriges protestantiska tro som dess självständighet. I sin strid mot Sigismund i Polen hade Gustav II Adolf redan mött den kejsarliga politiken och lyckats korsa den. Andra gången detta skedde, var vid Wallensteins belägring av Strahlsund, då staden fick svensk hjälp. Förbundet mellan Sverige och Strahlsund slöts redan 1628 e. Kr. Efter det att Gustav II Adolf hade tillkämpat sig ett sexårigt stillestånd med Polen 1629 e. Kr., hade Gustav II Adolf fria händer att ingripa i Tyskland.

Den 17/6 1630 e. Kr. avseglade den svenska flottan från Södermanlands skärgård. Vid midsommartid landsteg den svenska hären på ön Usedom vid floden Oderns mynning. Beslut och handling hade verkställts så hastigt och i tysthet, att hela Europa var överraskat vid underrättelsen om svenskarnas landstigning.

Vid hovet i Wien gjorde man sig kvick över den nye, obetydliga fienden: "- Åter hava vi fått oss en liten fiende", lär kejsaren övermodigt ha yttrat. "- Snökungen från Norden", skulle snart smälta för söderns sol.

De svenska soldaterna avbildades som barbariska vildar. När Gustav II Adolf började kriget, hade han inte en enda bundsförvant. Den svenska hären uppgick till 20 000 man, men snart drog han till sig förstärkningar, så att hans här uppgick till 40 000 man. Den fientliga hären var lika stor. Sedan kungen hade

låtitt inlägga besättning i olika fästningar, drog han sig sakta söderut i början på året 1631 e. Kr.

Gustav II Adolf slöt förbund med Frankrike där han mot betalning, 400 000 riksdaler specie årligen, lovade att återställa Tyska riket i förutvarande skick. Dessa pengar behövdes mer än väl för att avlöna Gustav II Adolfs alla legoknektar. Gustav II Adolfs förhoppning var att de tyska småfurstarna skulle sluta upp under hans fana, men i början var det mörkt. Endast den fria staden Magdeburg slöt förbund med svenskarna.

Kurfurstarna Johan Georg Saxen och Georg Vilhelm av Brandenburg ställde sig helt avvisande. Dels var de rädda för kejsaren men också fåfänga nog att inte kunna stå under den svenska kungens fana, de ville bilda ett eget förbund med tyska småfurstar. Den kejsarliga krigsherren von Tilly började att belägra Magdeburg och svenskarna som kom till hjälp fick inte gå över kurfurstarnas land.

När Magdeburg föll fick Gustav II Adolf efter mycket övertalning kurfursten av Brandenburg att ansluta sig och överlämna sina viktigaste fästningar till svenskarna, men först efter det att Gustav II Adolf satt upp sina kanoner utanför Berlin. Genom att Magdeburg föll förlorade svenskarna mycket av sitt anseende och de stod så gott som ensamma.

En av hans närmaste rådgivare var Axel Oxenstierna som med kraft fortsatte Gustav II Adolfs verk att bringa ordning i landets styrelse. Axel sände också ett skepp, 1638 e. Kr., med nybyggare till Amerika och de grundlade och påbörjade det som i dag är staden Delaware. 1655 e. Kr. erövrades besittningen av den holländska guvernören i New York för att sedan bli en engelsk besittning innan det gick upp i Förenta Staterna. Axel blev också Katarinas förmyndare i Sverige, när hon lite senare i tiden, konverterade till katolicismen från protestantismen.

Trots allt blev det Gustav II Adolf som blev herre över Elbelinjen som han redan var vid Oderlinjen. Den svenska kungen lade sina trupper i ett befäst läger vid Werben och inväntade händelsernas vidare utveckling. Till slut angrep von Tilly men blev med betydande förluster tillbakaslagen. Nu vågade allt fler småfurstar att ansluta sig med svenskarna. Lantgreven av Hessen- Kassen och hertigen av Saxen - Weimar. Till slut var det bara kurfursten av Saxen som ville hålla sig neutral mellan kejsaren och kung Gustaf II Adolf.

Då kurfursten vägrade att sluta förbund med kejsaren, ryckte von Tilly med sin här härjande i Saxen. I sin nöd sände kurfursten

bud på bud till Gustav II Adolf med bön om hjälp. Saxen slöt förbund på de villkor som Gustav II Adolf ställde.

Härigenom ställdes hela Saxen ställdes under den svenska kungens förfogande. De kejserliga hade allt sedan krigets början haft övertaget. Med svenskarnas seger vid Breitenfeld börjar ett nytt oerhört betydelsefullt skede i det Trettioåriga kriget.

Kristina 1632- 1654 e. Kr, var under förmyndare till 1644 e. Kr. då hon abdikerade från kungamakten och konverterade till katolicismen. Kristina dog i Rom 1689 e. Kr. Förmyndaren blev Axel Oxenstierna som varit Gustav II Adolfs förtrogna tills döden hade skilt dem åt. Han fortsatte att driva landet enligt de riktlinjer Gustav dragit upp. Detta hände under tiden då Kristina var omyndig, så en förmyndare måste väljas till henne. En riksdag 1634 e. Kr valde de fem riksämbetsmännen till drottningens förmyndare.

Riksdrotsen, valdes för rättsskipningen, riksmarsken, för lantförsvaret, riksamiralen, för sjöförsvaret, rikskanslern, för utrikespolitiken och riksskattmästaren, för rikets utgifter och inkomster. Riksdagen godkände dessa regler enligt 1634 - års regeringsform. De fem höga riksämbetsmännen fick var sitt ämbetsverk, kallat rikskollegium. De flesta av landets landskap indelades i län och till varje län valdes en landshövding. Stockholms överman blev en överståthållare.

Axel Oxenstierna avled 1654 e. Kr. Vägarna var under denna tid dåliga och de nya affärerna behövde bättre vägar och nya vägar. Ett postverk inrättades och genom postverkets försorg utgavs för första gången tidningar, "Posttidender". Det var små tryckta nyhetsblad, som utsändes bestämda dagar, mest innehöll de utrikesnyheter. Johan Banér, en snillrik fältherre, vann flera segrar när det var som mörkast för svenskarna i Tyskland och de höll på att kastas ut ur Tyskland helt och hållet.

Deras gamla bundsförvanter vände dem nu ryggen och det gjorde inte saken bättre. Lennart Torstensson övertog befälet efter Banérs död. Torstensson vann flera segrar, en gång tågade han med sin här ned till Donau och hotade Wien. Danmark oroades av de svenska härarna i Tyskland som var söder om danskarna och därför motarbetade danskarna svenskarna i Tyskland. Detta vållade Torstensson att anfälla Danmark, från söder in i Jylland och med en svensk här anföll Sverige även från Skåne.

Den svenska flottan besegrade efter hårda strider den danska. Då tvangs Danmark- Norge att sluta freden i Brömsebro, 1645 e. Kr. Torstensson tågade tillbaka till Tyskland och i samverkan med Frankrike ansatte de hårt de kejserliga trupperna. Slutligen slöts allmän fred, den Westfaliska freden 1648 e.

Kr. De tyska protestanterna fick nu religionsfrihet och lika rättigheter med katolikerna.

Sverige belönades med stora landområden och fick betalning till sina trupper. Man fick nu också rikliga inkomster från olika tullar, och vunnit trygghet mot oväntade angrepp från Europas fastland. Från sina besittningar kunde Sverige ingripa i Europas angelägenheter.

PFALZISKA ÄTTEN 1654- 1751 e. Kr.

Pfalzgreven Johan Kasimir
g.m. Katarina, dotter till Karl IX och Maria av Pfalz

Karl X Gustav
g.m. Hedvig Eleonora av Holstein- Gottorp
Gardie

Maria Eufrosyne
g.m. Magnus Gabriel De la

Karl XI
g.m. Ulrika Eleonora av Danmark

Hedvig Sofia
g.m. Fredrik
av Holstein- Gottorp

Karl XII Ulrika Eleonora
g.m. Fredrik I

Karl X Gustav, blev stamfader för en ny kungaätt, nämligen Pfalziska ätten. Han var regent 1654- 1660 e. Kr., och systerson till Gustav II Adolf. Karls far var från det tyska landet Pfalz. Som yngling lärde han sig krigskonsten av Lennart Torstensson, och Karl X blev kung 32 år gammal. Striden i Polen mot Ryssland där han erövrade större delen av Polen och avsatte den polske kungen, Johan Kasimir, Sigismunds son. Polackerna samlade härar och anföll svenskarna gång på gång. Till slut fick svenskarna stöd från, den stora kurfursten, Fredrik Vilhelm av Brandenburg.

De förbundna anföll den fyra gånger större polska hären och efter tre dagars stridande vann svenskarna med bundsförvanter segern vid Warszawa. Ryssarna fortsatte dock sitt härjningståg mot den svenska Östersjökusten, Brandenburg gick över till Sveriges fiender, och Danmark förklarade krig mot Sverige för att återerövra de besittningar de förlorat år 1645 e. Kr. Karl beslöt sig då att vända mot Danmark och gick med ilmarscher genom Tyskland och anföll danskarna innan de hunnit rusta sig.

De måste överallt vika. I januari 1658 inträffade det att en ruskigt kall vinter gjorde att alla sund och vikar frös till. Då beslöt kungen att gå över Lilla Bält. Isen var inte tjockare än att det buktade under isen när hären gick fram. Ett par kompanier gick igenom men huvudstyrkan klarade sig över isen lyckligt. Den svenska hären hade intagit Jylland, Fyn nedslogs och hela ön intogs. Det svåraste återstog att gå över det bredare Stora Bält. Isen undersöktes av en ung officer, Erik Dahlberg, men det var kungen som tog det slutgiltiga ansvaret att tåga på.

Hären tågade över Langeland, Lolland, Falster och stod snart på Själland. Det stora vågspelet hade lyckats, svenskarna närmade sig Köpenhamn. Det var freden i Roskilde år 1658 e. Kr. som Gustav begärde att den danska flottan skulle hjälpa den svenska flottan. Hjälp med att se till att inga andra fartyg kunde komma in i Östersjön utan deras samtycke. Roskildefreden fick Bohuslän för alltid svenskt, men inte bara Bohuslän utan också Skåne, Halland, Blekinge, Trondheims län och Bornholm.

Danmarks kung Fredrik III och Köpenhamns befolkning försvarade sig väl och fick hjälp av holländarna och deras flotta. När kung Karl dog hastigt vid 38 års ålder slöts fred med Sveriges alla grannar, och Trondheim och Bornholm lämnades tillbaka. I mitten av 1600- talet hade Sverige ung. 2,5 miljoner invånare och Sveriges rike var ungefär dubbelt så stort som det nuvarande. Kungälv hade ung. 1600 st. invånare och Göteborg hade ung. 4000 st. invånare.

Sedan nordiska sjuårskrigets och "Brännefejdens" olyckor övergått Kungahälla, hade kung Kristian IV år 1613 givit befallning om att staden skulle flyttas till fästningsholmen alldeles under Bohus kanoners skydd. Men fästningen visade sig inte vara något skydd utan istället ett farligt grannskap för staden. Två gånger härjades staden av eld i samband med strider om fästningen, sista gången år 1676.

Då lät den svenske befälhavaren på Bohus med glödande kanonkulor skjuta eld på husen, för att inte danskarna, som väntades belägra slottet, skulle ha nytta av staden. Kungälvs nuvarande läge, omkr. år 1680, då Kungälv flyttade till sin nuvarande plats invid Fontinberget. Där byggde man år 1679 en kyrka som har en altartavla från år 1683, även Torsby har en medeltida kyrka med en altarsten från 1100- talet e. Kr.

När Karl X dog, 1659 e. Kr., var början till Sveriges stormaktstid. Karl XI var då bara fyra år gammal. Riket måste därför styras av Karls förmyndare, änkedrottningen och de fem höga riksämbetsmännen. Bland dessa märktes riksdrotsen Per Brahe d.y. och rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie. Men rikets affärer sköttes dåligt, förmyndarna delade ut belöningar av statens medel

åt varandra och åt sina skyddslingar.

De la Gardie var Sveriges första mecenat. Förmyndarna inrättade dock Sveriges Riksbank och universitetet i Lund. Högadeln hade nu makten och det fanns ingen direkt sammanhållande länk i landet vilket gjorde att ordningen förslappades. Adelsmännen lade allt mer jord under sig och ägde vid denna tid hälften av all jord. Rikedom och makten tillhörde den högre adeln, särskilt grevar och friherrar. De härskade över vidsträckta friherreskap, inom dessa delar uppbar de den skatt som förut betalades till kronan. Där fick de själva döma och straffa sina underlydande.

En och en annan hade "hand och halsrätt" över sina "undersåtar" d.v.s. de hade rätt att straffa dem med döden. Många uppförde åt sig ståtliga slott och prydde dem med tavlor, vävnader, dyrbara möbler och silversaker. En del av dessa dyrbarheter hade slottsherren tagit som byte i kriget eller köpt i utlandet. En storman som hette Karl Gustav Wrangel använde det byte, som han tagit i kriget, till att bygga och inreda slottet Skokloster vid Mälaren, där han kunde mottaga och hysa 400 gäster.

Magnus Gabriel De la Gardie lät uppföra det storslagna Läckö slott. Per Brahe reste till sitt slott, Visingsborg, på Visingsö, i Vättern. Mot sina underlydande var Per Brahe god och rättvis. 1672 e. Kr. befanns den då 17-åriga kung Karl XI myndig. Kung Ludvig XIV av Frankrike råkade i krig mot kurfursten av Brandenburg. Karls förmyndare hade slutit förbund med Ludvig och Sverige måste skicka en här för att hjälpa Frankrike mot kurfursten.

Denna här blev besegrad i en strid 1675 e. Kr., svenskarnas förluster blev små men Sveriges hemliga fiender Danmark- Norge förklarade Sverige krig. När det nu gällde att försvara landet, fick Karl XI se, hur illa det var ställt med här och flotta och med rikets affärer. De la Gardie stod villrådig och handfallen men den unge kungen visade beslutsamhet och viljekraft. Aldrig förlät han förmyndarna deras försummelse. Från den stunden litade han bara på sig själv och sina sekreterare. Karl började att med brinnande iver tillsammans med sina sekreterare arbeta på att utrusta här och flotta.

I Skåne ville adelsmännen liksom under den danska tiden med prygel eller fängelse i "hållet" i slottstornet tvinga sina "landbönder" att arbeta på herrgården så mycket som godsägaren befallde, det var det beryktade hoveriet, och det försökte enligt dansk sed hindra dem att flytta från godset. Men Karl XI skyddade bönderna. Kungen förklarade "kungens undersåtar ej må behandlas som livegna och trälar, men bliva skyddade med lag och rätt". Denna "lag och rätt" var Sveriges lag, som Karl så småningom lät införa i Skåne.

En dansk här fördes under Kristian V:s eget befäl över Öresund för att återta Skåne. De underlägsna svenska trupperna måste utrymma landskapet. Av de skånska bönderna ställde sig många på danskarnas sida. De slog sig tillsammans till väpnade band, och dessa snapphanar började under djärva anförare ett småkrig mot den svenska hären. Den danska flottan besegrade gång på gång den svenska flottan. Danskarnas främsta amiral var Niels Juel. Då beslöt Karl XI att våga en avgörande strid mot fienden.

Genom det blodiga slaget vid Lund bevarades Skåne åt Sverige. Under striden hade Karl där striden varit som tätast sprängt rätt in i fiendehopen och ropat: "- Kom ihåg att Ni är svenskar!" Efter en hel dags strider där Karls regementen hade återupptagit striderna femton eller sexton gånger innan danskarna blev besegrade. För att befästa freden med danskarna gifte sig Karl XI med den danska kungens syster Ulrika Eleonora. Ludvig XIV hjälpte Sverige att få fred med Brandenburg utan större förluster. Därefter övergav Karl förbundet med den krigiska Ludvig.

Biträdd av sin fredsälskande utrikesminister, Bengt Oxenstierna, undvek han att blanda sig i de stora krig som uppstod i Europa. Vid krigets slut befann sig Sverige i en sorglig belägenhet. Kronan hade stora skulder, men det fanns inga pengar i statskassan. Flottan förstörd och hären försvagad. Kungen behövde större skatteinkomster men kunde inte kräva större skatter av borgare och bönder, dessa klagade redan över höga skatter emedan adelsmännen nästan helt och hållet slapp att betala skatt.

Johan Gyllenstierna, kallad Stor- Jan, gav rådet till kungen att med hjälp av de ofrälse stånden genomdriva en reduktion av adelsmännens rikedomar. År 1680 e. Kr vid en riksdag fick kungen med sig de ofrälse stånden och i riddarhuset fick kungen stöd av de fattiga bland adeln. Klas Fleming, högadelns fiende, och Hans Wachtmeister, kungens medhjälpare vid flottans nybyggnad, blev de som hjälpte kungen genomdriva på riddarhuset, att riksdagen fattade sådana beslut som han ville. Förmyndarräfst hölls i en speciell domstol och där skulle förmyndarna och de rådsherrar som skött riket illa skulle ställas till svars, och att de skulle ersätta den skada de gjort staten. Reduktionen blev av i två omgångar då i första rummet alla friherreskap och större förlänningar skulle återtagas. Sedermera medgav riksdagen att kungen fick återta alla gods, som förut överlämnats till adeln. Karl lät riksdagen förklara, att han behövde rådfråga rådsherrarna, endast när han själv ville.

Det betydde att de berövades all makt och kallades endast kungliga råd. För att tillmötesgå Karl XI:s önsknings uppdrog riksdagen åt kungen rätten att på egen hand stifta lag. Han blev nu så gott som enväldig. Riksdagen kallades "Kungl. Majestäts ständer" och Karl XI en "envälds, allom bjudande" suverän kung. De

ökade inkomsterna som kungen nu fick använde han till att åter skaffa Sverige ett starkt försvar. Förut hade kungens folk åkt runt i landet och tagit ut så många män som behövdes till fotfolk, de måste sedan övas och kläs, detta kallades utskrivning.

Karl XI införde istället i nästan hela Sverige indelningsverket. Det bestod i att jordägarna i landet fick skaffa soldater till hären och underhålla den, mot att de befriades mot utskrivning av krigsfolk. Soldaterna fick torp att odla och bebo. Sålunda erhöll Sverige en ständigt rustad och övad krigshär. På detta sätt var Sveriges lantförsvar ordnat ända till år 1892 e. Kr. Tillstånd att bli köpman eller hantverkare fick blott så många som ansågs kunna livnära sig i en stad.

De inskrevs som borgare. Hantverkare upptogs i olika skrån. Men på landsbygden fick ingen köpman eller hantverkare bosätta sig. Bönderna måste fara till den närmaste staden för att handla. Karl XI var själv icke någon bildad man, men han ivrade starkt för att sprida kunskaper till alla. Han befalldes i en ny kyrkolag att klockaren skulle lära barnen att läsa och att prästen skulle hålla förhör och se till att alla fick inhämta kristendomens läror. Karl förmådde också prästerna att ge ut en ny psalmbok, där flera psalmer fortfarande hörs av Spegel och Svedberg.

Okunnighet och vidskepelse var ännu i många fall mycket stor. Det visade sig bäst genom häxprocesserna. Hundratals människor, främst då kvinnor, blev falskt anklagade för att ha bedrivit trolldom, stått i förbund med den onde och farit till blåkulla. Många blev till straff halshuggna och sedan brända på bål. Urban Hjärne visade, att tron på häxor blott var en vidskepelse, därmed åstadkom han, att det så småningom blev slut med häxprocesserna i Sverige.

Karl XI levde sitt liv stillsamt och undandraget vid sin stuga i Kungsör. Endast med allmogen kunde han någon gång vara förtrolig. Mot sin drottning som han likväl älskade var han kärv och ofta ovänlig. På hennes dödsbädd förstod han till fullo hennes värde. Ofta såg man Karl från 5 på morgonen till sent på natten sitta och räkna med räkenskapsböcker. Han var mycket sparsam med statens resurser och det var inte för inte folket kallade honom "rikshushållaren".

Karl XI:s sista år blev dystra, hans drottning var död, adelsmännen hatade honom och vid 1670- talets krig hade han lovat att hålla fred med Sveriges grannar för att skapa välstånd inom landet. Nu kom istället år av missväxt och nöd, så svår, att tusentals människor svält ihjäl. Själv angreps Karl av en tärande sjukdom, som ryckte bort honom vid en ålder av blott 41 år, 1697 e. Kr.

Karl XII, 1682- 1718, fick redan på sin myndighetsdag då han fyllde 15 år, 1697 e. Kr. bli en enväldig kung. Kungens förnämsta medhjälpare var Karl Piper, en

duglig man av ofrälse börd, som Karl utnämnde till greve och rådsherre. I hemlighet började Sveriges grannar runt Östersjön att samlas för att gemensamt anfälla Sverige, det var Tsar Peter av Ryssland, det var Fredrik IV av Danmark-Norge och det var kung August II av Polen. År 1700 e. Kr anföll de Sverige utan krigsförklaring. Raskt och beslutsamt inskeppade Karl sina trupper och flottan, landsteg på Själland och hotade Köpenhamn, då måste Fredrik inställa fientligheterna. Karl seglade med sitt krigsfolk över Östersjön och tågade mot den ryska tsaren, som med en här belägrade Narva. Med 8000 man gick Karl utan att tveka rakt på ryssarna och angrep dem i deras befästa läger. Just när svenskarna anföll utbröt en häftig snöyra som gjorde det möjligt för svenskarna att osedda komma alldeles inpå fienden.

Ryssarna blev förskräckta och flydde åt alla sidor. Karl var med i det värsta stridsvimlet och förlorade sin häst två gånger och höll på att sjunka i ett träsk. Av fiender togs i sådana mängder att de gick endast att bevaka officerarna och andra befäl, allt fotfolk skickades hem igen. Nyheten om segern vid Narva spreds över hela Europa. Ryssarna hade slagits tillbaka då återstod en ännu svårare uppgift, att vinna en avgörande seger över dem och tvinga dem till fred.

Karl vände sig nu emot sin tredje fiende, kung August II av Polen. Denne hade ännu ett rike han var nämligen också kurfurste av Sachsen. Under ständiga segrar tågade Karl fram och tillbaka i Polen. Det var först när Karl gick in i Sachsen som han tvang August att sluta fred, freden vid Altränstadt och avsäga sig Polens krona. Karl fordrade inget land men att Polen skulle sluta upp i förbund med Sverige mot Ryssland.

År 1708 e. Kr. vände sig Karl XII mot Ryssland i spetsen på en välrustad krigshär. Karl tågade först i riktning mot Moskva. Ryssarna förhärjade sitt eget land. De brände städer byar och förstörde grödan, så att de svenska soldaterna led brist på mat och rytteriets hästar blev utmattade av svält. Då beslöt Karl att tåga ned i Ukraina. Vintern blev detta år ovanligt sträng. Tusentals av de svenska krigarna frös ihjäl. På våren 1709 e. Kr. började Karl att belägra staden Poltava.

Tsar Peter undsatte staden med en här som var tre gånger så stor som den svenska hären. Svenskarna hade utsikter att segra men kungen blev sårad i foten och kunde ej själv föra befälet. General Rehnsköld förde det högsta befälet i kungens ställe. det första anfallet skedde med framgång och fienden vek. Men då råkade de svenska trupperna i oordning och ryssarna passade på att anfälla de spridda och oordnade svenska krigsmännen.

Återstoden av hären drog sig, medförande kungen, undan till den närbelägna floden Dnepr, som här utgjorde gränsen till Turkiet. Sårad och utmattad

förmåddes kungen att med några hundra man rädda sig över floden in på turkiskt område. Återstoden av hären 14000 man gav sig till ryssarna. Svenskarna fick utstå många lidanden, men även i fångenskapen höll de såvitt det var möjligt samman och hjälpte varandra. Endast få av dem återkom till Sverige.

Nu återvann August II sin krona i Polen och tillsammans med Fredrik IV av Danmark- Norge förklarade de åter Sverige i krig. På hösten 1709 e. Kr. landsteg en dansk här i Skåne. Karl XII:s krigskamrat, Magnus Stenbock, var befälhavare i Skåne. Måns Bock kallade kungen honom och av danskarna kallades han "bocken och hans getapojkar". Från Småland ryckte Stenbock med sin här mot danskarna, som stod framför Helsingborg.

Efter en hårdnackad kamp blev fienden besegrad. Kort därpå vände danskarna åter till sitt land. de har sedan dess aldrig mer som fiender övergått Öresund. Stenbock fick av Karl XII ordern att utrusta en här för att kriga ner i Tyskland. Stenbock vann flera strider men p.g.a att underhållet hela tiden stördes av Danmarks flotta led han till slut nederlag. Stenbock hamnade till slut på fästningen Tönning, vid floden Ejder nära dess utlopp vid Nordsjön, där han belägrades och var tvungen att ge med sig.

Sverige lovade att betala lösen om hären med Stenbock släpptes, lösen betalades men ingen här släpptes och Magnus Stenbock dog i danskt fångelse. Under tiden blev Karl XII väl mottagen i Turkiet. Han tog jämte sina följeslagare bostad vid staden Bender. Karl lyckades att förmå sultanen att inleda krig med tsar Peter som snart stod omringad av turkiska härar. Genom att muta sig ut lyckades tsar Peter att undkomma.

Karl hade nu varit i Turkiet i 4 år och turkarna ville att han skulle resa hem. Turkarna hade tänkt att utlämna honom till sin dödsfiende August II i Polen. Då Karl för att undvika detta uppsköt sin avresa sände sultanen en 10000 man stark här mot "järnhuvudet i Bender" och hans 50 soldater. Med 50 kämpar försvarade sig Karl med hjältemod i sitt hus, till dess det stod i lågor. Då störtade han ut igenom det för att slå sig igenom till ett annat hus men snavade, föll och blev så tagen till fånga.

Denna strid kallas "Kalabaliken i Bender", d.v.s. folktumlet. Karl fördes till ett turkiskt slott men blev där väl behandlad. han vann sin avsikt, han fick tills vidare stanna i Turkiet. Till slut beslöt Karl att resa hem från Turkiet, i vagn och på häst i fjorton dagar allt som allt 200 mil. En natt i november 1714 e. Kr. ankom två dammiga ryttare till stadporten i Strahlsund. den ene av dem var Karl XII. Fienderna, till vilka nu också Preussen anslutit sig, anföll nu Karl i Strahlsund.

Då stadens vallar och murar störtade ned, sönderskjutna av fiendens kanoner, steg Karl ombord på en liten båt och kunde osedd komma förbi fiendens kryssare. Femton år hade gått sedan Karl lämnade Sverige. Han återvände som besegrad och ensam flykting. Sveriges alla besittningar på andra sidan Östersjön var nu erövrade av fiender. Karl ämnade nu föra krig i Norge. För rustningarna behövde han mycket pengar. Den tyska baronen Görtz utkrävde, för Karl XII, oerhörda skatter, upptog tvångslön för kronans räkning och gjorde nödmynt av koppar som skulle inlösas för silver.

Kung Karl fick i alla fall pengar och kunde utrusta en 60000 man stark här. Med största delen ryckte han senhösten 1718 e. kr. in i Norge och började att belägra Fredrikstens fästning vid Fredrikshald. På aftonen den 30:e november, samma år, besåg kungen arbetet i en löpgrav. Han steg upp ur djupet av löpgraven, så att han höjde sig över vallen. Plötsligt såg man honom rycka till och hans huvud sjönk ner. En kula hade genomborrat hans tinningar och ändat hans liv.

Mellan 1719 - 1721 föll stormakten Sverige samman. Land avträdde till England- Hannover, Preussen, till Danmark avträdde inget land däremot skulle de svenska skepp som seglade genom Öresund betala tull till danskarna och slutligen till Ryssland. underhandlingarna med fienderna om fred bedrevs utan skicklighet. Förlusterna blev större än vad de hade behövt att bli. Egentligen var det själva landet Sverige som var relativt oskadat men istället fattigt.

Under "den stora ofreden" hade det ena hårda påbudet efter det andra utgått. Än kom befallning om att nya soldater skulle tagas ut till hären, än om nya skatter, än om nödmynt. Allt detta påbjöd Karl XII ty han var ju enväldig. Då började man säga i Sverige: - Det är skadligt att kungen är enväldig, enväldet måste avskaffas och riksdagen få del i styrelsen.

Karl XII dog ogift. Ingen av hans närmaste släktingar hade obestridd arvsrätt. Ulrika Eleonora var gift med prins Fredrik av Hessen. Det var Fredrik som föreslog, inför fiendesidan, att officerarna skulle dela upp krigskassan som Karl pressat ur det nödlidande folket till landets försvar. Ulrika lovade å sin sida att avstå enväldsmakten, om hon erhöll kronan. Riksdagen valde henne 1719 e. Kr. till Sveriges drottning. Till Fredriks förmån avsåde hon sig kronan vid riksdagen 1720 e. Kr.

Fredrik blev därpå av riksdagen vald till Sveriges kung om han godkände 1720 års regeringsform, om att det var riksdagen och icke kungen som skulle ha makten i Sverige. Fredrik I, av Hessen, var mest road av att jaga och förströ sig. Samtidigt arresterades Görtz och han ställdes inför en särskild domstol. Domen innehöll, att han givit lands fördärverliga råd och att han därför skulle halshuggas och kroppen nedgrävas på galgbacken. Mängden nödmynt som hade utgetts var ung. 60 Miljoner och detta hade staten inte råd att lösa i silver.

Det bestämdes därför, att den som hade nödmynt fick blott 1/2 daler i sedlar. En del andra skulder vägrade staten alldeles att betala. Det var vad man kallar statsbankrutt. Nu fick riksdagen all makt. Den skulle sammanträda minst var tredje år. Riksdagen avgjorde inte bara vilka lagar som skulle gälla och vilka skatter som skulle erläggas, utan också, hur riket skulle styras. Riksdagen härskade nämligen över riksrådet och detta över kungen, det är nu frihetstiden börjar.

Snart uppstod partier i riksdagen, partierna gagnade visserligen riket på många sätt. Men de kämpade om makten och härunder förföljde de varandra. Därför kom riksdagen att utgöras av de fyra stånden. Adeln (" ridderskapets och adelns ") och Prästerskapet (" högvördiga prästeståndet ") utgjorde endast en ringa del av landets befolkning. Riksdagsmännen i Borgar (" lovliga borgarståndet ") och Bondestånden (" ärbara bondeståndet ") utsågs icke av samtliga invånare i städerna och på landsbygden. Bland dem som inte ägde rösträtt, märktes sålunda oadliga Bruksägare, Godsägare och Fabriksidkare samt Hantverksgejeller och alla Lantarbetare, Torpare och Backstugusittare.

Arvid Horn, född i Finland, var anförare åt Karl XII:s livdrabanter, utmärkte sig som duktig förhandlare och Karl XII skickade hem Arvid som Utrikesminister eller Kanslipresident. Arvids främsta uppgift var att behålla freden. Arvid underhandlade skickligt med England och Frankrike mot ryssarnas krig mot Sverige och attackerna mot Sveriges Östersjöprovinser. På det egentliga Sveriges kust från Norrköping till Piteå hade den ryska flottan under de sista krigsåren bränt ner städer och bruksanläggningar.

I det inre av landet stod många gårdar öde. På hemmafronten hade folk nästan ingenting kvar, så regeringen lånade ut utsäde till bönderna och gav skattefrihet till de som bodde i de mest hemsökta trakterna. Snart røjde och byggde folk på de brända tomterna, och åkrarna lades åter under plogen. Men sättet att bruka jorden var föga givande och skördarna klena. Alltjämt måste säd införas från utlandet.

I städerna blev det åter liv och rörelse. Handeln kom på nytt i gång. För att gynna svensk sjöfart sökte regeringen utestänga utländska skepp från våra hamnar. De svenska skeppen växte snabbt till i antal. Snart grep man sig an att segla till Indien och Kina för att inleda direkt handelsförbindelse med dessa rika länder. Med hjälp av utländskt kapital stiftade man nämligen ett stort handelsbolag, det Ostindiska Kompaniet, som fick sitt säte i Göteborg.

Kompaniets fartyg förde hem dyrbara laster av siden, te, porslin m.m. Dessa varor såldes till största delen till främmande köpmän. På så sätt förvärvade

svenskarna guld och silvermynt från utlandet. Sådana ansågs nämligen vara folks värdefullaste egendom, och verkar så än idag vara.

Ännu hade inte "ångans och maskinernas tidevarv" kommit. Här och där hade man börjat använda vattenkraften till att utföra grövre arbete t.ex. driva en stångjärnshammare, en kvarn o dyl., men inom industrin nyttjades blott ett fåtal maskiner och det mesta arbetet gjordes för hand.

Kristoffer Polhem, född 1661 e. Kr. och död 1751 e. Kr., var av mycket stor betydelse för svensk industri. Att nämnas bör "Polhemslås", "Polhemsknuten", pumpverk, verk för upphämtning av malmen ur gruvan samt hans olika maskiner för bearbetningen av järnet. Jonas Alströmer såg när han besökte London den mängd kläder och tyg som transporterades till Sverige vid den tiden. Jonas Alströmer lyckades med att smugla hem vävstolar och yrkesskickliga arbetare, och anlade i sin födelsestad, Alingsås, en mängd spinnerier och väverier och färgerier.

Sveriges riksdag, 1734 e. Kr., antog en ny lagbok, men man behöll rättvisa gamla delar och sorterade bort gamla lagar som blivit för grymma. Efter ränkspel mot Arvid Horn 1738 e. Kr. behärskades riksdagen av hattarna, ty hatten var manlighetens och stolthetens sinnebild, och mössorna, som den fredsälskande Arvid Horn tillhörde, hade nu fått öknamnet nattmössorna. Hattarnas främste ledare vid den tiden var Carl Gustaf Tessin.

Efter ett lamt försök att anfälla ryssarna, under befäl av Charles Emil Lewenhaupt, 1741 e. Kr. kunde han inleda stillestånd med den ryska armén. På våren 1742 e. Kr. hade ryssarna rustat färdigt och sade upp stilleståndet och anföll svenskarna tillbaka till freden eller kapitulationen i Helsingfors 1742 e. kr. Hattarna var nu ute på en farlig väg och ställde in sig hos ryska kejsarinnan Elisabeth genom att lova henne att välja hennes släkting, Adolf Fredrik av Holstein- Gottorp. Kejsarinnan, som hade hoppats att få Sverige som ytterligare ett lydrike, slöt då i Åbo en rätt så billig fred, den s.k. freden i Nystad.

Särskilt allmogen var förbittrad mot de styrande, som skött sig illa. Dalkarlarna började tala om att bönderna borde "ruska perukerna av herrarna i Stockholm" och "klippa vingarna av adeln".

Mössorna fordrade också att de hattar som orsakat kriget skulle också ställas till svars. Bondeståndets talman, Olof Håkansson, försökte skylla ifrån sig. När det var fråga om krig, hade han nog, förklarade han, talat för "aktivitet", men han hade trott, att det ordet betydde "aktsamhet". Hattarna lyckades likväl behålla makten i riksdagen och förhindrade alla efterräkningar. Generalen Lewenhaupt m.fl. blev dock dömda till döden, och blev efter ett kort flyktförsök, halshuggna.

Kriget hade visat för världen att Sverige inte kunde försvara sig, uppror

förbereddes inom landet och Danmark och Norge hotade oss samtidigt. Då gick det så långt att ryska trupper blev inkallade till försvar och de uppehöll sig en tid i Stockholms skärgård och i Östergötland. Som sin minister, von Korff, sände nu den ryska kejsarinnan med order om att med alla medel, mutor, hotelser och lockelser att lägga hela Sverige under rysk lydnad. Hattarna insåg faran och fick hjälp av Adolf Fredrik och hans maka Lovisa Ulrika av Preussen som ställde sig på deras sida.

Mössorna sökte hjälp hos von Korff som villigt gav dem medel. Till slut blev von Korff så övermodig att han åkte till Adolf Fredrik och sade till honom att bryta med hattarna. Adolf Fredrik sade till och med, att han hellre ville offra hundra liv, om han hade dem, än låta behandla sig som en guvernör i en provins, och riksdagen förklarade, att den ville försvara Adolf Fredrik med liv och blod. Kung Fredrik, som länge varit skröplig, dog 1751 e. Kr., vid hög ålder, en främling utan anseende hos det svenska folket

HOLSTEIN- GOTTORPSKA ÄTTEN 1751- 1818 e. Kr.

Adolf Fredrik
g.m. Lovisa Ulrika av Preussen

Gustav III	Karl XIII	Fredrik Adolf	Sofia
Albertina			
g.m. Kr.	g.m.	död, 1803 e. Kr.	död, 1829 e.
Sofia Magdalena av Danmark	Charlotta av Holstein- Gottorp		

Gustav IV Adolf
g.m.
Fredrika av Baden

Gustav "prins av Vasa" + 3 döttrar
död, 1877 e. Kr.

Adolf Fredrik blev kung, 1751- 1771 e. Kr., efter kung Fredrik I. Drottning Lovisa Ulrika, en syster till den kraftfulle Fredrik II av Preussen, var däremot livlig och känd för sina kvicka och bitande infall. Hon tog genast herraväldet över sin man. Adolf Fredrik började, uppeggad av sin fru, med att tvista med rådsherrarna. – Jag har ju blott två röster, så besluta ni vad ni vill, för jag skriver inte under sådant jag inte vill ändå.

Nu framträdde 1755 e. kr. Axel von Fersen, som hattarnas ledare, och Fersen ville att makten fortfarande skulle tillhöra rådet och riksdagen. Riksdagen formulerade genom Fersen en skarp skrivelse, att kungen hade orätt i sin tvist med rådet, och förklarade vidare att, ville kungen inte sätta sin namnteckning under de dokument som han bads skriva under, så skulle det ske genom en kunglig namnstämpel och sätta hans namn under beslutet.

Därmed hade kungens och drottningens förhoppningar gäckats. Fersen genomdrev efter ett uppträde i bondeståndet en förräderidomstol, som bestod av riksdagsmän som skulle uppspana farliga anslag mot friheten. Domstolen straffade bl. a. de bönder som hade ställt till med slagsmålet i bondeståndet.

Värdshusvärden, Ernst Angel, bildade tillsammans med drottningen ett försök till revolution. Greve Erik Brahe, som var invigd i planen befallde värdshusvärden att hålla tyst men frågan var redan ställd och en korpral var på väg till förräderidomstolen. Anstiftarna, 8 st, bland dem greve Erik Brahe, halshöggs. Alla insåg att Lovisa låg bakom förräderiet men riksdagen nöjde sig med att giva kungen och drottningen en skarp varning.

Nu hade vetenskapen snabba framsteg i Sverige och främst då, blomsterkungen, Carl von Linné. Som lärare grundade Linné naturvetenskap i vårt land. Linné beskrev djur, växter och stenar samt ordnade dem i ett stort system. Carl Vilhelm Scheele är, genom sina banbrytande upptäckter, en av kemins grundläggare, bl. a. upptäckte han syret. Emanuel Svedenborg gjorde mänskliga naturvetenskapliga iakttagelser, t.ex. om hjärnans byggnad. Linné och andra vänner av naturvetenskapen grundade Vetenskapsakademien, som alltjämt finns och fortfarande hjälper unga forskare.

De styrandes anseende rubbades alltmer. Därtill bidrog främst Voltaire genom sin kvicka och hänsynslösa skrifter. hans lösen var upplysning. De som anslöt sig till denna riktning, vädjade till var och ens förstånd och angrep allt, som enligt deras mening vittnade om fördomar eller vidskepelse. Förut hade man sagt att allt gammalt var vördnadsfullt. nu sade man att allt gammalt var odugligt och föraktligt. I Sverige utgav en ung tjänsteman, Olof Dalin, för att sprida upplysning en tidskrift, "Den svenska Argus".

Dess mål var att uppfostra folk på ett roande sätt, och man läste den med stor iver, "som då man går till bords med hungrig mage". Dalin blev snart sin tids största författare. I en dikt, " Den svenska Friheten ", prisade han frihetstidens styrelsesätt, men skildrade på samma gång oenigheten som en avgrunds ande och den farligaste fienden för ett fritt folk. På uppdrag av riksdagen författade han även en svensk historia, som är särdeles väl skriven och blev mycket läst.

Pommerska kriget i Europa mot Fredrik II av Preussen inbjöd Sverige till svårigheter. Hattarna tänkte sluta förbund mot Fredrik II, för att ytterligare förödmjuka Lovisa. Fredrik II höll dock stånd mot sina många fiender, där svenskarna mest velat hem hela tiden och varit dåliga stridsmän, och först efter att Lovisa ingripit och slutit en fred med Fredrik II utan vinst eller förlust 1762 e. Kr. blev det slut på kriget. Detta krig visade för de andra staterna att Sverige hade en svag här, kriget var dessutom så dyrt, att det förstörde statens affärer, som redan förut var dåliga.

Av traditionen hade bebyggelsen på landet skett i byar, där bönderna hade en mängd små åkerlappar, upptill 60 st. olika, på olika håll mitt i bland grannarnas åkerlappar. Då genomdrev en lantmätare vid namn, Jakob Faggot, storskiftet. Lantmätare kom till by efter by och såg till att bönderna nu inte hade sin mark spridd på mer än 7- 9 olika ställen per bonde. Senare på 1800- talet e. kr. skiftade man fullt ut och varje gård fick sin mark intill sin gård i ett sammanhängande stycke.

Hattarna blev dock utsatta för hård kritik, för att ha förlösat med rikets medel, snart hade de lika stor skuld som Karl XII, närmare 60 miljoner daler i silvermynt. Visserligen släppte riksbanken ut massor av sedlar men kunde inte lösa in dem mot guld, silver eller koppar och då gick de med dem som med nödmynnten, de föll till halva värdet för att sedan falla än mer. missnöjet blev därför allmänt så när riksdagen samlades 1765 e. Kr. befanns mössorna ha övervikt inom stånden.

Mössorna ville förbättra rikets affärer genom sparsamhet. Man drog in onödiga ämbeten, höga löner och stora pensioner, som hattarna skänkt bort till sina anhängare. Men mössorna gick till överdrift i sina strävanden. De lät sin sparsamhet gå ut över försvaret. Mössorna drog vidare in stödet till fabriksidkarna och förbjöd riksbanken att ge dem nya. Följden blev att en mängd fabriker var tvungna att stänga, maskinerna såldes och arbetarna avskedades.

Kung Adolf Fredrik meddelade, att han lade ner regeringen och ämnade inte återta den, förrän riksdagen inkallats. Mössorna ville inte detta ty de var rädda att hattarna skulle ta makten. Kungen strejkade under sex dagar, sedan gav rådet vika och kungen fick sin vilja igenom. Hattarna vann flest röster och kunde avskeda mössornas rådsherrar och själva ta hand om regeringen. men sedan detta skett, vill de ej avstå någon makt åt kungen. Ej långt efter riksdagens slut dog Adolf Fredrik plötsligt, 1771 e. kr., av ett slaganfall.

Ett rike med en dålig krigshär, svag flotta, sönderslitet av partistrider, styrt av rådsherrarna, som kunde prata men inte handla, så såg Sverige ut i utlandets

ögon. Kejsarinnan Katarina II, av Ryssland, och Kung Fredrik II, av Preussen, ingrep båda obesvärat i Sveriges inre politik. Tiden för Polens första delning närmade sig, den ägde rum 1772 e. Kr. Katarina, Fredrik och den dansk. norska kungen slöt ett avtal som rörde Sveriges öde. Så länge författningen inte ändrades, med riksdagen som regent, trodde alla att Sverige skulle fortsätta vara svagt, emedan om kungen fick mer makt då skulle de sända en krigshär.

Vid riksdagen 1771- 1772 e. Kr. fick mössorna flest röster i de olika stånden. Tidigare hade mössorna befrämjat adeln, men sedan 1760- talet e. Kr. sade man "att dugliga män av alla stånd, oavsett sin härkomst, skulle kunna erhålla rikets samtliga ämbeten". Mössorna förklarade vidare att ämbetsmännen inte skulle få styra godtyckligt, ty de borde verka för folkets bästa. Jordbruket borde kraftigt uppmuntras tyckte mössorna. Slutligen förklarade mössorna att alla svenskar, också de fattigaste och ringaste, fritt borde få framställa sina klagomål. Därför borde var och en få trycka och offentliggöra vad som helst. Först därefter borde han få ansvara för vad han skrivit.

År 1766 e. Kr stiftades tryckfrihet i en grundlag. En mängd tidningar utkom nu. Mössorna förbisåg den yttre fara som lurade. De lät försvaret förfalla. Förgäves uppmanade Gustav III riksdagsmännen av bägge partier att ena sig och samråda för landets bästa. Då beslöt Gustav III att genom en statskupp rycka till sig så mycket makt, att han kunde samla Sveriges folk under sin ledning och göra slut på utländska makters inflytande i riket.

Den egentliga planen med, Johan Christofer Toll, blev inte riktigt av så att Gustav III gjorde det själv med högvakten, och när den ställde sig positiv till honom som kung, så stängde Gustav III slottsportarna och arresterade rådsherrarna. När Gustav III åter öppnade portarna kom han ridande ut ur slottet med en liten vit armbindel som igenkänningstecknet för vem som var vän. Snart såg man den vita bindeln överallt i staden, och kung Gustav III red som i triumftåg genom gatorna, hyllad av folkmassorna med höga glädjerop. För att hindra allt motstånd häktades de farligaste riksdagsmännen av mösspartiet.

Två dagar efter detta samlades riksdagen på kungens kallelse. Gustav III höll ett ljungande strafftal. Han förebrådde dem deras partistrider och egennyttan, han fördömde såsom en nedrighet deras sed att taga utländska mutor. För att rädda fäderneslandet sade han sig ämnat avskaffa självsvåldet, men icke ofriheten. Landet skulle hädanefter styras av en orygglig lag, som lika mycket skulle binda upp kungen som riksdagen, den s.k. 1772 års regeringsform.

Månaderna efter statsvälvningen var en utomordentlig farlig tid. Danmark-Norge och Ryssland rustade. Gustav III befarade att de enligt deras avtal skulle börja kriga för att återställa frihetstidens författning. Frankrike stöttar Sverige

med pengar och soldater. Anfallet blev därför uppskjutet. Gustav III fick nu tid att rycka upp försvaret ur dess förfall. Tidsenliga vapen införskaffades, stora förråd av spannmål och ammunition samlades.

Flottan var förfallen, men Gustav III beslöt att skaffa Sverige en flotta, som kunde mäta sig med den ryska och den danska. Under Gustav III var det mer skönlitteratur och konst än vetenskap. Svenska Akademien stiftades och gavs till uppgift att vårda sig om Sveriges språk och litteratur och hålla vårt folks stora minnen vid liv. Bellman diktade och sjöng sina visor, än i uppsluppet munter, än i djupt vemodig tonart. Främst bland konstnärerna stod Sergel, Pilo, Roslin. Skalden Kellgren och författaren och skalden Thorild. Rokokon blev omodern och den gustavianska stilen följer och därefter följer, i början av 1800- talet e. Kr., Karl- Johans stilen, med sina lite grövre former.

Alltjämt bestod förbundet mellan Ryssland och Danmark- Norge. På 1786 års riksdag hade den ryska ministern i Stockholm trätt i förbindelse med de svenska riksdagsmännen. Katarina II verkade för att Finland skulle avträdas till Ryssland. Gustav III oroades av allt detta. Gustav III beslöt att föregripa ett ryskt anfall och med den svenska högsjöflottan anfalla Petersburg och besegra den ryska flottan. Det var lättsinnigt tänkt för Sverige var illa rustat.

Man ansåg, att Gustav III själv ställt till med striden och sålunda börjat med ett anfallskrig, något som han var förbjuden enligt grundlagen. Flottorna drabbade samman, i finska viken, och man kan säga att det blev oavgjort. Den svenska hären med kung Gustav III blev stående vid gränsen. Då utbröt ett myteri bland officerarna. De förklarade, att Gustav III olagligt börjat med kriget, trädde i förrådiska förbindelser med fienden och bildade en sammansvärjning, kallad Anjalaförbundet.

Omgiven av upproriska officerare funderade Gustav III på att avsäga sig kronan. Då ingick underrättelse, att Danmark- Norge, Rysslands bundsförvant, förklarar krig. Gustav III fick en giltig anledning att lämna hären för att hastigt återvända till Sverige. Förräderiet i Anjala väckte allmän förbittring. De ofrälse anklagade adelsmännen för detta svek. Kungen begagnade sig skickligt av denna stämning. Skaror av frivilliga strömmade till fanorna.

Från Norge trängde fienderna fram mot Göteborg och norrmännen utsatte Kungälv år 1788 e. Kr. för stridshandlingar. Norska trupper intog Kungälv under det att Sveriges hade sitt krig mot Ryssland. Danmark- Norge drog sig snabbt tillbaka, då England och Preussen på Gustav III:s uppmaning hotade Danmark- Norge med krig. De adliga hade yrkat på riksdag för att kväsa kungen. Nu inkallade denne en sådan för att taga ledningen inom riket. På våren 1789 e. Kr. möttes ständerna. Där höll Gustav III ett skarpt strafftal till adeln, då Fersen ville

svara kungen, slog denne med sin spira och befallde adelsmännen att gå.

Därpå vände sig de ofrälse stånden och uppmanade dem att gemensamt med honom träffa anstalter till rikets bästa. I samråd med deras ombud författade kungen ett förslag till en förenings och säkerhetsakt. Genom denna ökades kungens makt betydligt, samtidigt som de ofrälse stånden jämfördes med adeln i många hänseenden. Det gällde nu att förmå riksdagen att godkänna denna akt.

Gustav III gick nu olagligt tillväga. Först lät han häkta Fersen, Pechlin och några andra av adelns ledare. Därpå sammankallade han återigen riksdagsmännen på slottet. Där lät han uppläsa förslaget till akten och frågade de församlade stånden, om de ville antaga den. Massan av adeln ropade nej, men bönderna ropade ja så våldsamt, att prästernas och borgarnas jarop knappast hördes. Enligt lagen krävdes att alla stånden skulle instämma för att godkänna förslaget. Adeln förklarade därför, att förslaget hade fallit, men kungen meddelade, att akten blivit antagen av riksdagen.

Såsom en följd härav avskaffade nu Gustav III riksrådet, som hade funnits i 500 år. Riksrådet hade ej blott hjälpt kungen att styra utan också utövat högsta domsmakten. Denna överlämnades nu till en högsta domstol, bestående av frälse och ofrälse. Gustav III hade nu vunnit så stor makt, att han kunde återställa lydningen i hären och med kraft fortsätta kriget.

Sommaren 1790 e. Kr. lät Gustav III både sin högsjöflotta och sin skärgårdsflotta inlöpa i Viborgska viken. Där blev de inspärrade av fienden. En envis västlig vind blåste dag efter dag i en hel månad. Det blev brist på dricksvatten och proviant. Äntligen kastade vinden om och kungen beslöt att göra ett utbrytningsförsök. För en stark vind, som ökade till storm, höll den svenska flottan ned mot den fientliga spärrlinjen.

Kungen lät ro sig i en öppen slup genom det värsta kulregnet. Svenskarna förlorade flera skepp, men de lyckades att slå sig igenom och komma ut till sjöss. det var det Viborgska gatloppet. Högsjöflottan ankrade upp under Sveaborgs kanoner, men skärgårdsflottan lade sig under kungens befäl vid Svensksund (vid mynningen av Kymmene älv). Ryssarna var mycket överlägsna, men deras skepp utsattes det ena efter det andra för svenskarnas samlade eldgivning, och de led ett svårt nederlag.

Han hade straffat Anjalaofficerarna efter kriget, endast en med döden. Efter kungens våldsamma uppträdande på 1789 års riksdag var han föremål för adelns hat. Man rådslog i hemlighet om att vid tillfälle beröva honom hans makt. Då föresatte sig en hätsk adelsman, kapten Anckarström, att mörda Gustav III. Flera var medvetna om planen, bl. a. den gamle Pechlin. De eggade Anckarström men höll sig själva undan.

En dag i mars månad 1792 e. Kr. var det maskeradbal för allmänheten på kungliga operan, den teatern som Gustav III själv var med och startade, i Stockholm. Gustav III, infann sig på balen utan att bry sig om en varning, som han mottagit. Lätt igenkännlig genom den höga vita plymen i sin hatt blandade han sig i vimlet. Han omgavs snart av personer i svarta masker. Plötsligt hördes genom musiken ett dovt skott.

Kungen ropade: "- Jag är sårad. Tag fast honom". Det var Anckarström som skjutit. Några rusade ut ur operan under ropet: "Elden är lös." De övriga hejdades, och deras namn upptecknades. Blödande ur sitt sår vacklade Gustav III, stödd på en hovmans arm, ut ur operasalen. Såret ansågs i början ej vara livsfarligt, men varbildning uppstod, sårfebern steg, och Gustav III avled, endast 46 år gammal, 1792 e. Kr.

När Gustav III dog var hans son, Gustav IV Adolf, endast 13 år gammal. Hans farbror hertig Karl övertog styrelsen som förmyndare. Hans första plikt var att straffa sin broders mördare. Anckarström avrättades. Hans medbrottslingar benådades med lindrigare straff. Pechlin insattes på Varbergs fästning, där han avled. Hertig Karls rådgivare var friherre Reuterholm, som i själva verket styrde landet. Dugande som ämbetsman men högfärdig och småsinnad ådrog sig Reuterholm mycken ovilja.

1796 e. Kr. var Gustav IV Adolf 18 år gammal och när han tillträdde sin styrelse hälsades det med stora förväntningar. Gustav IV Adolf avskedade genast Reuterholm och tog sin fars forna vänner, gustavianerna, till rådgivare, i synnerhet den duglige Toll. Många kloka åtgärder vidtogs inom rikets styrelse och hushållning. Men riket hemsöktes efter en tid återigen av missväxt.

Sillfisket vid västkusten, som länge varit givande, slog fel. Det krig som pågick mellan England och Frankrike berörde också oss, då engelsmän kapade våra handelsskepp och hotade oss om angrepp. För att rådgöra med ständerna sammankallade Gustav IV en riksdag i Norrköping 1800 e. Kr. de ofrälse stånden biföll kungens förslag. Unga adelsmän, som hyllade franska revolutionens tankar, ställde till oväsen på riddarhuset.

Några av dem, bl. a. Hans Hierta, avsade sig adelsskapet och ändrade sitt namn till Järta. Gustav IV Adolf blev mycket uppbragt. Han sammankallade aldrig mer någon riksdag Sverige hade handelsförbindelser med England och när Napoleon krigade mot England drogs Sverige alltmer in i konflikten varken vi ville eller inte. Napoleon besegrade de Österrikiska och ryska arméerna, nedkämpade på sin väg även Preussen och framträngde ända till Östersjökusten.

I detta läge visade Gustav IV Adolf sig oduglig som fältherre. Men Toll, som erhöll överbefälet, lyckades att överföra våra trupper till hemlandet från svenska Pommern, som nu erövrades av fransmännen. I detta läge begick Ryssland dubbelt svek, då detta dels övergav Sverige, dels vände vapnen mot denne sin bundsförvant. I Tilsit slöt tsar Alexander nämligen fred med Napoleon och lovade att hjälpa denne att utestänga engelska handelsvaror från alla europeiska fastlandshamnar, således också i Sverige.

Till att börja med riktade sig detta hot mot Danmark, som dittills hållit sig utanför kriget. England fruktade nu att Danmark med sin örlogsflotta skulle sluta sig mot sina fiender. Engelsmännen överförde en betydande här till Själland, bombarderade Köpenhamn och tvang danskarna att utelämna sin flotta. Förbittrade över detta dåd förenade sig danskarna med Frankrike och Ryssland och förde sedan krig mot England ända till år 1814 e. Kr.

På detta sätt fick Sverige också Danmark till fiende. Gustav IV Adolf avvisade stolt varje uppmaning att bryta med England. Då blev Sverige utan krigsförklaring i februari 1808 överfallet av Ryssland. Sålunda redde sig svenskarna under sin trotsiga kung till försvar mot öster, söder och väster. Det var då Esaiás Tegnér sjöng:
"Fritt över oss välv, båd ryske och danske; vi kasta vår handske mot ödet själv".

Vårt läge var dock mycket svårt. Visserligen kunde Sverige ställa upp 100 000 man, fördelade på den finska armen, den södra armen i Skåne och den västra armen mot Norge, och dessutom innefattade ett lantvärn, som utgjordes av ogifta män mellan 18- 25 år. Trupperna var dock splittrade längs vidsträckta och vitt skilda fronter. Utrustningen och underhållet var dåligt. "Fältsjukan" grasserade svårt.

En av de sista krigshandlingar som Sverige aktivt deltagit i skedde 1808- 1809 e. Kr när Sverige låg i krig med förbundet Danmark- Ryssland och Frankrike. Kaparbrev utfärdades till skeppare längs kusten i avsikt att hindra den danska sjöfarten. (Lasse i Gatan eller Gatenhielm hette väl en välkänd halländsk kapare efter det att han adlats av kungen).

De ryska trupper som i februari 1808 e. Kr. ryckte in över den finska gränsen, bestod av 24000 man. Sverige ställde till Finlands försvar upp en fälthär, som efter en tid utgjorde 10000 man samt Sveaborgs besättning, som utgjorde 6700 man. Enligt redan i förväg uppgjorda planer tågade hären mot norr för att möta den svenska hären. En del av den ryska hären började att belägra Sveaborg, Finlands starkaste värn, "Nordens Gibraltar".

Belägringshären kunde ej taga fästningen med våld, den föll genom förräderi

och feghet. Kommendanten Cronstedt och några av befälet vanns med ryskt guld och ryska löften eller ryska hotelser. Fastän bara sex man förlorat livet, överlämnade Cronstedt åt fienden fästningen med dess besättning och ofantliga förråd, däribland 730 kanoner. Den övriga svenska hären spordes med djup harm detta nesliga dåd. Adlercreutz och Döbeln vann några slag men tvingades till slut under övermakt att utrymma Finland och draga sig in i Norrland.

En statsvälvning, den 13 mars 1809, om att avsätta kungen, med Georg Adlersparre och Adlercreutz, försiggick utan blodspillan. Efter Gustav IV Adolfs avsättning förvisades han jämte familj ur landet. Vid sin ankomst till Tyskland hyllades Gustav IV Adolf såsom en ståndaktig motståndare till våldsmannen Napoleon. Han sökte aldrig mera ingripa i Sveriges eller Europas öden. Han skilde sig snart från familjen och bosatte sig i Schweiz, och levde i torftiga villkor och kallade sig överste Gustavsson, han dog efter nära 30 år i landsflykt.

När Gustav IV Adolf fängslats, övertog hertig Karl styrelsen som riksföreståndare, tills dess riksdagen samlats. Medan ryssarna trängde allt längre ner i Norrland sammanträdde riksdagen på våren 1809 e. Kr. för att giva Sverige en ny styrelse. Nu förklarade riksdagen att Gustav IV Adolf och hans avkomlingar förlorat Sveriges krona. Därpå antog den en ny regeringsform, som avskaffade grundlagarna från Gustav III:s tid. Sedan riksdagen antagit denna regeringsform, vilken ännu gäller, valde riksdagen hertig Karl, Karl XIII, till Sveriges kung. Å sin sida undertecknade han regeringsformen den 6/6 1809 e. Kr.

Genom freden vid Fredrikshamn 1809 e. Kr. måste Sverige avträda stora landområden och kort därefter slöts de övriga frederna med Danmark- Norge och med Frankrike utan förlust för någondera sidan. Karl XIII var gammal skröplig och barnlös och utan tronföljare. Gustavianerna ville utse Gustav IV:s son Gustav. Adlersparre verkade i spetsen för Kristian August av Augusteburg. Om man valde denne kunde man få Norge i ersättning för Finland.

Planen att förvärva Norge misslyckades och kort därefter när kronprinsen Karl August åsåg husarernas övningar på Kvillehed fick prinsen ett slaganfall, ramlade av hästen han red på och dog kort därefter. Genast spreds ryktet att prinsen blivit förgiftad av sina ovänner, gustavianerna. Till dem räknade man i första rummet riksmarskalken greve Axel von Fersen d. y. Då prinsens liktåg drog genom Stockholm, blev Fersen, vilken såsom riksmarskalk i sin galavagn åkte närmast före likvagnen, överfallen av pöbeln, ryckt ur sin vagn och ihjälslagen av den ursinniga folkhoppen. Beväpnade trupper åsåg händelsen utan att ingripa.

Trots olyckorna hade lusten att utföra stora företag icke utslocknat. 1809 års riksdag beslöt att sammanbinda Västerhavet och Östersjön med en kanal. Redan 1800 e. Kr. hade Trollhätte kanal fullbordats. Den återstående sträckan anlades av Baltzar von Platen. Mer än en gång höll arbetet på att avstanna p.g.a brist på pengar, men Platens okuvliga vilja besegrade alla svårigheter. Efter tjugo års arbeten blev kanalen färdig. Kort förut hade Platen dött.

Platen fick sin grav, vid kanalens strand, nära Motala. Kanalen underlättade ej blott den besvärliga godstrafiken inom landet utan beredde också möjlighet för vår sjöfart att undgå Öresundstullen. När Sverige skulle meddela Napoleon att man skulle välja hans bror till tronföljare som en kurir, Mörner, tillsammans med många andra, ville ha en fransk general till Sveriges tronföljare.

Valet föll på marskalk Bernadotte, ty denna hade flera gånger visat stor välvilja mot Sverige. I Sverige mottogs nyheten om Bernadotte med blandat gehör men med tiden blev välviljan mot Bernadotte större och större så att på valriksdagen i Örebro 1810 e. Kr. valdes marskalk Bernadotte enhälligt under allmänt jubel till Sveriges tronföljare.

BERNADOTTESKA ÄTTEN 1818 e. Kr. - NUTID.

Karl XIV Johan (Jean Baptiste Bernadotte)
g.m. Desideria Clary, köpmansdotter från Marseille

Oskar I
g.m. Josefina av Leuchtenberg

Karl XV
g.m. Lovisa av Nederländerna

Oskar II
g.m. Sofia av Nassau

Lovisa
Eugen
g.m. Fredrik
död,
kung av Danmark
Kr.

Gustav V
g.m. Viktoria
av Baden

Oscar
Carl
g.m Ingeborg
av Danmark

1947 e.

Astrid
Carl
död, 1935

Gustav VI Adolf
g .m. 1) Margareta
av England

Vilhelm
Margareta
Märta
g.m. Maria
g.m. Axel
g.m. Olav
av Ryssland
av Danmark
kr. pr. i e.

Kr. g.m. 2) Louise mellan 1908-
Norge Leopold, kung
Mountbatten 1914 e. Kr. av Belgien

Gustav Adolf, Sigvard, Ingrid, Bertil, Carl Johan Lennart
g.m. Sibylla g.m. Fredrik
av Koburg kung av
Danmark

Margareta, Birgitta, Desirée, Christina, Carl Gustav
g.m. Silvia
Sommerlath

Viktoria, Karl Filip, Madeleine
kronprinsessa

Jean (Johan) Baptist Bernadotte, var född 1763 e. Kr. i staden Pau i södra Frankrike, där hans far var advokat. Bernadottes stora duglighet gjorde att han fort steg i graderna vilket han nu efter revolutionen kunde göra trots att han inte var en adelsman. Efter att Bernadotte hjälpt Napoleon i flera slag, upphöjdes han av Napoleon till marskalk av Frankrike, samt till furste av Ponte Corvo, ett litet land i södra Italien. Jean Baptist Bernadotte eller den kanske mer kända Karl XIV Johan som var regent 1810- 1844 e. Kr.

För att göra slut på Englands handel med Sverige tvang Napoleon Sverige att förklara England krig. Men engelsmännen visste, att krigsförklaringen var avtvingen, och allt blev som förut. Detta väckte Napoleons vrede. På våren lät han franska trupper besätta svenska Pommern i samband med sina förberedelser för ett fälttåg mot Ryssland. Karl XIV Johan beslöt då att ansluta sig till detta land. Han tvivlade på att Napoleon skulle segra i sitt krig mot Ryssland. Han krävde emellertid, att tsar Alexander skulle hjälpa honom att med Sverige förena Norge.

För att bereda sig att delta i kriget måste Sverige stärka sitt försvar. Därför inrättades beväringen, varje svensk mellan 20- 25 års ålder skulle vara skyldig att själv medverka vid rikets försvar eller leja annan person i sitt ställe. 1813 e. Kr. slöt Ryssland, England, Preussen, Österrike och Sverige förbund mot Napoleon. Ett stort militärt avgörande förestod i Tyskland. Dit överfördes på våren 1813 e. Kr. 30000 svenskar under Karl XIV Johans ledning.

De förbundnas härar ryckte fram enligt en plan fastställd av Karl XIV Johan. Själv förestod han den nordarmen, som innefattade svenskar, ryssar och

preussare. De tre arméerna ryckte fram på tre fronter mot Napoleon vid floden Elbe. Slutligen sammanträngdes Napoleons styrkor vid Leipzig. Där rasade en mördande strid i tre dagar, "den stora folkslaktningen", som till sist vållade Napoleons nederlag och flykt.

Från Leipzig fördes de förbundnas styrkor mot Frankrike, där Napoleon under våren 1814 e. Kr. till sist besegrades och tvangs att nedlägga sin makt. Dessförinnan hade Karl XIV Johan med de svenska trupperna tågat norrut mot Danmark, Napoleons bundsförvant. Han angrep sålunda detta rike på samma sätt som Torstensson och Karl X Gustav. Danskarna besegrades och den danske kungen, Fredrik VI, blev tvungen att underteckna freden i Kiel 1814 e. Kr.

Därigenom avstod han Norge till Sverige men skulle istället få det svenska Pommern. Danmark erhöll samtidigt Island och Färöarna. Norrmännen vägrade att underkasta sig freden vid Kiel. Ståthållare i Norge var Kristian Fredrik. Prinsen ville bevara Norge åt den danska kungaätten, sammankallade en riksförsamling i Eidsvold strax norr om huvudstaden. Här förklarade sig norrmännen istället självständiga och antog i stället den 17 maj 1814 Norges grundlov och valde till sist Kristian Fredrik till landets kung.

När svenska kungen ryckte in i södra Norge och övergick floden Glommen. då slöt Karl XIV Johan plötsligt en förlikning med norrmännen, konventionen i Moss. Fientligheterna inställdes och Kristian Fredrik nedlade sin krona, och svenskarna godkände den nya norska grundlagen. Norrmännen samtyckte sedan till att ingå i en förening med Sverige. Karl XIV Johan grundade den Svensk-Norska unionen år 1815 e. Kr. Denna överenskommelse bekräftades av ett norskt storting, d.v.s. en riksdag. Karl XIII, regent 1814- 1818 e. Kr. utsågs till Norges kung.

Efter Napoleons fall hade den stora fredskongressen i Wien 1814- 1815 e. Kr. den s. k Wienkongressen. Dit kom furstar och sändebud från Europas alla stater, för slita tvister och sätta gränser. Där bestämdes också att Danmark skulle avträda Norge men ej få Pommern, utan det skulle gå till Preussen som länge traktat efter detta område. Sedan Norge skilts från Danmark blev den skandinaviska halvön icke som förut. Den blev inte lika lätt indragen i Europas inre stridigheter.

Efter förlusten av Finland uppgick Sveriges folkmängd till 2,5 miljoner. Norge hade vid den tiden 900 000 invånare. Karl XIV Johan regerade i själva riket alltsedan sin första ankomst till Sverige. När kung Karl XIII dog 1818 e. Kr., blev han även till namnet Sveriges och Norges kung. Genom sin duglighet som krigare och statsman ryckte Karl XIV Johan på få år upp Sverige ur dess vanmakt till en aktad ställning bland Europas länder och förvärvade sig

däriigenom rätt till svenska folkets tacksamhet.

Karl XIV var van att befalla och hade ett häftigt humör och blev ofta ond, om någon sade emot honom. Ständerna hade väntat sig att en republikan skulle bli mer frisinnig men Karl XIV Johan blev mer konservativ än någon. Karl XIV Johan ville inte ha några förändringar, han var rädd efter franska revolutionens omvälvningar, för alla frihetsrörelser. Till sin närmaste förtrogna hade han greve Magnus Brahe. Han beskylldes för att utöva skadligt inflytande på kungen och vara dennes "favorit". Karl XIV Johans gifte sig med Desideria, från en köpmanssläkt i Marseille. Hon var godhjärtad och hjälpsam, men hon vantrivdes i Sverige och förblev främmande för dess folk. Karl XIV Johan lärde sig aldrig att prata svenska och lärde sig heller aldrig svenska seder och bruk, han förstod sig heller inte på allmogen och dess seder p.g.a att han, eller hans maka, aldrig lärde sig språket.

Sveriges nya statsskick, de som efter enväldets fall skrivit de nya svenska grundlagarna, sade själva, att de "ej föreslog stora och lysande förändringar i vår statsförfattnings åldriga grundvalar". De sökte draga nytta av den erfarenhet vårt folk samlat från föregående tider, och uttänka sådana stadganden, att varken kungen eller riksdagen skulle bli enväldig och kunna missbruka sin makt till landets skada. En av dessa "grundlagsfäder" var den forne oppositionsmannen, Hans Järta.

Vid sidan av 1809 års regeringsform, som ännu gäller, fick riket nu tre andra grundlagar:

1810 års riksdagsordning, som ersattes år 1866 e. Kr. med en ny, tronföljdsordningen och tryckfrihetsförordningen, numera ersatt av 1949 års tryckfrihetsförordning. Riksdagsordningen från 1810 e. Kr. innehöll utförliga bestämmelser om riksdagens sammansättning och arbetssätt. Riksdagen var alltjämt indelat i 4 stånd. I allmänhet måste ärendena föreläggas alla stånden och tre stånd måste vara ense, för att riksdagen skulle komma till beslut. Den arbetade trögt, därtill kom att det i regel dröjde några år mellan riksdagarna.

Före år 1814 e. Kr. kom den norska kulturen inte till sin rätt. Men sedan Norge blev fritt, blev självständighetskänslan starkare. Skalden Wergeland eggade sina landsmän till att frigöra sig från allt danskt och intressera sig för allt som var säreget för Norge. Ur danskan började nu att utveckla sig ett norskt bildat talspråk, som författarna sedan använde i sitt språk. Efter en tid tyckte en del att riksmålet, bokmål, var alltför danskt. De ville bilda ett nytt norskt talspråk med förebilder ur de olika bygdemål, som bönderna talade i olika trakter, landsmålet.

Ling, Tegner, Geijer, Runeberg, Wallin är stora män från denna tid. Vid riksdagen 1823 e. Kr. fanns ett motstånd mot regeringen i form av inom adeln,

Carl Henrik Anckarsvärd, och inom bondeståndet, Nils Månsson från Skumarp i Skåne och Anders Danielsson från Älvsborgs län. den senare var en stor bondehövding som p.g.a sin klokhed och fyndighet åtnjöt stort anseende, med inte mindre än 27 härad valde honom när alla hade rätt att välja var sin.

Oppositionens partiets medlemmar anmärkte på att kungen regerade alltför egenmäktigt och stundom satte sig över grundlagens bud. De yrkade också på större tryckfrihet, indragning av onödiga ämbeten för att spara pengar och större frihet för handel, industri och hantverk. I juli 1830 inträffade "julirevolutionen i Paris" vilken påverkade alla länder i Europa, där förkämparna eggades för liberalare reformer till nya ansträngningar.

År 1830 e. Kr. började en ung ämbetsman, Lars Johan Hierta, utgiva Aftonbladet, den första betydande tidningen i vår tids mening, och är ju fortfarande än idag den största. Hierta anföll häftigt "Braheväldet" och många av regeringens åtgärder. Några tidningar ställde sig på den konservativa sidan och bekämpade Aftonbladet. Regeringen blev också irriterad på Hiertas skrivelser.

Regeringen försökte med indragningsmakt få den misshagliga tidningen för brott mot tryckfrihetslagen. Sedan fick tidningen inte komma ut mera under samma namn eller med samma utgivare. Aftonbladet blev inom 4 år indraget 14 gånger. Hierta löste allt med att sätta "Det nya", "Det 3:e" och så vidare och uppgav ny utgivare. Denna utväg gjorde indragningsmakten oskadlig, den blev senare avskaffad, men förföljelsen hade gjort att Aftonbladet ännu mera eftersökt. Missnöjet i landet framträdde på en riksdag år 1840 e. Kr. Kungen nödgades att avskeda flera ministrar och han godkände riksdagens beslut att ombilda statsrådet. Nu förändrades Kungl. Maj: ts kansli, där regeringen tidigare verkat till olika departement, i vart och ett ställdes ett statsråd till departementschef. Senare stadgades att en av statsrådets medlemmar skall utses till statsminister. Han skall leda regeringen och företräda dess politik.

Bland dem som ivrigast önskade, att alla svenska barn skulle få en god undervisning, var riksdagsmannen Nils Månsson. Han verkade ivrigt för att övervinna böndernas misstroende mot folkskolan., Nils Månsson var "En man av folket och för folket". Karl XIV Johan avled 1844 e. Kr., över 80 år gammal. Oskar I blev nu kung och regerade 1844- 1859 e. Kr.

Oskar I var en godhjärtad, samvetsgrann och arbetsam man. Han ivrade för att rättsväsendet skulle reformeras. Bl. a. skrev han en bok, vari han förfäktade, att fängelsestraffet borde avse att förbättra fångarna och att spöstraffet och dödsstraffet skulle avskaffas. Kung Oscar I:s förnämsta rådgivare, vilken som finansminister verkade för att avlägsna det tvång, som dittills hindrat handel och näringar i deras fria utveckling.

Den kritik som riktades mot skråväsendet, skråföreningar tog om hand om lärpojkar som bodde hos mäster. Därefter blev lärpojken efter ett prov en gesäll men gesällen bodde fortfarande kvar hos mäster. Det hände att gesällen tog sin ränsel och började vandra efter vägarna för att söka jobb. Kritiken ledde till slut att regeringen, år 1846 e. Kr., avskaffade skråna. En tid efteråt, 1864 e. Kr., infördes fullständig näringsfrihet, så att varje svensk medborgare fick ägna sig åt vilket yrke han ville. Därmed var arbetets frihet erkänd i vårt land.

Även handelstvånget går samma väg som skråtvånget. Handelstvånget innebar att man inte fick öppna bod på landsbygden för att landborna måste in till staden för att sälja sina varor på torget i staden. Städerna var vid 1600- 1700- talet byggda så ett staket eller plank löpte runt städerna. Vid stadsporten vaktade tulltjänstemän, de tog tull på varor, som fördes in i staden, stadstullen upphävdes år 1810 e. Kr. Handeln blev nu fri på landet lika väl som i staden.

Tack vare frihandeln trädde Sverige i allt livligare handel med utlandet. Fabriker växte upp överallt i landet och man behövde avsättning i hela landet. Under dessa förhållanden var det tydligt, att samfärdseln ansenligt måste förbättras över hela Sverige. Redan under 1850- talet gjordes på detta område stora framsteg. Brevväxlingen ökade, elektriska telegraflinjer anlades, på vattenlederna sattes ångbåtar in. I andra länder fanns redan "lokomotivjärnvägar" som det hette på den tidens språk.

I Sverige ville vi främst sammanbinda våra vattenleder, Mälaren och Göta Kanal. Det var ont om pengar i Sverige och svårt för enskilda att få låna pengar utomlands. Staten ingrep då. På finansminister Gripenstedts tillstyrkan beslöt riksdagen, 1854 e. Kr., att staten skulle bygga stambanor som oberoende våra vattenleder skulle genomkorsa landet och möjliggöra att nya områden odlades eller utnyttjades för industriella ändamål.

Under tiden i det s.k. Krimkriget mellan Ryssland och Turkiet, Frankrike och England höll sig Sverige till en början neutralt. Därefter slöt Oskar I med Frankrike och England novembertraktaten av år 1855 e. Kr. Riksdagen beslöt dessutom också att till dessa delvis elektrifierade och motoriserade järnvägsstambanor skulle enskilda järnvägar anknytas, vilket skulle ombesörja lokal trafik. Oskar I avled och hans första son Karl XV valdes till regent år 1859 e. Kr. Karl XV var likt sin far en ivrig anhängare av skandinavismen. Till valspråk tog han "Land skall med lag byggas", och med det menade han att: "- Ingen skall vara över lagen, ingen skall sakna dess skydd".

Karl XV:s förnämsta rådgivare i statsrådet var, under nästan hela Karl XV:s regering, Louis de Geer. Louis de Geer blev känd för att vara arbetsam och

begåvad och blev hastigt befordrad till höga ämbeten. Han var en klok och redbar man, men stundom väl tillbakadragen och försiktig. Staten, som dittills icke hade några skulder, kunde lätt få låna pengar, till sin utbyggnad av lokomotivjärnvägar, i utlandet. 1862 e. Kr. öppnades Västra stambanan mellan Göteborg och Stockholm. Enligt en kunglig förordning om kommunal styrelse på landet, utfärdad 1862 e. Kr., skulle varje socken utgöra en kommun med kommunalstämma eller fullmäktige. Skolfrågor skulle fortfarande handhas av kyrkan.

De liberala yrkade på att ständindelningen skulle upphävas. Jämlikhet skulle råda, till riksdagen skulle varje riksdagsman komma som ett ombud för hela folket och icke blott för ett stånd. Förslaget, att riksdagen icke längre skulle bestå av de fyra ständerna utan de skulle representeras av två kamrar. Förslaget debatterades kraftigt i de olika stånden och längst debatterade adeln. Till slut röstades, med hjälp av Louis de Geer, förslaget igenom. Först följande år blev den nya riksdagsordningen utfärdad, år 1866 e. Kr.

Oskar II, regent 1872- 1907 e. Kr. ärvde kronan efter sin bror Karl XV, då denne ej efterlämnade någon son. Oskar II blev mest känd som kungen med "uppskovspolitik". Ivrigt kämpade han efter att skapa ett gott förhållande till det nya Tyska riket. På sin höga ålderdom fick han uppleva, att han trots sina goda avsikter och sitt tillmötesgående avsattes av norrmännen. Han blev avsatt i Norge vid unionsupplösningen 1905 e. Kr. Oskar II var fortfarande kung två år till i Sverige.

Gustav V, regent 1907- 1950 e. Kr. Han medverkade med stark ansvarskänsla till att Sverige bevarade sin fred under de båda världskrigen. Under hans tid upprättades ett demokratiskt statsskick i vårt land. Betydande sociala reformer genomfördes. Genom sin flärdfria väsen vann han stor tillgivenhet i vida befolkningslager. Med sin gemål drottning Victoria hade han tre söner.

Gustav VI Adolf , regent 1950- 1973 e. Kr. Gustav V:s äldsta son antog valspråket: "plikten framför allt". Han är en folklig kung. Inom det demokratiska statsskickets ram verkar han för Sveriges självständighet och utveckling i yttre och inre avseende. Prins Carl Gustav, sonson till Gustav VI Adolf, var kronprins efter Gustav VI Adolf.

Carl XVI Gustav, valdes till regent år 1973 e. Kr. och är fortfarande kung. Prinsessan Viktoria, Carl XVI Gustavs första barn, är kronprinsessa och arvtagare till tronen, efter en ändring i successionsordningen.

Priset för detta häfte är 75;- per bok.

Ralf Andersson och Mart Vähi har mig en stor inspiration.

Copyright webansvarig